sosyalizmin ışığında

FELSEFE, BİLİM ve DİN

René Maublanc - Marcel Cachin

Çeviren:
ASIM BEZİRCİ

EVRENSEL BASIM YAYIN

3. baskı

René Maublanc
Marcel Cachin

Sosyalizmin Işığında

FELSEFE
BİLİM VE DİN

Çeviren
Asım Bezirci

EVRENSEL BASIM YAYIN-25

Felsefe, Bilim ve Din / René Maublanc, Marcel Cachin
Çeviren: Asım Bezirci
Kapak Resmi: Joan Miró
Birinci Baskı: Şubat 1993
İkinci Baskı: Temmuz 1993
Üçüncü Baskı: Mart 1995

ISBN - 975 7837 - 10 - 5

EVRENSEL BASIM YAYIN

Piyorloti Cad. No: 41-B/9, Çemberlitaş-İstanbul
Tel: 517 82 37

ASIM BEZİRCİ'NİN
ÇEVİRİLERİ

Üç Hikâye, Gustave Flaubert, 1955, 4. basım 1990
Belâlı Yer, Erskine Caldwell, 1954, 5. basım 1991
Varoluşçuluk, J.P.Sarte, 1961, 11. basım 1993
Seçme Şiirler, P.Eluard, A.Kadir'le, 1961, 4. basım 1992
Halkın Ekmeği, B.Brecht, A.Kadir'le 1972, 8. basım 1991
Sosyalist Açıdan Toplum, Sanat ve Eleştiri, G.Plehanov-J.Fréville, 1963, 4. basım 1991
Sosyalizmin Işığında Bilim ve Din, M.Cachin, 1962, 4. basım 1993
Edebiyat Üstüne Söyleşiler, Alain, 1965, 3. basım 1985
Fyrrhus ile Cineas, S. de Beauvoir, 1963, 4. basım 1989
Özgürlük sorunları, R. Maublanc, V.Günyol'la, 1968
Sosyalizmin Felsefesi, R.Maublanc, 1966, 4. basım 1993
Dünyada Sendikacılık, Georges Lefranc, 1966
Yeni Roman, Alain Robbe-Grillet, 1981, 2. basım 1989
Diderot, André Cresson, 1965, 2. basım 1984
Demokrasi, Barış, Sosyalizm, Jean Jaurés, 1966, 2. basım 1991
Edebiyat Bahçesinde, 1992, çeşitli yazarlardan
Sosyalizm ve Edebiyat, Lunaçarski, 1993

EVRENSEL BASIM YAYIN

İÇİNDEKİLER

SOSYALİZMİN FELSEFESİ

Marksçılıkla İlgili Yanlış Yorumlar 7
Marksçılığın Genel Görüşü 12
Mantık ve Diyalektik 16
İdealizm ve Maddecilik 26
İdealist Diyalektik 31
Maddeci Diyalektik 39
Mekanist Maddecilik 43
Diyalektik Maddecilik 46
Bilimlerin Diyalektiği 56
Tarihsel Maddecilik 59
Sosyalizm 66

SOSYALİZMDE GELİŞME

Akıl ve Bilim 71
Sosyalist Toplum 78
Eleştirme Özgürlüğü 82

BİLİM VE DİN

Din ile Bilginler ve Filozoflar 85
İnsan Düşüncesinin Tarihi ve Din 87
İdealizm ve Maddecilik Kavgası 94
Evrenin Oluşumu ve Bilim 100
Modern Maddecilik ile Bilimler ve Din 107
Din, Ahlâk, Güzellik ve Hayal 113
Sosyalistlerin Felsefesi 121
Din ve Sosyalistler 125
Marksçılık ve Din 127

SOSYALİZMİN FELSEFESİ

René Maublanc

Sermaye ve gericiliğe karşı, bilimin ve bütün bilimlerin derin tahlili üzerinde yükselen bilimsel sosyalizmin ışığıyla karşı duran yazarımız ve çevirmenimiz ASIM BEZİRCİ, özenle çevirdiği bu kitabın elinizdeki ikinci baskısı hazırlanırken, devlet tarafından örgütlenen Sivas katliamında yaşamını yitirdi.

Anısı, kazandırdığı eserlerle ve insanlığın gerçek kurtuluşu için verdiği sosyalizm kavgasında yaşayacak.

Yapıtın Özgün Adı:
La Philosophie du Marxisme et L'enseignement officiel
(Bureau d'Editions, Paris, 1935)

Birinci basım: 1966 (Oluş Yayınları)
İkinci basım: 1975 (Öz Yayınları)
Üçüncü basım: 1993 (Evrensel Basım Yayın)
Dördüncü basım: 1993 (Evrensel Basım Yayın)

MARKSÇILIKLA İLGİLİ YANLIŞ YORUMLAR

Tarihte Karl Marx'ınkinden daha çok iftiraya uğramış ve yanlış anlaşılmış bir düşüncenin var olduğunu sanmıyorum: Demek ki, hiçbir düşünür, yüksek çıkarları onun kadar tehdit ve rahatsız etmemiş... Bugün, Marksçılığa karşı ya da ondan yana olanların çoğunluğu, onu hiç mi hiç tanımamakta ya da oldukça yanlış tanımaktadır. Bundan ötürü, Marksçılığı açık ve doğru olarak anlatmak zorunluluğu kendini göstermiş bulunuyor.

BAŞLICA YANLIŞLAR

Marksçılık üstüne yapılan yanlış yorumlardan ve iftiralardan özellikle şu dördü bana pek tehlikeli ve yaygın görünüyor:

Birincisi; gazetelerden ve kaba tartışmalardan başka bir şey okumayan bir yığın insan, Marksçılığın yalnızca siyasal, toplumsal bir kışkırtma yöntemi ve başkaldırma tekniğine dayanan bir yıkıcılık kuramı (nazariyesi) –hem de artık çağını doldurmuş bayat bir kuram– olduğuna inanıyor. Onlara

bakılırsa, Marksçılığın hiçbir felsefî değeri yokmuş. (İşin tuhafı, bazı devrimciler de Marksçılığa bir felsefe getirmekten söz açıyorlar! Ne gülünç düşünce!) Marksçılık şu basit amaca indirilebilirmiş: Her yola başvurarak ille bir sınıf kavgası yaratmak, yani toplum düzenini altüst edecek ve uygarlığı yıkacak bir sivil savaş doğurmak!..

Ikincisi; az buçuk okumuş birtakım insanlar ise, Marksçı bir felsefenin var olduğunu ve onun maddeci bir özellik taşıdığını üstünkörü biliyorlar. Fakat, maddecilik sözcüğünün beylik anlamına kapılarak, onu, düşüncenin haklarını tanımayan, ülkücülüğe yer vermeyen, yalnızca maddî zevklere bağlanan aşağılık bir kuram gibi görüyorlar. Bu yüzden de dehşetle sırt çeviriyorlar ona.

Üçüncüsü; bazı insanlar da, "tarihsel maddecilik" deyimini duymuşlar. Fakat, bir yandan Marksçılıkla tarihsel maddeciliği birbirine karıştırıyor, Marksçılığı salt bir "tarih felsefesi"ne indirgiyor, öbür yandan da bu felsefenin toplumları yalnızca ekonomik açıdan yorumlayan bir görüş olduğunu sanıyorlar: Onlara göre, bütün insanlık olaylarını doğrudan doğruya ekonomik güçler, yani insan eyleminin değiştiremediği maddesel güçler belirlermiş. Dolayısıyla, bu ekonomik maddecilik ister istemez bir çeşit kaderciliği de beraberinde getirirmiş: Tarihi, üstünde insan iradesinin hiçbir etkide bulunamadığı, önüne geçilmez yasalar yönetirmiş; toplumsal evrim insanların dışında, bütün düşünsel güçlerin dışında gerçekleşirmiş.

Elbette, bunca basitleştirilmiş, korkunçlaştırılmış bir yoruma karşı halkı kışkırtıp ayağa kaldırmak pek kolaydır.[1]

(1) Bu yorumu, "Marksçı Kadercilik" üstüne yapılan bir yeni tartışmada Jules Romains savunmuştur. (Bak: 11.3.1935 tarihli Deuvre dergisi ve benim ve 20.4.1935 tarihli Commune dergisindeki yazım.)

Dördüncüsü; düşünce özgürlüğüne ve hoşgörülülüğe bağlanmış görünen insanlar arasında yayılmaya çalışılıyor: Bu yoruma göre, Marksçılığı sövme ve aşağılamalarla karşılamak doğru değilmiş. Yapılacak iş, onu çiçeklerle gömmekmiş. Çünkü, Marksçılık XIX. yüzyılın ortalarında doğmuş dâhice bir kuram, Batı sanayi ve toplumlarının belli bir durumunu açıklayan büyük bir yorummuş. Yazık ki, yüzyıl öncesinin toplumsal ve ekonomik durumuna uygun düşen bu yorum, artık hiçbir güncel değer taşımıyor, tarihsel bir ilgi uyandırmıyormuş. Nitekim, onun bütün tahminlerini sonraki olaylar boşa çıkarmışmış. Yeni koşullara (şartlara) uymayan kaskatı bir dogmacılık olduğundan dolayı, öne sürdüğü bütün savlar (iddialar) ölmüş bulunuyormuş. Marx'ın düşünceleri eski kiliseler kadar yobaz ve hoşgörüsüz bir yeni kilisenin eliyle yayılmış, enikonu bir dinin kuralları durumuna getirilmişmiş. Bu yüzdendir ki, Marksçılar, günümüz insanlarına, tarihsel gelişmenin zorunlu olarak geride bıraktığı düşkün keşişler gibi görünüyorlarmış.[2]

Marksçılıkla ilgili bu dört yorumun, daha doğrusu, iftiranın dördü de –biraz sonra açıklayacağım üzere– kökten yanlıştır. Ama, hemen şurasını da belirteyim ki, bu doğru olmayan yorumları yayanlar bir bakıma hoş görülebilirler: Çünkü, onların bu inançları, Fransız halkının, hatta Fransız filozof ya da iktisatçılarının Marksçılık konusundaki genel bilgisizliğinden ileri gelmektedir. Doğrusu, efendilerimizin çıkarları için yararlı bir bilgisizlik!..

YANLIŞLARIN NEDENLERİ

Bu yanlışların neden sürüp gittiğini açıklamak üzere bir-

(2) Jules Romains, **Problémes Européens** (Avrupa'nın Sorunları), Paris, 1933, S. 144, 162, 164.

takım olaylar öne sürülebilir. Şöyle ki:

1) Devrimciliğe bağlı savaşçılardan, sosyalistlerden çoğunun yeterli bir bilim ve felsefe kültürü yok. Üstelik, aşırı sola kaymış partilerin sözlüğünde de bazı Marksçı deyimler çokluk **ters** anlamlarda kullanılıyor. Örneğin, siyasal ve sendikal derneklerin gazete ve konuşmalarında "sınıf kavgasını yaratmak, kızıştırmak ve genişletmek gerektiğini" kaç kez duyduk!

2) Marksçılık Fransa'da daha çok sosyal demokrat yazarların, özellikle Kau*sky ve Bernstein gibi düşünürlerin aracılığıyla tanınmıştır. Oysa, Marx'la Engels'in düşüncelerini değiştirip bozmuş, Marksçılıkta Hegel'in diyalektiğine bağlı ne varsa kaldırıp atmış olanlar da bu yazarlardır. Bu yazarlardır ki, Marksçılığın zenginliğini, iç hareketini, devrimci özelliğini silip süpürmüşler, tarihsel maddeciliği kaderci bir yoruma uğratmışlardır. Marx'ın sözlerini bir putatapıcı gibi göstermişler, Marksçılığı donmuş metinler dergisi haline sokmuşlardır.

3) **Bildiri**[3] ile **Kapital**'in[4] az çok değiştirilmiş olan birinci cildinin özeti bir yana bırakılırsa, son yıllara değin, Marx'la Engels'in yapıtlarını okumak Almanca bilmeyen Fransızlar için oldukça güçtü. Özellikle Marx'la Engels'in gerçek sürdürücülerinin, örneğin Lenin'in özgün (orijinal) yapıtlarını ve yorumlarını okumak olanaksızdı.

4) Hegel'in mantığını, hiç olmazsa, ana çizgileriyle bilme-

(3) Karl Marx et Friedrich Engels, **Le Manifeste du Parti Communiste**, Paris, 1935 (Türkçesi: Komünist Manifesto, çev. Süleyman ege, 1970, Bilim ve Sosyalizm Yazıları / Manifesto, çev. Tektaş Ağaoğlu, 1970, Öncü Yayınları/ Komünist Partisi Manifestosu, çev. Nur Deriş, 1979, Aydınlık Yayınları)

(4) Karl Marx, **Le Capital** C.I, Paris, 1924 (Türkçesi: Kapital, C.I, çev. Mehmet Selik, 1966-1967; C. II-III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınlar).

den maddeci diyalektiği anlamak güçtür. Üniversite programlarından Hegel felsefesi hemen hemen çıkarılmış gibidir. Aristoteles, Eflatun, Descartes, Leibniz ve Kant'la senli benli olan Fransız öğrencilerinin bu felsefeyi hiç tanımadıklarını söylemek yanlış olmaz.

5) Son olarak şunu da söylemek gerek: Yalnızca Kautsky ile Bernstein'da değil, birçok Marksçılarda bile, Üstad'ın (Marx'ın) düşüncelerine gösterilen haklı hayranlık, çoğu kez onun bütün söylediklerine körü körüne bağlanmak biçiminde beliriyor. Oysa bu, Marx'ın anısına saygısızlık etmek demektir. Çünkü, Marx'ın her şeyi önceden tahmin ederek kâhinlikte bulunduğunu, günümüzün bütün sorunlarının onun kitaplarında önceden çözüldüğünü söylemek, gerçekte, Marx'ın eserinin ruhunu anlamamak demektir.

MARKSÇILIĞIN GENEL GÖRÜŞÜ

Bununla birlikte, Marksçılık konusundaki bilgisizlik ve yanlış tanıma yavaş yavaş azalmaktadır. Çünkü o, görenek ve geleneklerle öğrenilen ve pratik yaşamla ilgisi olmayan, ölü formüllerle dolu bir din dersi değildir; yeni dünyayı kuranların gerçeklikle ilişkilerinde her gün denedikleri canlı bir yöntemdir. (...)

Fransa'da da son yıllarda Marx'la Engels'in temel metinlerinin dilimize çevrilmeye başlandığını görüyoruz.[1] Bazı yo-

(1) Marksçılığın kurulmasında Engels'in payı Marx'ınkinden ayırt edilemez. Yine de kuramın Marx'ın adını taşıması daha doğrudur. Nitekim Engels de bu konuda şöyle diyor: "Marx hepimizi aşıyor, hepimizden daha uzağı, hem de daha geniş ve daha çabuk olarak görüyordu." (**Études Phiosophiques**, 1935, s. 47). Öyle de olsa, Marx'ın adıyla yayımlanan birçok yapıtın hazırlanmasına hayran olunacak bir alçak gönüllük ve esirgemezlikle Engels'in katıldığı da gerçektir. Dostunun ölümünden sonra Engels'in yazdığı **Ludwig Feuerbach** adındaki yapıt Marksçılığın temel kitaplarından biridir.

rum güçlüklerini[2] yenerek bu metinleri okumaya girişen kimse, Marksçılığın "başlı başına bir dünya görüşü" olduğunu[3] hemen anlayacaktır. Yeni sistemlerden yararlanan, hatta onları değiştiren, eski çağın öğretilerinden (doctrine) esintiler taşıyan, en az Descartes'ın, Spinoza'nın ya da Kant'ınki kadar önemli, geniş ve yumuşak bir felsefeyle karşılaştığını görecektir. Halkların tarihi ve kurumları üstünde kendinden öncekilerden daha kuvvetli ve daha dolaysız etkiler yapan böyle bir düşünce hareketini resmî felsefe tarihçilerinin bilinçli ya da bilinçsiz bir tutumla kendisinden nasıl gizlediklerini kavrayınca, şaşırıp kalacaktır.

Ayrıca, iyi niyetli bir okur Marksçılığın bir yaşam ve davranış felsefesi, özü bakımından dogmacılığa ve yobazlığa aykırı bir felsefe olduğunu anlayacaktır. Onun, ulaşılamayacak

(2) Marksçı yapıtların okunmasını güçleştiren şey, bu yapıtların, yazarlarının düşüncelerini doğrudan doğruya belirtmeyip bugün iyice unutulmuş ve Fransa'da hiç tanınmamış filozoflara karşı yapılan tartışmalar dolayısıyla ortaya çıkmış olmalarıdır. Marx'ın Bruno Bauer ile Max Stirner'e karşı **Kutsal Aile**'si, Proudhon'a karşı **Felsefenin Sefaleti**, Engels'in Feuerbach'a karşı **Ludwig Feuerbach**'ı, Dühring'e karşı **Anti-Duhring**'i ve Lenin'in Mach ile Avenarius'a karşı yazdığı **Materyalizm ve Ampiriokritisizm**'i bu çeşit yapıtlardır. (Bunların Türkçeleri: **Kutsal Aile**, çev. Kenan Somer, 1976 Sol Yayınlar / **Felsefenin Sefaleti**, çev. Erdoğan Başar, 1966, Sol Yayınlar / **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu**, çev. Nizamettin Burhan, 1962, çev. C. Karakaya, 1975 Sosyal Yayınlar; çev. Sevim Belli, 1976, Sol Yayınlar / **Anti-Dühring**, çev. Reşat Baraner, 1966-1967; çev. Sevim Belli, 1977, Sol Yayınlar / **Materyalizm ve Ampiriokrotisizm**, I. çev. K. Sahir Sel 1968, Sosyal Yayınlar; çev. Yüksel Güvenç, 1975, Çağrı Yayınevi; çev. Sevim Belli, 1976, Sol Yayınlar)

(3) Plehanov **Les Questions fondamentales du marxisme**, E.S.I. Paris, P. 11 (Türkçesi: Marksist Düşüncenin Temel Meseleleri, 1964, Sosyal Yayınlar)

her çeşit "mutlak hakikat"e sırt çeviren[4], salt bir kişi için ya da kişinin eliyle kurulmuş "sistemler dehlizi"ni ortadan kaldıran ve kapalı, çapraşık, yıkılmaksızın yaşaması ya da geliştirilmesi olanaksız sistemlere son veren bir felsefe olduğunu görecektir. Ardından, ancak Marx'ın öne sürdüğü yöntemin kuşakların ortak çabasını verimli kılabileceğini; ancak Marx'ın salık verdiği eylem ve inceleme planının maddesel doğayı ve insan doğasını yavaş yavaş geliştirebileceğini öğrenecektir. Giderek, doğayla bağını koparmadığı ölçüde doğrulanan bu dünya görüşünün, kendisine şimdiye değin hep bir dogmalar yığını halinde gösterilmiş olmasından ötürü öfkelenecek ve Lenin'in şu yargısına katılacaktır:

"Felsefenin ve toplumbilimin tarihi apaçık gösteriyor ki, Marksçılıkta her şey insanlığın ve evrensel uygarlığın gelişmesine yönelmiştir. Onda softalığa ya da donmuş, kapalı bir öğretiye benzer hiçbir yan yoktur. Tam tersine, Marx'ın bütün dehâsı, insan düşüncesinin ortaya koymuş olduğu sorunları çözmesidir. Marx'm öğretisi felsefe, ekonomi ve sosyalizmin büyük temsilcilerinin öğretilerinin devamı olarak doğmuştur. Nitekim, Marksçılık XIX. yüzyılda Alman felsefesinde, İngiliz ekonomi politiğinde ve Fransız sosyalizmindeki insanlığın yarattığı bütün iyi şeylerin doğal mirasçısı olmuştur."[5]

Ben, bu kitapçığımda, Marksçılığın yalnızca felsefesiyle uğraşacağım. Bu felsefenin adı, "diyalektik maddecilik"tir. Diyalektik maddeciliğin resmî öğretimde hiç tanınmadığını, okul kitaplarının bu konuda yanlış düşünceler aşıladığını

(4) Marx / Engels **Etudes philosophiques**, E.S.I., Paris, 1935, 17 (Türkçesi: Felsefe İncelemeleri, çev. Cem Eroğlu, 1968; çev. Sevim Belli, 1975, Sol Yayınlar)

(5) Lenine, **Karl Marx et sa doctrine** (Marx ve Öğretisi), Paris, 1933, s. 53.

göstermek dileğindeyim. Gelgelelim, Marksçılığı bir bütün olarak anlatmaksızın bu sahtekârlığı ortaya çıkarmak güçtür. Bunun için, diyalektiği tanımlamaya, Marx'ın maddeci diyalektiğinin nasıl Hegel'in idealist diyalektiğinin yerine geçtiğini açıklayarak sosyalist felsefenin bir özetini çıkarmaya çalışacağım.

MANTIK VE DİYALEKTİK

Bilimle felsefenin yaşayabilmesi için, düşünürün gerçeği aramasına ve tanımasına yarayan bir mantık aracına, bir yönteme ihtiyacı vardır. Bu araç, son yüzyıla kadar, kurallarını Aristoteles'ten alan geleneksel mantık idi. Hemen hemen herkes bu mantık üzerinde birleşmişti. Bu mantığa göre, gerçek eşyanın özellikleri kesinlikle belirlenmiştir; eşyanın duruk ve değişmez bir doğası vardır. Bundan ötürü, eşyayı belirli ve durağan fikirlere ya da kavramlara çevirmek için, onları, iç içe girmiş tür ve cinslere göre sınıflayıp sıralamak, aralarında düzenli ilişkiler kurmak, tıpkı değişik boyutta kutularla yapılan oyunlara benzer bir oyun oynamak gerekir. Öyleyse, doğru düşündüğüne güven getirmek ve adı geçen kavramları yerli yerine koymak için, onların tanımlarını birbiriyle karşılaştırmak yeter. Zaten tümdengelim de, tasım (kıyas) biçimi altında, kutuları birbiri içine yerleştirmek demektir. Akıl, kavramları doğuran, karşılaştıran, sıralayan ve onlarla oynayan bir zihin yetisidir (melekesidir). Bundan da anlaşılıyor ki, aklın temel ilkesi, her kavrama onu öbür kavramlardan mutlak olarak ayıran sağlam ve değişmez özellikler vermektir: *Özdeşlik* (ayniyet) ilkesi. Buradaki

oyunun kuralı, birbiriyle uzlaşamayan özellikleri hiçbir zaman karıştırmamaktır: *Çelişmezlik* (tenakuz) ilkesi. Çelişme yanılmanın, özdeşlik ise doğruluğun belirtisidir. Her şey için ancak bir tek doğruluk (vérité) vardır. Doğruluk (hakikat) evrenseldir, ölümsüzdür, mutlaktır. Görüldüğü üzere, bu mantık değişme ve hareketten yoksun bir gerçeklik (réalité) tasarlamaktadır: Çünkü değişen, kımıldayan, yok olan bir şey kutuya konamaz. Gelgelelim, bu katı ve dogmacı mantık, doğruların bir kez saptandıktan sonra hep öyle kaldığı, tartışılmadığı ve herkese zorla kabul ettirildiği bir toplum düzeniyle kolayca anlaşır.

Neyse ki, filozoflar, kavramları akıl yoluyla kandırıcı bir biçimde toplamakla sınırlanmanın, gerçeği güvenlikle bulmaya elverişli olmadığını yavaş yavaş söylemeye koyuldular. Skolastiğin beslediği dogmacılık, Ortaçağ'dan başlayarak yıkılmaya doğru gitti. İsteğimize göre kurulmuş soyut tasımlarla (mücerret kıyaslarla) dünyayı açıklayamayacağımız ve değiştiremeyeceğimiz görüldü. Biçimsel mantığın şahaseri olan, Raymond Lulle'ün **Büyük Sanat**'ı en küçük bir pratik etki doğurmadı. Bundan ötürü, XVI. yüzyıldan sonra, eski biçimsel mantığın yıkıntıları üzerinde, doğrudan doğruya doğanın gözlemine dayanan, akılca tutarlıktan çok uygulamadaki başarıya önem veren, yoklayıcı ve deneyici bilimsel yöntemler kuruldu. Bunun üzerine, mantıkçılar eski mantığı kurtarmak için ellerinden gelen çabayı gösterdiler; onu gerektiği kadar yumuşattılar, ama kutsal özdeşlik ilkesine hiç dokunmadılar, çelişmeye düşmekten çekindiler.

Filozoflar yeni deneysel bilime temel olarak *nedensellik* (sebeplilik=causalité) ilkesini seçtiler: Bu ilkeye göre, eşyada nedenler (sebepler) ve sonuçlar vardır. Bunlar, biçimsel mantıkta türlerle cinsler arasında bulunan ilişkilere benzerler. Neden sonucu doğurur; dolayısıyla o, sonuçtan üstün-

dür. Nedenle sonuç arasında karşılıklı bir ilişki yoktur: Nasıl ki tür, cins üstünde bir etki yapmazsa, sonuç da kendi nedeni üstünde bir etki yapmaz.

Yazık ki, dünyanın gitgide daha kuşkulu bir gözle incelenmesi, eşyayı kaskatı çemberler içine kapamak üzere mantıkçıların koyduğu engelleri teker teker yıktı. Doğanın sürekli bir hareket içinde bulunduğu anlaşıldı. Doğa bilimlerinde evrim ilkesi; fizikte enerji düşüncesi ve maddenin hareketsizliğini savunan eski görüşe aykırı olarak enerjinin biçim değiştirmesi düşüncesi; kimyada, sürekli hareket içinde bulunan ve geçirdiği değişmelerle çeşitli cisimler yaratan bir atom düşüncesi ortaya çıktı. Ruhsal ve tarihsel bilimlerde, toplum ve zihin gerçekliğini donmuş kavramlara bölmenin olanaksızlığı artık herkesçe anlaşıldı. Ancak matematik bilimleri, XVII. yüzyıldan beri geçirdikleri gelişmeler dolayısıyla, güçbelâ tümdengelimli yargıya yer verebiliyorlardı.

Aristoteles akıl ve mantığının bu çöküşü karşısında iki davranışta bulunulabilir: 1) Ya gerçeği akıl yoluyla kavramaktan vaz geçmek, gerçeğin akıldışı olduğunu bildirmek (ki bu, mutlak doğruya varmak için yeni yollara inanmayı sağlayacaktır); 2) Ya da şimdiye dek dar ve eksik bir akıl kavramına dayanıldığını kabul etmek, ancak özdeşlik ilkesinin sınırlarını aşan yeni bir akılcılıkla gerçeğe yaklaşılabileceğini öne sürmek.

Bunlardan birinci davranış, bir yere kadar akla, zekâya ve bilime aykırıdır. İkinci davranış ise, tersine, akla, zekâya ve bilime kapı açar, felsefeye umutlarını geri verir.

Birinci davranış daha çok kuşkucuların davranışıdır. Deneysel bilimin ilk adımlarını atmasıyla skolastik mantığın sarsıldığı günlerde Montaigne'in yaptığı gibi, doğruya ulaşmaya boş verenlerin, kuşku içinde bulunmaktan hoşlananların davranışı... Bu davranış, aynı zamanda, bir tutam akıl dı-

şı bilgi uğruna bilimin iflâsını bildiren bütün filozofların davranışıdır: Eğer akıl bizi gerçeğe götüremiyorsa, yerini dinsel inanca, tanrısal vahye ve gerçekle birleşmeye bırakmalıdır. Yani ileri bir gizemciliğe (mistisizme)!..

Bu felsefî eğilimin en yeni biçimlerinden biri Bergson'un sezgiciliğidir. Bergson'a göre gerçek aslında hareket halindedir. Bu yüzden akıl, yaşamın hareketini, "Yaşama atılımı"nı saptayamaz. Bizi ancak bir başka bilgi yolu gerçeğe götürebilir: *Sezgi*... Sözcüklerle anlatılamayan bu düşünme yolu – bu sezgi– doğrudan doğruya o gizli güçten, o yaşama atılımından doğar. Böylece, her türlü akılcı inanıştan vazgeçen felsefe, mistiklik içinde, edebiyat içinde kaybolur.

Söylemek gereksiz ki, bu değişik savların, iddiaların hepsi de aynı ölçüde tutucu ya da gericidir. Çünkü, hepsi de aklın özgür araştırma yolunu kapayarak onun yerine duyulmuş, fakat kanıtlanmamış gerçekleri koyuyor; giderek duyguyu eleştirici aklın üstüne çıkarıyor.

Gelgelelim, şunu da söyleyelim ki, bu saldırılara karşı koymaya kalkışan bilginler dahi –eğer mantıkça iyi donanmamışlarsa– düşman önünde pek dikiş tutturamazlar. Sonunda, bilimin egemenlik alanının daraltılmasına göz yummak zorunda kalırlar.

XVIII. yüzyılın bitimine doğru, Alman filozofu Kant, **Katıksız Aklın Eleştirisi** adlı yapıtında insan aklının sınırlarını incelerken şunu görür: Dünyanın kökeni (menşei), maddenin özü, Tanrı'nın doğası ve küçük irade (irade-i cüziye) gibi geleneksel sorunlarda akıl çelişmelerle karşılaşır. Kant, çelişmeyi yanılmaya bir işaret olarak gösteren Aristoteles'e uyarak, aklın sınırlarının burada sona erdiğini, eşyanın özünü yani "noumene"i yakalayamayacağını, gerçeğin akıldışı olduğunu öne sürer. Başka bir deyişle, akla dayanan bilim yalnızca dış görünüşleri, olayları (phénomene) kavrayabilir, do-

ğaötesini kavrayamaz, dünya üstüne tümel bir bilgi veremez.[1]

Böylece, düşmanlarının eleştirisinden kurtulan bilginlerin çoğu, Kant'ın felsefesine dört elle sarıldılar. Olguculari (pozitiviste) örnek alarak, bilinemezciliği (agnosticisme) benimsediler. Bilinemezciliğe göre, bilim yoluyla gerçeklik tanınamaz. Bilim ancak nesneler arasındaki ilişkilere inebilir, fakat nesnelere dokunamaz. Görüldüğü üzere, bilinemezciler bilimi sınırlıyor ve akıldışına, onun üstünde istediği gibi at oynatacağı bir alan açıyorlar. Üstelik, adı geçen bilginlerden bazıları, bilim alanının din alanının altında büsbütün sınırlı bir alan olduğunu öne sürerek, hem bilgin hem de dindar olduklarını söyleyebiliyorlardı!..

Bununla birlikte, XIX. yüzyılın başında Hegel[2] bir başka çözüm yolu gösterdi: Akıl alanını genişletmek, daha kapsayıcı bir mantığın yani diyalektiğin yardımıyla akılcılığı yeniden canlandırmak...

Diyalektik terimi yeni değildir. Henüz geleneksel mantık kurulmazdan önce, Eflatun diyalektiği "eytişim, tartışma ve konuşma sanatı" olarak anlıyordu. Nitekim, Sokrates'in öğrencileri bu sanatı kullanarak gerçeğe vardıklarına inanıyor-

(1) Bilindiği üzere Kant, **Pratik Aklın Eleştirisi**'nde ahlâksal ödevin sezilişi yoluyla nesnelerin özünü kavramaya ve onları bir anlamda akılsal kılmaya girişir. Ne var ki, bu felsefî ustalık sonraki filozoflarca pek tutulmaz, ilgi uyandırmaz. Aslına bakılırsa, onun, aklın sınırları dışında dinsel inançlarını doğrulamaktan başka bir amacı yoktu: yani bir çeşit gizli "mistiklik"...

(2) Hegel 1770'den 1831'e kadar yaşadı. 1818'den ölümüne değin Berlin Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Prusya öğretim ve düşünüşü üstünde enikonu bir diktatörlük kurdu. Almancasında oldukça karanlık olan yapıtı, Fransızcaya çok kötü ve anlaşılmaz bir dille çevrilmiştir.

lardı. (Bundan olacak, sözcüğün şimdiki anlamı da tartışma düşüncesine bağlıdır. Bugün de karşısındakini güç duruma düşüren bir kimsenin diyalektiğinin kuvvetinden söz ediliyor.) Eflatun'un anlayışına göre, diyalektik, çelişik düşünceleri karşı karşıya getirerek bunlardan hangisinin doğru ya da yanlış olduğunu öğrenmemize yol hazırlar. Gerçeğe uygunluğun belirtisini ve evrensel doğrulanışın damgasını taşıyan bir fikre ulaşmamızı sağlar. Fikirler –Eflatun'a göre derin gerçekliklerdir bunlar– arasında ince ve hareketli ilişkiler vardır. Fikirlerde çelişmeler yüksek bir uyarlık içinde erirler, birbirine katılırlar: Tartışmanın hareketi doğruya varır; çünkü bu hareket fikirlerin hareketine boyun eğer.

Eflatun'un ardılı (halefi) Aristoteles bu hareket mantığını tutmadı, hatta suçladı. Ancak yirmi beş yüzyıl sonra Hegel onu yeniden yarattı. Çünkü Aristoteles'ten başlayarak diyalektik sözcüğü değersiz, yararsız ve can sıkıcı cambazlıklarla dolu, yalnızca olasılıklara (ihtimâllere) dayanan bir muhakeme biçimi, Kant'ın deyimiyle, bir "dış görünüş mantığı" anlamına geldi. Kant, **Katıksız Aklın Eleştirisi**'nde bir bölüme "deneyüstü diyalektik" adını verdi ve orada, aklın çelişkilere çarparak kendi sınırına ulaştığını, bu sınırın ötesinde bir kesinliğe varamadığını yazdı.

Oysa, Hegel'e göre, Aristoteles mantığı ancak diyalektikle aşılabilir. Çelişme, yanılmanın bir belirtisi değil, düşüncenin ilerleyişinin zorunlu bir koşuludur. Akıl, bir düşüncenin mutlak doğruluğunu ve onun karşıtı düşüncenin ise mutlak yanlışlığını benimsemekle sınırlandırılamaz. Akıl şunu benimsemelidir: Çelişik fikirler birbirinden hiç ayrılmazlar, hep birbirini çağırır ve koşullandırırlar; çünkü, herbiri gerçekliğin tam olmayan, zorunlu, tek yanlı bir görünümünü temsil eder. Karşıt düşünceler kendilerini yıkan ve yüksek bir birlikte uzlaştıran yeni (yani bağımsız, kendine yeterli)

bir fikir içinde tamamlanır yahut aşılırlar. Karşıtları ortaya çıkarmak ve özdeşleştirmek (aynılaştırmak) sanatı olan diyalektik, böylece gerçek bir mantık özelliği kazanır. Aklın (ama Aristoteles'in soyut aklının değil, canlı ve somut aklın) hareketini doğuran dinamik bir mantık olur.

Düşünce diyalektik *'üçlük'*lerle oluşur: Tez, antitez, sentez (sav, karşı sav, bireşim). Her tezin karşısında bir antitez bulunur; aradaki karşıtlık bir bireşimle ortadan kalkar. Hiçbir düşünce kendi kendine yetemediği için bu bireşim, sırası gelince, yeni bir üçlüğün tezi olur. Ama, fikirlerin bağlaşması geleneksel mantığın kurallarıyla uzlaşmaz: Eğer tezle antitez, sentezin içinde iseler, çözümleme yoluyla onları teker teker ele geçiremeyiz. Zihnin, çelişmeleri (Aufhebung) aşan işleyişinde gerçek bir yaratış, sezgiyle imgelemin (muhayyilenin) de katıldığı bir oluş vardır. Her bireşim kendi öğelerine göre yenidir ve yalnızca onlar yardımıyla açıklanamaz.

Diyalektik üçlüğün ne olduğunu daha iyi anlatmak için Hegel'den iki örnek alacağım. Önce en basit bir fikri, varlık fikrini kavramaya çalışalım: Görüyoruz ki, bu fikri tek başına kavrayamıyoruz. Ancak şunu söyleyebiliyoruz: Var olmak, var olmamanın tersidir. Böylece, *varlık* (varoluş) fikri zorunlu olarak *yokluk* (varolmayış) fikrini çağırmış oluyor. Demek ki, biz, var olan bir şeyin durumunu ancak o şeyin var olmadığı zamanki durumundan ayırarak anlayabiliyoruz. Öte yandan, bu var– olmayanın durumunu da tek başına kavrayamayız, çünkü, o da artık ancak karşıt duruma göre kavranabilen basit bir yadsıma (inkâr) haline gelmiştir. Görüldüğü gibi, herbiri öbürü olmaksızın, yani tek başına anlaşılamayan, her ikisi de zorunlu olan ve birbiriyle çelişme halinde bulunan bir çift fikir karşısındayız. Karşıtlar (zıtlar) birbirini itecek yerde birbirini çağırıyorlar. Öyleyken zihin, adı geçen karşıt fikirler arasında bocalayıp duramaz. Bu fi-

kirleri aşmasının, her ikisini de içine alan, fakat onlardan daha gerçek görünen yeni bir fikir içinde onları birleştirmesi gerekir: Bu, *"oluş"* fikridir; yani var-olan'dan var-olmayan'a, yahut var-olmayan'dan var-olan'a geçiş fikri... Bu fikir olmazsa, var olmayan bir şeyin ortaya çıktığı ya da var olan bir şeyin ortadan silindiği sırada görülen "var olmak" olayını kavrayamayız. Ancak durumun değişmesidir ki, onun, aynı zamanda kucakladığı iki durumu da kavramamızı sağlar.

Hegel'den bir başka örnek daha: *Nitelik*[3] fikrini, karşısına onun tersi olan *nicelik*[4] fikrini koymaksızın tanımlamaya çalışırsak boşuna yoruluruz. Gerçi nicelik niteliğinin yadsınmasıdır, ama biri olmadan öbürü tek başına var sayılamaz. Yoksa, her ikisi de bir soyutlamadan (tecritten) öteye geçemez, gerçek üstüne kondurulmuş eksik ve düşsel bir düşünce olarak kalır. Gerçeği bulmak için yeniden niceliği (inkârın inkârı), yani kendi birliği içinde hem niteliği, hem de niceliği kapsayan, kâh nitelikçe değişmelerin yeni bir nicelik doğurduğu, kâh nicelikçe değişmelerin yeni bir nitelik yarattığı karmaşık bir şey fikrine ulaşmak gerekir.[5]

Soyutlamaların, kavranmasını güçleştirdiği bu çözümlemelerden (tahlillerden) eğer okurlar tiksiniyorlarsa, bunun nedeni, karşıtların bir arada bulunuşuyla ilgili daha somut

(3) Nitelik: Qualité (keyfiyet). Bir şeyi mutlak olarak bir başka şeyden ayıran, fakat asla ona indirilemeyen özellik.

(4) Nicelik: Quantité (kemiyet). Bir şeyi bir başka şeye indirebilen ve onunla bir ortak ölçü oluşturabilen şey.

(5)Marx'la Engels, bu üçlükleri maddeci anlamda yorumlarken, Hegel'in inkârın inkârı ve nicelikten niteliğe geçiş konusundaki düşüncelerinden sık sık yararlanırlar. (Bak: Engels, **E. Dühring bouleverse la sciense**, Paris, 1931. s. 178-222; özellikle XII. ve XIII. bölümleri/ Türkçesi: **Anti-Dühring**, çev. Reşat Baraner, 1966-1967; çev. Kenan Somer, 1977, Sol Yayınlar)

örnekleri düşünmüş olmalarıdır: Pozitif ve negatif elektrik, hareketi doğuran karşıt kuvvetlerin beraberliği, varlıkların gelişmesinin koşullarını meydana getiren ölüm ve yaşam, toplumlarda görülen sınıflar çatışması gibi. Gelgelelim, fikirlerden değil, gerçek şeylerden alınan bu örnekler Hegelci bir özellik taşımazlar, Marksçı bir özellik taşırlar.

Gene de şurasını sevinçle belirtelim ki, Hegel'in diyalektik adını verdiği bu düşünme yöntemi, geleneksel mantığın yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Nitekim, *özdeşlik* (ayniyet) ilkesi artık gerçeğin belirtisi sayılmamaktadır. Çünkü o, düşünceyi –sürekli hareket halinde bulunan ve çözülmek üzere çelişkiler yaratan düşünceyi– dondurur.[6] Ayrıca, nedensellik ilkesi de artık değerini yitirmiştir. Çünkü o, karşılıklı etkiyi göz önünde tutmaksızın, yalnızca nedenin sonuç üzerindeki etkisini ele alır. Oysa, nedenle sonuç arasında karşılıklı etkiler ve ilgiler vardır. Sonuç da kendisini doğuran nedeni etkiler. Tıpkı, koşullandırılan şeyin kendisini meydana getiren koşulları etkilemesi gibi. Öyleyse, Hegel ile Marx'ın "doğaötesi" (métaphysique) adını taktıkları Aristoteles mantığının yasaları düşünmenin tek ve genel yöntemi sayılamaz: Bu yasalar, gelişmenin ve aklın hareketinin yalnızca bir anını soyutlayarak incelemek yönünden, o da çok görece (nispî) olarak bir değer taşırlar.

(6) Elbette, bu demek değildir ki, diyalektik tek başına bir değer taşımayan ve bir çözüme yol açmayan karşıtlıklara, çelişkilere önem verir hep. İki karşıt fikir, ancak kendilerini aşan bir başka fikir içinde birleşebildikleri zaman değer taşırlar. Fakat geleneksel mantığa göre, iki karşıt fikirden biri yanlış, öbürü doğrudur. Diyalektik mantığa göre ise, bu fikirlerden ikisi de bir yere kadar doğru, bir yere kadar da yanlıştır. Ancak bir üçüncü fikir, yani onların bireşimi (sentez) tümüyle doğrudur.

Güzel ama, diyalektik yöntemden nasıl yararlanacağız, onu nasıl yorumlayacağız? Bakıyoruz, Hegel'de idealist olan bu yöntem, Marx'ta maddeci bir biçim alıyor. Bundan ötürü, her şeyden önce, bu iki deyimi yani idealizm ile maddeciliği açıklamamız gerekiyor.

İDEALİZM VE MADDECİLİK

Burada, yukarda da dokunduğum gibi, idealizmle maddeciliğin bayağı anlamı ile felsefî anlamı arasındaki ayrılık üzerinde durmak zorundayım.

Beylik anlamda *idealist*[1], belli bir ülküye (ideale) bağlanan, kötülüklerin bu ülküyle düzeleceğine inanan, düşüncenin vereceği sevinci servetle midenin getireceği zevklerden üstün tutan kimsedir, yani ahlâkça soylu, temiz, çıkar gözetmeyen bir insandır. Beylik anlamda *maddeci* ise, idealistin tersine, hiçbir ülküye sarılmayan, erk ve paranın sağlayacağı tatlardan başkasına önem vermeyen, yani maddiyatçı olan kimsedir.

Kuşkusuz, bu çeşit bir ahlâksal değerlendirme, maddeci bir filozoftan halkın tiksinmesi için yeter; hele bu halk, önceden etki altına alınmış, yanlış bir eğitim görmüşse!.. Bazı kurt politikacılar bu durumu çok iyi bilirler ve Marksçı maddecileri bir vaiz ya da ahlâkçı tavrıyla ayıplamaya koyulur-

(1) "İdealist" için Türkçede ahlaksal ve toplumsal anlamda "ülkücü" sözcüğü, felsefî anlamda ise "fikirci, düşüncü" sözcüklerinden biri kullanılabilir. (Çeviren)

lar. Örneğin, erdem (fazilet) ve özveri (fedakârlık) üstüne dersler vermek üzere görevlendirilen Bay André Tardieu gibi.

Gerçekte bu karışıklık –maddecilik ile idealizmin beylik anlamıyla felsefî anlamı arasındaki karışıklık– yeni değildir. Nitekim, Starcke'ın Feuerbach üstüne yazdığı yapıtı incelerken Engels, 1886'da, aynı noktaya parmak basar:

"Starcke'a göre idealizm, ülküsel amaçlar gütmek demektir (...) Oysa felsefî idealizmin –felsefe dışında– ahlâksal yani toplumsal ülkülere inanmak olduğunu sanmak, felsefe bilgisinden yoksun, dar kafalı Alman burjuvalarının işidir (...) Starcke burada, belki de bilinçsizce, maddeciliğe karşı adı geçen dar kafalı burjuvaların önyargısına bağışlanmaz bir ödün (taviz) veriyor. Çünkü onlara bakılırsa maddecilik; ayyaşlık, oburluk, cimrilik, açgözlülük, kazanç tutkusu, şehvet düşkünlüğü, gösterişli yaşama, borsa oyunları, sözün kısası, bizzat kendilerinin gizlice yaptıkları bütün iğrenç şeylerdir. İdealizmden anladıkları ise; erdeme, insanlığa ve genellikle **daha iyi bir dünyaya** inanmaktır, yani yalnızca başkalarının önünde gösteriş olsun diye savundukları, fakat **maddiyatçı taşkınlıkları** yüzünden ancak içine düştükleri bunalım, parasızlık ve iflâs dönemini atlatmak için inandıkları şeyler... Dillerine şu söz pelesenk olmuştur: İnsan nedir ki? Yarı melek, yarı hayvan!"[2]

Marx'la Hegel arasındaki ayrılığı anlamak için –pek kolay olmamakla birlikte– bu kaba yorumu büsbütün unutmamız gerekiyor: Berlin Üniversitesi'nin güçlü ve varlıklı bir profesörü (Hegel) ile bütün Avrupa polislerince kovalanan ve her

(2) Marx, Engels, **Etudes Philosophiques** (Felsefe İncelemeleri). s. 32 ve 34.

şeyden yoksun bırakılan bir sürgünü (Marx) karşılaştırdığımız zaman, yukarda sözü geçen burjuvanın dediklerine inanmak güçleşir. Yoksa, Engels'in de yazdığı gibi, esenliğini, varlığını ve sağlığını ülküsü uğruna harcayan Marx'ın, hiç mi hiç "idealist" olmaması gerekirdi. Bu da gösteriyor ki, maddecilik, bir ülküye bağlılığı yasaklamaz, tersine, ona yol açar.

Öyleyse idealizm ile maddecilik deyimlerinin felsefî anlamı –zaten bizi ilgilendiren de budur– acaba nedir? İki görüş arasındaki ayrılık felsefenin şu temel sorusunda ortaya çıkar: Gerçeğin özü nedir, gerçek neden yapılmıştır? Bu soruya, gerçeğin tinsel (manevî) bir cevherden, fikirden ya da düşünceden, akıldan ya da ruhtan yapıldığı yolunda cevap verilebilir: İşte idealizm budur. Öte yandan, aynı soruya gerçeğin maddeden, dış dünyadan, duyumlanan şeylerden, doğadan meydana geldiği yolunda da yanıt verilebilir: Bu da maddeciliktir.

"Maddecilik doğayı birinci, ruhu ikinci etken (facteur) sayar; varlığa birinci, düşünceye ikinci planda yer verir. İdealizm ise bunun tam tersini yapar."[3]

İdealizmin aşırı kolu maddenin toptan yok sayılmasına kadar varır: Buna, "maddenin varlığını tanımayan idealizm" denir: *Öznel idealizm.* Bu türlü idealizmin herkesçe anlaşılması, savunulması güçtür ve pratiğe çevrilmesi olanaksızdır, felsefe tarihinde XVII. yüzyıl İngiliz filozoflarından yalnız Berkeley'ce temsil edilmiştir. Bu sapık görüşün dışında idealizm; maddenin ruhtan, daha açık söylersek, Tanrı'dan (el-

(3) Lenin, **Matérialisme et empirio-criticisme**, E.S.I. 1928, s. 74 (Türkçesi: Materyalizm ve Ampiriokritisizm, I, çev. Yüksel Güvenç, 1975, Çağrı Yayınevi / çev, Sevim Belli, 1976, Sol Yayınlar)

bette bu Tanrı salt Musevilerin ve Hıristiyanların Tanrı'sı değildir) sonra meydana geldiğini ve ondan aşağı olduğunu öne sürmek demektir... Maddeyi ruh, dünyayı Tanrı yaratmıştır ve ona bağlıdır: *Nesnel idealizm.* Maddecilik ise maddenin düşünceden, dünyanın ruhtan (insanların ve hayvanların ruhundan) önce geldiğini, bundan ötürü, düşüncenin maddeden doğduğunu ve ona bağlı bulunduğunu kabul eder.

Bunu, **Ludwig Feuerbach** adlı yapıtında Engels, biraz şematik, ama çok açık bir biçimde şöyle anlatır:

"Düşüncenin varlık karşısındaki durumu sorunu –ruhun mu, yoksa doğanın mı ilk öğe (unsur) olduğu sorunu– kilise önünde şu kesin biçimi alır: Dünyayı Tanrı mı yaratmıştır, yoksa başından beri var mıdır?

"Bu soruya verdikleri karşılığa göre filozoflar iki büyük kümeye ayrılırlar: Ruhun doğadan önce geldiğini ve dolayısıyla, son çözümde, ne yolla olursa olsun, dünyanın yaratıldığını –bu yaratılma, çoğu filozoflarda, sözgelişi Hegel'de Hıristiyanlıktakinden çok daha olanaksız ve karışıktır– kabul edenler idealizm öbeğini oluştururlar. Ötekiler, doğayı ilk ve ana öğe sayanlar ise, maddeciliğin çeşitli okullarına girerler.

"İşte, bu iki deyimin –idealizm ile maddeciliğin– asıl anlamı budur."[4]

Görüldüğü üzere, idealizmle maddecilik çok değişik anlayışları karşılıyorlar: İdealizm tutucudur, maddecilik ise devrimcidir; idealizm dindardır, maddecilik ise tanrıtanımazdır; idealizm düşüncenin maddeden ayrı bir özü olduğunu öne sürer. İdealizme göre ruh ölümsüzdür ve bedene

(4)Marx / Engels, **Études philosophiques**, s. 23-24.

bağlı değildir; zihin çalışması vücut çalışmasından üstündür; "kafayla çalışanlar"ın "elle çalışanlar"a hükmetmesi gerekir. Maddeciliğe gelince o, bütün bu görüşlerin yanlışlığını öne sürer.

Bu yüzden, Antik çağdan günümüze dek, Demokritos, Epikuros ve Stoa'cılardan XVIII. yüzyılın Ansiklopedi'cilerine kadar bütün maddeci filozoflar hep tehlikeli kişiler, kurulu düzenin yıkıcıları, bozguncu zekâlar olarak görülmüşlerdir. Gene bu yüzden, Alman üniversite geleneğine ve yurdunun toplum düzenine çok bağlı bir profesör, dâhi bir filozof olan Hegel'in XIX. yüzyılın başında yenileştirdiği diyalektik yöntem, doğal olarak, önceleri idealistçe yorumlanmıştır.

İDEALİST DİYALEKTİK

Yukarda da belirtildiği gibi, Hegel'e göre hakikat; çelişkiden "yanılgının belirtisi" diye kaçan Aristoteles'in donmuş, duruk (statique) mantığında, metafizik yönteminde değildir. Çünkü akıl çelişkiler arasında hareket eder. Zaten düşünmenin yasası da çelişkileri, karşıtlıkları çağıran sürekli bir hareket içinde bulunur. Bütün kendinden önce gelenler gibi Hegel de şu görüşe bağlanır: Diyalektik mantık, gerçekliğin kendisidir; felsefe, düşüncenin incelenmesi demek olduğundan, sonunda diyalektiğe ve üçlükler dizisine (sav, karşıtsav, bireşim = tez, antitez, sentez) varır.

Gelgelelim, burada şu sorulabilir: Acaba madde, doğa, dış dünya hangi fikirden doğar? Hegel maddenin, doğanın varlığını yadsımaz. Çünkü o, maddeyi tanımayan bir filozof değildir. Ama, her idealist için olduğu gibi onun için de ilk ve ana gerçeklik düşüncedir; madde düşüncenin karşıtıdır, yani antitezdir. Nasıl ki, yokluk varlığın, nitelik de niceliğin antitezi ise. Madde, mantıksal olarak, gelişmek ve kendini aşmak için karşıtına ihtiyaç duyan düşünceden sonra gelir. Katıksız saf fikir, gelişmesinin belli bir noktasına varınca,

kendi karşıtı olan doğayı, bilinçten yoksun bulunan dünyayı yaratır. Birbirine karşıt olan bu iki ilke arasındaki kavgadan yeni bir bireşim, ruh doğar. Ruh aynı zamanda hem düşünce, hem de madde; hem özne (sujet), hem de nesnedir (objet). Ruh, doğa önünde kendi bilincine varan *Fikir*'dir.

Hegel idealizmine göre dış dünya, Fikrin'in gelişmesi için zorunlu bir bahaneden başka bir şey değildir; ancak aklın diyalektiğine hizmet ettiğinden dolayı bir değer ve gerçeklik taşımaktadır. Dünyanın hareketini düşüncenin hareketi belirler ve yönetir. Eğer diyalektik maddesel gerçekliğin yasası ise bu, onun, öncelikle ve özellikle ruhsal gerçekliğin yasası olmasındandır. Elbette, böyle bir durum, filozofların hayranlığını uyandırır; onlara, soyut hayal gücünün şaşırtıcı ustalığının bir sonucu olarak görülür; pratik gerçeklere bağlanmış halkın sağduyusuna ise oldum olası anlaşılmaz ve saçma gelir.

Bize düşen, Hegel'in sistemini geliştirmek değil, Marksçılığın sağlamlığını anlamak için onun üstüne size toplu bir fikir vermektir.

Hegelcilik gerçek her şeyin tam bir açıklamasını vermek ister. Bunun için, geniş bir diyalektik üçlük halinde Fikir'in gelişme ahengini yeniden oluşturmaya kalkar. İlkin, tez olarak dünyanın yaradılışından önce, katıksız/saf Fikir'in incelenmesi gelir: Bu, Mantık'tır. İkincisi, antitez olarak değişik gelişme konaklarında maddenin incelenmesi, yani mekanik, fizik ve biyoloji bilimlerinin kuramı gelir: Bu da Doğa Felsefesi'dir. Üçüncüsü, bireşim (sentez) olarak maddeye katılan düşüncenin incelenmesi, insan ve yarattığı yapıtlar ile dini, sanatı ve felsefesiyle toplumun kuramı gelir. Bu bölümlerden herbirinin içinde düşüncenin durmayan hareketi bir fikirden ötekine gider; diyalektik üçlükler birbirini izler ve en boş, en yoksul mantıksal fikirlerden en dolgun, en olgun

gerçeklere geçer; sonunda, *Mutlak Fikir*'e ulaşır. Böylece, bütün karşıtlıkları eriten, uzlaştıran, gerçeğin en çoğu ile aklın en çoğunu birleştiren ve artık ondan öte hiçbir yetkinliğin (mükemmelliğin) kavranamadığı bir yere varmış olur. Bundan ötürü, mutlak felsefe ya da mutlak idealizm, olası bütün sorunların zorunlu anahtarıdır. Onun açıklamadığı hiçbir şey yoktur. Neden derseniz, aklın giremediği, kavrayamadığı hiçbir şey yoktur da ondan: "Gerçek olan her şey aklîdir, aklî olan her şey, gerçektir."[1]

Hegel'in sistemi aklın ve dolayısıyla dünyanın geçirdiği ilerlemenin sonucu olan bir mutlak felsefedir. Hegel her şeyi anlar, her şeyi açıklar: Onun yüce bir bilgisi, Hıristiyan dininin Tanrı'da bulduğu "mutlak bilgi"ye benzer bir bilgisi vardır. Hegel felsefesinde *Yüksek Ruh* başlangıçta değil, sonra ortaya çıkar; çünkü o, Fikir'in evriminin, gelişiminin sonucudur, yani bizzat Hegel'in kendisidir...

İnsanı ürküten bu yapıyı Engels, **Ludwig Feuerbach**'ın bir sayfasında hayran olunacak bir biçimde şöyle özetler:

"Hegel'de diyalektik, kendi kendini geliştiren Fikir'dir. Mutlak Fikir, başlangıçtan beri –nerede olduğu bilinmeksizin– var olmakla kalmaz, aynı zamanda, bütün varlık dünyasının da yaşayan ruhunu meydana getirir. Mutlak Fikir, **Mantık**'ta uzun uzadıya gözden geçirilen bütün hazırlık evrelerini (safhalarını) geçerek yine kendine ulaşmak için gelişir. Sonra, kendinden sıyrılarak doğaya dönüşür; orada, bilinçsizcesine, doğal zorunluğa bürünerek yeni bir gelişme geçirir ve en sonunda, insanoğlunda yeniden kendi bilincine kavuşur. Bu özbilinç, ilkel öğeden kalkarak Hegel felsefesinde Mutlak Fikir kendini tümüyle buluncaya değin, tarih için-

(1) Hegel, **Encyclopédie des connaissances philosophiques en résumé** (Felsefe Bilgilerinin Ansiklopedisi, özet)

de oluşur. Görülüyor ki, Hegel felsefesine göre, gerek doğada, gerekse tarihte diyalektik bir gelişme vardır. Hegel için, diyalektik gelişme demek, aradaki bütün zikzaklı hareketlere ve geçici gerilemelere karşın, yukarıya doğru zorla yükselen ilerleme nedenlerinin zincirlenişi demektir; başlangıçtan beri süregelen ve nerede olduğu bilinmeyen ama düşünen her insanın beyninde bağımsız olarak yaşayan Fikir'in kendi kendine yaptığı kişisel hareketin yansısı (aksi) demektir."[2]

Hegel'in sistemi imgelem ile uslamlamanın eşsiz bir anıtıdır. Orada en soyut çözümlemeler alımlı bir güzellik taşıyan simgeler ve imgelerle kaynaşır. Ne var ki, Hegelcilik, öte yandan, hiçbir birleşimin gideremeyeceği bir çelişkiyi de bağrında taşır: Bu, sürekli harekete dayanan yöntem ile dokunulmaz bir kitle halinde donmuş olan sistem arasındaki çelişkidir. Yöntem: "Her şey değişir, her şey çelişmelerle oluşur" der. Sistem ise: "Mutlak idealizmin yetkinliği içinde her şey durur, değişmez" der. Yöntem: "Tam bir görecelik" diye söylenir. Sistem ise: "Mutlak dogmacılık" diye karşılık verir. Yöntem: "Gerçeklik durmayan bir değişme içindedir" der. Sistem ise: "Hegel'de hareket sona erer, durur" diye ekler. Madem ki, her şey aydınlatılmıştır, öyleyse aydınlatılacak hiçbir şey yok demektir. Bundan dolayı Nietzsche haklı olarak der ki: "Hegel'e göre evrensel sürecin en yüce noktası, Berlin'de onun (yani Hegel'in) kendi varlığı ile aynı zamanda ortaya çıkmıştır!"[3]

Gerçekten de Hegel'cilik Hegel'den sonra dünyanın donup kalmasını ya da gözden silinmesini gerektiriyordu. Oy-

(2) **Etudes Philosophiques.** s. 47-48

(3) Bak: E. Brehier, **Histoire de la philosophie** (Felsefenin Tarihi), Paris, 1932, C. II, s. 787

sa o, ondan sonra da var olmakta ve değişmekte devam etti! Engels'in de dediği gibi: "Hegel ile güya mutlak hakikate varmış oluyoruz; böylece, dünya tarihi de artık sona ermiş oluyor. Fakat, yapacak hiçbir şeyi kalmadığı halde, gene de onun sürmesi gerekiyor!"[4]

İyi bir idealist olarak Hegel, kendi düşüncesinin tüm gerçek olduğunu söylüyordu. Demek ki, onun düşüncesi yarattığı yapıtı beğenerek durduğu zaman, bütün dünyanın da durması gerekecekti. N'eyleyelim ki, dünya Hegel'in bu büyük gururuna baş eğmedi. Böylece Hegelcilik, Marx'ın deyişiyle, ilk kurbanı Hegel'in kendisi olan bir "aldanış"tır.[5] Hegel bütün gerçekliği salt kendi zihninde yeniden kurabileceğini sanmıştı. Nitekim, bir yığın hokkabazlık ve safsatayla bunu başardı da.

Akla uygun olan her şey gerçek ve gerçek olan her şey akla uygundur: Yukarda da gördüğümüz üzere, Hegelci sistemin ana ilkesi budur. Gelgelelim, gerçekte bunun anlamı nedir? Anlamı, çok basit olarak, şudur: Ben, yani Berlin Üniversitesi felsefe profesörü Hegel, ruhumun hoşlandığı şeyi gerçekte var sayıyor, hoşlanmadığı şeyi ise gerçekte yok sayıyorum. Bu demektir ki, dünyanın bilimsel bir tutumla incelenmesi yerine, ince ve dikkatli bir bakışla gözden geçirilmesi yerine Hegel, kendi ilgilerinin, beğenilerinin, tutkularının ya da iradesinin buyruklarını koymaktadır.

Çünkü, bütün iyi niyetine ve su götürmez dehâsına karşın, Hegel de başkaları gibi bir insandı. İster dış dünyanın incelenmesinde olsun, isterse toplum dünyasının incelenmesinde olsun birçok esrarlı ve karanlık noktalarla karşılaşıyor-

(4) **Etudes philosophiques**, .17

(5) Karl Marx, **Le capital**, C.I, s. XCV, Paris, 1924. (Türkçesi Kapital, C.I, çev. Mehmet Selik, 1966-1967; C. II-III, çev. Alaattin Bilgi, 1976, Sol Yayınlar)

du: Elbette toplumdaki ve doğadaki her şeyi açıklayabilmesine olanak yoktu. Bundan ötürü, bugün bize pek bayağı gelen bir kurnazlığa başvurdu: Gerçeklikte kendi aklı için anlaşılabilir ve üçlükler düzeninde yer alabilir ne varsa hepsini seçip aldı: Onun gözünde zorunlu olan, felsefenin konusu olan tek gerçek bu idi. Geri kalan şeyleri küçümseyerek "geçici ve zorunsuz" diye adlandırdı. Onları ikinci kümeye girecek bir gerçeklik alanı olarak gösterdi, bu alanın incelenmesini de denemeye dayanan basit bilime bıraktı. Böylece, gerçeği keyfine göre ayıklıyor ve aklının elverdiği ölçüde onu yeniden yaratıyordu. Hiçbir zaman düşüncesini eşyaya bağlı kılmaya çalışmıyor, tersine, eşyayı hep düşüncesinin önceden çizilmiş çerçevesine bağlı kılmayı istiyordu. Bu bakımdan, Hegelci idealizm gerçek dünya yerine konulmuş bir dünya fikridir.

Bu aldatmaca, özellikle tuhaf bir aykırı düşüncede kendini gösterir. Hegel felsefesi, bir hareket felsefesi olarak, zaman içinde doğanın geçirdiği evrimden, hareketten asla kuşkuya düşmez. Nitekim, **Doğa Felsefesi** adlı yapıtında Hegel, mekanikten fiziğe, ardından biyolojiye, biyolojide bitkilerden hayvanlara ve en sonunda **Ruhun Felsefesi** adlı yapıtında insana geçer. Ama, insana varmak için, Lucien Herr'in de yazdığı gibi, şunu yapar:

"... Bir doğa tarihi değil, mantık yapısı kurar: Aristoteles için olduğu gibi Hegel için de doğa, ilk günden bugüne değin vardır, başlangıçta nasılsa şimdi de öyledir. Yaradılış ve biçimlerin değişmesi bir düştür: Doğa değişmez, doğadaki biçimler sonrasızdır; doğa felsefesi bir tarih sistemi değil, bir doğa sistemidir."[6]

(6) L. Herr, **Choix d'ecrits**, (Seçme Yazılar), Paris, 1932, C. II, s. 127-128

Bu "tarihsel olmayan doğa anlayışı" idealizmin ürünüdür. Buna göre, diyalektik aslında akılda vardır. İnsanın maddede gördüğü şey, Fikir'in diyalektiğinin yansımasıdır. İşte bu anlayış Engels'in de belirttiği gibi, XIX. yüzyıldaki bütün bilimsel ilerlemelere Hegel'in sırt çevirmesine yetmiştir:

"Hegel'e göre, Fikir'in basit bir *dışlaşması* olduğundan ötürü doğa, zaman içinde hiçbir gelişme gösteremez; çeşitliliğini ancak mekân içinde yayabilir. Bu demektir ki, o, bağrında taşıdığı bütün gelişme derecelerini aynı zamana ve yan yana yerleştirir, yani durmadan aynı süreçleri tekrarlamaya mahkûm olur. Böylece, Hegel, *her gelişmenin temel koşulu zaman olduğu halde*, mekân içinde fakat zaman dışında gelişme denen bir saçmalığı doğaya mal eder. Üstelik, bunu da jeolojinin, embriyolojinin, bitki ve hayvan fizyolojisinin, organik kimyanın ilerlediği ve bu yeni bilimlerin temeli üzerinde daha sonraki evrim kuramıyla ilgili dâhice önsezişlerin (örneğin Goethe ile Lamarc'ta olduğu gibi) ortaya çıktığı bir çağda yapar. Çünkü Hegel'in sistemi böyle yapılmasını gerektirir ve yöntem ise, sistem aşkına, kendisine ihanet etmek zorunda kalır."[7]

Hegel bu tarihsel olmayan anlayışı insan toplumlarının incelenmesine de sokar. İnsanlığın oluşum ve gelişimi üstüne yaptığı büyük yorumlar çağdaşlarının dikkatini çeker ve sisteminin yayılmasına çok yardım eder. Devletlerin gelişmesinden başka, sanatların, dinlerin, felsefelerin gelişmesini de –sanki bunlar birbirinden bağımsız imişler, sanki Fikir'in diyalektik ilerlemesinde birbirine karşı koyarak üst üste dizilmişler gibi– inceler: Tarihten yalnızca kendi tezine uygun örnekleri seçerek, ötekilerini atar. Üretim biçimiyle toplum-

(7) **Études Philosophiques**, s. 29-30

sal rejimlerden hiç söz açmadığı gibi, aynı çağdaki dinler, sanatlar, felsefeler, töreler, siyasal rejimler arasındaki karşılıklı bağlantıları da hemen hemen bütünüyle ihmâl eder; çünkü bütün bunlar onun sisteminin ruhuna uygun gelmezler!

Aynı nedenlerle, Hegel'in, felsefesine kendi inançlarını, önyargılarını ve ilgilerini sokmasına da şaşılmamalıdır. Aslında Hegel tutucu ve otoriter bir burjuva bilgini idi. Napolyon imparatorluğundan sonra Prusya krallığının da sadık bir hizmetçisi olmuştu; çünkü, zorba olan her çeşit toplum düzenini tutuyordu.

Lucien Herr bu konuda şöyle diyor: "Hegel gösterişsiz ve alçak gönüllü erdemleri olan bir burjuva ve her şeyin üstünde düzen ve kuvvetin dostu olan gerçekçi ve saygılı bir memur idi."[8]

O kadar ki, imparator III. Frederic'in vaat ettiği meşrutiyetçi monarşi bile ona Mutlak Fikir'in siyasal bakımdan gerçekleşmesi gibi görünüyor, bu yüzden onu ülküsel bir devlet biçimi sanıyor ve Prusya monarşisi ile kendi felsefesi arasındaki "uygunluğu, uzlaşmayı" kutluyordu. Yöntemle sistem arasındaki bu yeni ve giderilmez çelişmeyi Engels şöyle belirtiyor:

"Sistemin iç zorunlukları bunca devrimci bir düşünce yönteminden nasıl olup da bunca ılımlı bir siyasal sonucun çıktığını açıklamaya yeter."[9]

(8) L. Herr, adı geçen yapıt, s. 116
(9) **Études philosophiques**, s. 15-16

Sözün kısası, Hegel'in bu büyük çabası sonuçta boşa gider. Gerçeğin bütünü üstündeki genel açıklamaları bir kişinin kendi kendini belirtmesinden öteye geçmez. Gelgelelim, bu başarısızlık Hegel'in yönteminin değerini azaltmaz. Çünkü bu yöntem, yaratıcısının bireyselliğine ve Mutlak Ruh ya da Tanrı olarak beliren Hegel'in ruhuna dayandığı için bize çürük gibi görünmektedir. Daha açık söylersek, diyalektik Hegel'de baş aşağı durduğu için bir aldatmaca durumuna düşmektedir. Oysa onu düzeltmek, ayakları üstüne oturtmak gerekmektedir. Başka bir deyişle, idealist diyalektiği maddeci diyalektiğe dönüştürmek gerekmektedir.

Marx, 1872 de **Kapital**'in ikinci önsözünde şöyle yazar:

"Benim diyalektik yöntemim, yalnızca ilkeleri bakımından Hegel'inkinden ayrılmakla kalmaz, aynı zamanda doğrudan doğruya ona karşıt bir yol tutar. Hegel'e göre, Fikir adı altında bağımsız bir özne oluşturan düşüncenin süreci gerçeğin yaratıcısıdır; gerçek bu akışın dışa vurmasından başka bir şey değildir. Bana göre ise, tam tersine, fikirler dünyası insan zihnine yansımış, aktarılmış olan madde dün-

yasından başka bir şey değildir (...) Diyalektik, Hegel'de bir aldatmacaya, mistikleşmeye varır gerçi, ama bu, onun hareket ve gelişmenin genel biçimlerini bütünüyle ve bilinçle ilk kez ortaya koymasını önlemez. N'eyleyelim ki, Hegel'de diyalektik altüst olmuştur, baş aşağı durmaktadır. Mistik kabuğun altındaki akılcı çekirdeği bulmak için onu tersine çevirmek, yani ayakları üstüne oturtmak gerekmektedir."[1]

Her şeyden önce şunu söyleyelim ki, Hegel'in metafizik saçmalamalarından sonra, diyalektiğin bu tersine çevrilişi (yani ayakları üstüne oturtuluşu) sağduyunun bir çeşit öç alışı oldu. 1845'ten başlayarak Marx'la Engels, dünyanın hareketini düşüncenin hareketine bağlamanın akıl ve mantığa aykırı olduğunu belirttiler.

İdealistler herkesçe kabul edilmiş olan düzeni tersine çevirirler. Hegel'in idealist diyalektiğinde, Marx'ın da dediği gibi, "oğul anayı, ruh doğayı doğurur" ve "kanın dolaşımı Harvey kuramının bir sonucu olmak zorunda kalır."[2]

Hegel eski mantığın yetersizliğini görmüş, aklın çelişkilerin bir bireşimi olduğunu anlatmıştı. Giderek, diyalektiğin Fikir'in yasası olduğu, eğer maddesel doğada aynı hareketin izlerini buluyorsak bunun, –Fikir'in gelişmesinin belli bir anında– doğanın bizzat bu tinsel (manevî) gerçeğin zorunlu bir ürünü olmasından ileri geldiği sonucuna varmıştı: Dünyanın yaradılışını düşüncenin ilerlemesinde bir aşama yapmaya çabalayan bir hayalcilik... Marx buhayalciliğeyeni bilimin doğruladığı bir sağduyu ile karşı koyar. Gerçekten de, bilinçli düşüncenin ortaya çıkışını dünyanın gelişiminde bir uğrak, bir aşama olarak görmek daha doğru değil midir? Çünkü, insanın akla uygun düşüncesinden önce hayvanların

(1) Marx, **Le Capital**, C. I, s. XCV.
(2) Marx, **Morceaux choisis**, Paris, 1934, s. 62

embriyonca düşünüşü vardı, canlı maddeden önce ham madde vardı.

"Doğa bilimleri de şunu gösteriyor: Yeryüzünde henüz insan ya da herhangi bir canlı varlık yokken ve yaşamıyorken dünya vardı. Organik madde uzun bir evrimin eseridir ve çok sonra ortaya çıkmıştır (...) İlk ve ana öğe maddedir. Düşünce, bilinç, duyarlık ancak oldukça ilerlemiş bir gelişmenin ürünüdür."[3]

Bilinçli düşünüşün ortaya çıkışı bir eklenti, ikinci derecede bir oluntudur (épisode'dur), üstelik dünya tarihine oranla yeni bir oluntu... Bu bakımdan, diyalektik, eğer düşüncenin yasası ise, bu her şeyden önce, onun dünyanın da yasası oluşundandır. Düşüncenin hareketini dünyanın hareketi yönetir; çünkü biz dünyanın bir parçasıyız, zihnimiz dış gerçekliği belirtir ve yansıtır, aklımız diyalektik yasalara göre gelişir. Engels bu konuda şunu yazar: "Fikrin diyalektiği, gerçek dünyanın diyalektik hareketinin bilinçli ve basit bir yansısıdır."[4]

Ayrıca Engels, Marksçılığın hareket noktasının, hemen hemen çağımızda yaşayan bütün insanların dünya görüşüne uygun olduğu konusunda da ayak direr: "Adı geçen temel kavrayışa göre, dünya artık tamamlanmış, son derece kusursuz, eksiksiz bir nesneler/şeyler karmaşası değildir; bir süreçler karmaşasıdır. Bu süreçler karmaşasının içinde dıştan değişmez görünen şeyler kadar onların zihnimizdeki yansıları yani fikirler de ardı arkası kesilmez bir oluş ve yokoluşla durmadan değişirler. En sonunda, bütün o görünüşteki rastlantılara ve anlık gerileyişlere karşın, ilerleyen bir gelişme kendini gösterir. İşte bu temel görüş Hegel'den sonra öylesi-

(3) Lenin, **Matérialisme et empirio-criticisme**, Paris, 1928 s. 52
(4) **Études Philosophiques**, s. 48

ne yerleşti ki, onun bu genel biçiminde kimse artık bir çelişme görmez oldu. Oysa, onu sözle tanımak başka, gerçekte, incelenen her alanda ayrıntılarıyla uygulamak başkadır."[5]

Bu belirsiz ve ortak düşünceyi son uçlarına değin götürmek onuru Marx'ındır.

Diyalektiğin, maddeci bir kimlik kazanınca, metafizik saçmalıkların keyfi bir aleti olmaktan nasıl kurtulduğu hemen göze çarpar: Çünkü temel gerçek artık fikirlerde değil, eşyada olduğundan dolayı diyalektik, şeylerle ispat edilecek ve ancak olgularla (vakalarla) doğrulandığı zaman bir değer kazanacak, bilimsel bir yöntem halini alacaktır. Gelgelelim Marx, Hegel'in idealistçe kullanması yüzünden ölüm korkusu geçiren diyalektiği kurtarmakla kalmaz; aynı zamanda, diyalektikten yoksun olduğundan ötürü, aşılmaz engellerle karşılaşan maddeciliği de kurtarır...

(5) Aynı yapıt, s. 49

MEKANİST MADDECİLİK

Demokritos, Epikuros ve Stoa'cıların[1] maddeciliği bir yana bırakılırsa, modern maddecilik, mekanizm[2] adını alan basit bir biçim altında XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İngiltere'yle Fransa'da kendini gösterir. Mekanizme, sözgelişi Ansiklopedicilerde, XIX. yüzyıl Alman maddecilerinde (Büchner, Vogt, Moleschotte ve Haeckel'de), İngiltere'de Mandsley ya da Huxley'de, Fransa'da Cabanis'ten Dantec'e kadar birçok filozoflarda rastlanır.

Mekanist maddecilik fiziksel, kimyasal, ruhsal, toplumsal ve biyolojik bütün bilinen olayları en basit maddesel olaylar

(1) Stoacılık; eski Yunan'da doğmuş bir maddeci ahlâk felsefesidir. Stoacılara göre, varlığın temeli cisimdir. İnsanın yaşayışı doğaya uygun olmalıdır. Mutlu olmak için doğaya uymak, doğruyu seçmek, ölçülü olmak ve sabırla katlanmak gerekir. Başlıca stoacılar: Zenon, Kleantes, Diogenes, Krisippos, Epiktetos vb. (çeviren)

(2) Şurasını belirtmek gerekir ki mekanizm, kaynağını geniş ölçüde, "modern idealizm"in babası sayılan Descartes'ın felsefesinden alır. "Fransız Aydınlanmacılığı"nın örneği diye ün salan Descartes'ın sistemi gerçekte tutarsız ve çelişiktir.

haline sokmaya çalışır. Maddeciliğin başka biçimleri de olabileceğini hiç aklına getirmeyen Auguste Comte, "maddecilik yükseği aşağı ile açıklayan öğretidir" der.

Sözün kısası, mekanizm Marx'la Hegel'in "metafizik" adını verdikleri eski mantığa uyan bir maddecilik biçimidir. Buna göre, doğa olayları sonuç bağlantılarıyla birbirine bağlanmıştır. Bu bağlantılar hem tek yanlıdır, hem değişmezdir. Bundan ötürü, ilk ve ana nedenler aslında hep mekanik olgulardır. Öbür doğa olayları bağımsızlıktan ve özel etkiden yoksun, geçici ve bağımlı sonuçlardan başka bir şey değildir. Oldum olası katı bir nedensellik kuralına (yani "aynı nedenler aynı sonuçları doğurur" ilkesine) dayanan mekanizm, gerçek değişmeleri ve zaman içinde dünyanın geçirdiği derin gelişmeleri, başkalaşmaları göremez. Engels'in de dediği gibi, "Dünyanın bir süreç içinde ve maddenin tarihsel bir gelişme halinde bulunduğunu"[3] kavrayamaz.

Mekanist maddecilik özellikle şu üç ana soruyu şöyle çözer:

1. Yaşam konusunda biyolojik yasaları toptan fiziksel-kimyasal yasalara indirger

2. Zihin (yahut pek alışılmış deyimiyle "ruh") konusunda ruhsal olayları onlara uyan fizyolojik olaylara indirger. Psikolojik bilinci gelip geçici ve ikinci derecede bir olay, bütünüyle, beyindeki ve sinir sistemindeki değişmelerden doğan bir "gölge-olay" sayar: Örneğin, Cabanis "Düşünce beynin ifrazatıdır" der; Vogt "Nasıl ki, karaciğer safra ve böbrekler idrar çıkarıyorsa, aynı şekilde, dimağ da düşünce çıkarır" diye yazar.

3. Toplum konusunda bütün toplumsal yaşamı maddesel yani insanlar arasındaki ekonomik bağlantılara indirger. Me-

(3) **Études Philosophiques,** (Felsefe İncelemeleri), s. 28

kanizmin toplumbilime bu biçimde uygulanması tarihin kaderci ve salt ekonomik yorumunu meydana getirir. İşin tuhafı, Kautsky ve Bernstein'dan sonra hâlâ kültürlü birçok kimseler bu yanlış yorumu Marksçılığa mal ederler!

Marx'la Engels, bu mekanist görüşlere saygı göstermekle birlikte, onları kesinlikle reddetmekten de hiç geri durmazlar. Hegel idealizminin kursağını deşmekte ve maddeciliği düzeltip canlandırmakta büyük bir liyakat gösterdiğini kabul ettikleri Feuerbach'ı, –mekanizmden öteye geçemediği ve Hegelci diyalektiği maddeciliğe uygulayamadığı için– eleştirirler:

"Feuerbach burada madde ile ruh arasındaki ilişkilerin belli bir yorumlanışına dayanan ve genel bir dünya görüşü olan maddeciliği, belirli bir tarihsel konakta yani XVIII. yüzyılda bu dünya görüşünü belirten özel biçimle karıştırır. Bununla da kalmaz, onu, 1850-1860 arasındaki on yıllık dönemde Büchner, Vogt ve Moleschott'un öne sürdüğü ve bugün bazı biyologlar ile hekimlerin kafasında yaşayan, XVIII. yüzyılın kaba maddeciliği ile de karıştırır."[4]

Marksçılık, mekanizmi içine düştüğü bu "darlık"tan kurtarıp yenileştirir. Dünyayı değişmez, yenilik ve yaratıştan yoksun, donmuş saydığı için mekanizm, yetersiz bir maddecilik idi. Etki ve tepkilerin, yaratıcı bireşimlerin, nesnelerin/şeylerin gelişen yapısının, dünyanın tarihsel ilerleyişinin anlamını bilmiyordu.

Mekanizmin bütün bu eksiklerini diyalektik maddecilik tamamladı.

(4) **Études Philosophiques**, s. 27-28

İlk ve temel gerçek maddedir.

"Madde ruhun değil, ruh maddenin yüksek bir ürünüdür."[1]

Madde ise hareket halindedir: "Hareket maddenin oluş ve varoluş biçimidir. Hiçbir zaman ve hiçbir yerde hareketsiz madde var olmamıştır ve olmayacaktır."[2]

Bu hareket, bu evrim basit ve doğru bir çizgiye göre oluşmaz. İlerleyiş ve gerileyişlerle, sıçrama ve yıkmalarla oluşur, ama sonunda gene de bir gelişme meydana gelir: Sözün kısası, "Doğa diyalektik biçimde oluşur."[3] Eğer Hegel'in belirttiği gibi, çelişme düşüncenin gelişmesinin koşulu ise, mücadele de maddenin gelişmesinin yasasıdır.

"Bilinen evreleri (safhaları) yeniden, fakat daha yüksek bir derecede ve başka bir biçim altında tekrarlıyormuş (yadsımanın yadsınması) gibi görünen bir gelişme; düz bir çizgi

(1) **Études Philosophiques**, s. 27
(2) F. Engels, **Anti Dühring**, Paris, 1931, C. I, s. 46-47
(3) Adı geçen yapıt, s. 12

üzerinde değil, sarmal (helezoni) denilecek bir eğri üzerinde sarsıntılarla, yıkılışlarla, devrimlerle ve ilerici yürüyüş içinde geçici duraklamalarla gerçekleşen bir gelişme; nicelikten niteliğe geçiş; çelişki, karşıtlık ya da kuvvetler çarpışması ile belli bir olayın sınırları çerçevesinde ya da belli bir toplumun bağrında belli bir cismi etkileyen değişik eğilimlerin yarattığı bir gelişmeye yönelen itişler, içtepiler; bir ve aynı olayın **bütün** yönleri ile görünüşleri arasındaki sıkı, çözülmez bağlaşma; hareketin tek ve evrensel sürecini yansıtan bir zincirlenme: İşte, diyalektiğin bazı özellikleri bunlardır... Yürürlükteki öğretiden daha zengin olan diyalektiğin, evrim öğretisinin özellikleri..."[4]

Demek ki, her yeni gerçek karşıt öğeler arasındaki bir kavganın, bir bunalımın, bir devrimin ürünüdür. Gelgelelim, bu devrim yalnızca değiştirici değil, aynı zamanda gerçeğin daha yüksek bir biçiminin yaratıcısıdır da. Eski ve aşağı gerçekler bunalımdan sonra da bireşimde var olmakta devam ederler. Olaylarda, Hegel'in akılda bulduğu çelişmeye benzeyen bir çelişme bulunur: Tezle antitez bağımsız birer gerçek olduklarından hem yıkılırlar, hem de korunur ve aşılırlar.

Marx'ın maddeci diyalektiğinin mekanist maddecilikten nasıl ayrıldığı görülmektedir. Artık burada yükseği aşağıya indirgemek söz konusu değildir. Elbette, gerçeğin yüksek bir biçimi, önceden aşağı bir biçimde var olmadan ortaya çıkamaz; fakat bu aşağı biçim onu açıklamaya yetmez. Her bireşim bir yenilik taşır, ama öğelerine ayrıldığı zaman kendisi kaybolur. Bundan ötürü, bu öğelerin *neden* ve sentezin *sonuç* olduğu söylenemez. Gerçeğin birbiri ardından gelen basa-

(4) Lénine, **K. Marx et sa doctrine** (Karl Marx ve Öğretisi), Paris, 1932, s. 20-21.

makları arasındaki karışık ilişkiler "neden-sonuç" bağlantısına indirilemez. Çünkü, bütün yapıcı gücün nedende bulunduğu ve sonucun hiçbir güç taşımadığı kabul edilirse, ne tez antitezin nedeni, ne de antitez sentezin nedeni olabilir. Oysa diyalektik, nesneler arasındaki böyle tek yanlı bir ilişki kavramını tanımaz. Onun için doğru olan, sürekli etki ve tepkilerdir, gerçek ile onun koşulları arasındaki karşılıklı ilgiler ve etkilerdir.

"Değişik öğeler, etkenler arasında karşılıklı bir etki vardır. Organik her varlık için bu, böyledir."[5]

Marksçılık yukarda sözü geçen örnekleri yeniden ele almak için mekanizmin öne sürdüğü basit çözümleri kabul etmez. Onun gözünde yaşam fiziksel-kimyasal yasaların, ruh bedenin, toplum ekonomik bağlantıların sonucu değildir; ama yaşamın fiziksel-kimyasal koşulları, toplumsal yaşayışın ekonomik koşulları, ruhun bedensel koşulları vardır. Bu koşullarla onların ürünü olan gerçek arasında karşılıklı etkiler bulunur. Nitekim, karşılıklı olarak yaşam uzviyete, toplum yaşayışı ekonomik ilişkilere etki yapar ve onları değiştirir. Engels'in de dediği gibi:

"Şeylerin her hareketi eşit olmayan kuvvetlerin etki ve tepkisi altında meydana gelir. Elbette, bunlar arasında en güçlü, en kesin, en başta gelen kuvvet ekonomik harekettir. (...) Tarihin maddeci kavranışına göre, tarihteki belirleyici etken, son çözümde, gerçek (maddesel) yaşamın üretimi ve bu üretimin yenilenmesidir."[6]

Dünya tarihinin ilerleyen bu büyük hareketinde, Jaurès'in

(5) Marx, **Contribution á la critique de l'économie politique**, Paris, 1928, s. 332 (Türkçesi: Ekonomi Politiğin Eleştirilmesine Katkı, çev. Orhan Suda, 1970, Öncü Kitabevi)

(6) **Études Philosophiques**, s. 160, 150

deyimiyle[7], bu "sürekli oluş ve evrim"de önemli bir konak vardır: Aydın düşüncenin, insan bilincinin ortaya çıktığı konak... İşte burada, yeni sentezin eski ve önceki koşullar üzerinde tepkisi (karşı etkisi) kendini gösterir. Çünkü insanoğlu dünyayı kavrayıp düşünürken etkide bulunmak ve onu değiştirmek gücünü kazanır. Düşüncenin bu pratik etkisi, onun gerçeklik ve doğruluğunun söz götürmez bir ölçüsüdür.

Öyleyse Marx'a göre felsefenin amacı nedir? Felsefe artık, Hegel'de olduğu gibi, gerçek dünyanın ve zamanın dışında Fikrin gelişmesinin mantık yoluyla yeniden kurulması olamaz. Bugün felsefe dünyanın hareketi üzerinde düşüncenin hareketini göstermeye ve aklın diyalektiği aracılığıyla gerçekliğin diyalektiğini yeniden kurmaya çalışmak demektir.

DİYALEKTİK MADDECİLİĞİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Diyalektik maddeciliği hem önceki ve sonraki sistemlere, hem de kendisiyle ilgili efsanelere karşı koyduran özellikler şunlardır:

1. Diyalektik maddecilik, her yeni soruna önceden uygulanabilen dört başı mamur bir formüller yığını değildir. Çünkü o, Hegelcilik gibi, durmaksızın soyutlamalar yapan ve kendi üzerinde dönüp dolaşan aklın çabasıyla kurulmamıştır. Ona bakılırsa, insan zihni ancak olguları derinden gözlemek, incelemek yoluyla doğruya varabilir. Marksçılık bu yönüyle alçak gönüllülük ve bilimsel dürüstlük okuludur. Sanki Marksçılık hiçbir inceleme yapmadan bütün soruları çözen bir araç imiş gibi, bazı alıkların şöyle dediği çok olur: "Marksçı olduğunuza göre bunu nasıl açıklıyorsunuz?" Ya-

(7) Jean Jaurès, **Discours à la jeunnesse** (Gençliğe Söylev), s. 17

zık ki, Marksçı geçinen birtakım kimseler de, Marx'ın bir başka sorunun gözleminden çıkardığı formülleri uygulayarak yeni bir soruyu deneye başvurmaksızın, önsellikle (a priori) çözebileceklerine inanırlar. Oysa, bu çeşit bir soruya verilecek bir tek karşılık vardır. "Marx bize bir yöntem bıraktı, onu bana sorduğunuz ve henüz bilmediğim soruya uygulayacağım; ancak ondan sonra size yanıt verebilirim."

2. Marx'a göre felsefe yalnızca bir kişinin çabasıyla kurulamaz; çünkü, dehâsı ne kadar büyük olursa olsun, bir tek insan zihninin bütün dünya tarihiyle ilgili bilgileri içine alması olanaksızdır. Engels'in de dokunduğu üzere Marksçılık, salt bireysel yaratışa dayanan bir felsefe sistemine ve bütün parçaları birbirine girmiş, kapalı, donmuş bir öğreti kavramına son verir. Çünkü bu sistem ve kavram tümüyle yıkılmadıkça hiçbir fikir değiştirilemez. Bu yüzden Marksçılık söz konusu sistem ile kavrama karşı çıkar:

"... Sistemler uyduran metafizikçilere göre felsefenin ödevi, sürekli gelişmesi içinde ancak bütün insanlığın yapabileceği şeyi özel olarak bir filozofun gerçekleştirmesi gerektiğini bilmektir. Bunu anladığımız zaman, o güne değin süregelen anlamıyla felsefenin de sonu gelmiş demektir. Artık bu yoldan kimsenin tek başına elde edemeyeceği her çeşit mutlak *hakikat*'ten vaz geçilecek; onun yerine, müspet bilimlerle ve onların sonuçlarını diyalektik düşünceye dayanarak birleştirmekle varılan *görece hakikat*'ler konacaktır."[8]

Böylece Marksçılık, dogmacı bir sistem kılığına girmiş felsefeye karşı çıkar. Onun gözünde felsefe, bilimlerin bir bire-

(8) **Études Philosophiques**, s. 17

şimidir,[9] ortaklaşa çalışmalarla gelişip serpilen ortaklaşa bir üründür.

3. Elbette böyle bir anlayışa yaslanan bir felsefe çalışması hiçbir zaman bitmez. Gelgelelim, Marksçılık insan aklının gücüne inanmaktan da geri durmaz. Marksçılık için, insan bilgisinin üstünde dünyada mutlak olarak bilinemeyecek, akıldışı hiçbir şey yoktur. Bundan şu sonuç çıkar: İnsan düşüncesi durmadan ilerlemek, mutlak bilgiye ulaştığını söylemeden gerçeğe gittikçe yaklaşmak zorundadır. Bu demektir ki, Marksçılık, dogmacılığa karşıdır ve tartışma dışı bırakılan hakikatler düzenine bütünüyle aykırıdır. O, görüşlerinin hep denemeyle doğrulanmış ve gerekiyorsa, olayların ışığı altında değiştirilmiş olmasından yanadır. Kendini yadsımadan gelişmek hem onun hakkı, hem de ödevidir. Marksçılığı donmuş bir 'akait' hale getirmek isteyenler aslında onun ruhuna sadık kalmayanlardır. Nitekim, henüz kurucusu yaşarken bazı kimselerin eserine dogmatik bir anlam vererek onu bozup değiştirmeleri üzerine Marx, yaşamının son günlerinde kendisinin bu çeşit bir "Marksçı olmadığını" bildirmiştir.

Lenin de aynı nedenle şunu yazmıştır:

"Şu söz götürmez doğruyu iyice kafamıza yerleştirelim: Bir Marksçı dünün kuramını (nazariyesini) değil, *yaşayan gerçekliği*, belli ve somut gerçekliği göz önünde tutmalıdır. Her kuram geneli, esaslıyı işaret edebilir, fakat yaşamın karmaşıklığını ancak *yaklaşık olarak* belirtir."

Onun için, Marx'ın, ölümünden sonra ortaya çıkan bütün güçlükleri ve soruları önceden gördüğünü, çözdüğünü ve hiç aldanmadığını söylemek söz konusu olamaz. Gerçi, felse-

(9) Aynı anlamda ve aynı eleştiriden sonra Auguste Comte pozitif felsefeden söz açar. Fakat pozitivizm bu umuda kötü bir karşılık verir ancak.

fî tezlerin deneylerle durmaksızın doğrulanışı Descartes'ın, Kant'ın yahut Hegel'inki gibi kapalı sistemler için olanaksız olmasına karşın, Marksçılığın gereklerindendir; ama bu özelliğe bakarak bir Marksçının, Üstad'ın en küçük sözlerinin bile peygamberce bir değer taşıdığına inanması ve bu inancını bahane ederek onun dışındaki şeylere sırt çevirmesi yanlıştır. Böyle bir kimseye Marksçı denemez. Marksçı, Marx'ın yöntemi yardımıyla hareketli gerçeği durmadan inceleyen, çözümleyen ve bir savı düzeltmek için Marksçı bilimin kurucularından yararlanan kimsedir.

4. Bu gerçeği çözümleme yöntemi aslında tarihsel bir yöntemdir. Kuşkusuz, dünyayı açıklamamızı sağlayabilecek tek şey, bu dünyanın tarihidir. Bir Marksçı tarihsel yöntemden söz açtığı zaman, bununla, genel olarak tarih adı verilen şeyi bir kimsenin gönlünce yorumlamasını amaçlamaz. Bilir ki, insan toplumlarının tarihi, tarihin çok yeni bir parçasıdır, bütün bir tarih değildir. Bütün tarih; tüm canlı varlıkların, toprağın, yıldızların, evrenin tarihidir. Kısacası, bir Marksçı için tarih, hareketsiz bir olaylar yığını değil, zaman ve yer içinde çarpışmalar, sıçramalar ve çöküşlerle dolu bir gelişme, bir evrim geçiren bütün gerçekliğin çözümlenmesidir. Gene, insanlık tarihinden söz açılınca, burada söz konusu olan, olayların mutlak yürütücüsü sayılan bazı insanların gizli tasarılarını bulmaya çalışmak, örneğin Sezar'ın niçin Galya'yı fethettiğini yahut Napolyon'un hangi amaçla İspanya Savaşı'nı açtığını araştırmak, sözüm ona böylece "tarihsel bir eleştiri" yapmaya uğraşmak değildir; bir Marksçı için söz konusu olan, bizden önce gelmiş toplumların gerçek yaşamını, beslenme, barınma ve giyinme biçimlerini, kümeleşme, tabakalara ya da sınıflara bölünme ve düşünme biçimlerini, kavgalarını ve devrimlerini, yasalarını ve törelerini bulup ortaya çıkarmaktır. Çünkü, burada, varsayımla (faraziye) yo-

ruma elden geldiğince az yer veren bir bilimsel tarih söz konusudur. Ama, Marksçı yöntem tarihsel bir özellik taşıyor demek, onun yalnızca geçmişi ortaya çıkararak şimdiyi yorumlamaktan ve geleceği tahmin etmekten kaçınması demek de değildir. Hatta, tam tersidir...

5. Canlı ve devrimci bir felsefe olan Marksçılık, öbür felsefelerle karşılaştırılamayacak derecede yüksek bir pratik etkililik taşır. Çünkü o, kuram ile eylem arasındaki ayrılık ve uyarsızlığı benimseyen klasik felsefeye aykırı olarak, öğretisinin merkezine –Stalin'in de çok iyi belirttiği gibi– kuramla eylemin birliğini ve tutarlılığını koyar: Bilir ki, "kuram devrimci eyleme bağlanmazsa varoluşunun nedeni kalmaz; eylem devrimci kuramla aydınlanmazsa karanlıkta yolunu bulamaz."

Felsefenin amacı nedir? Düşüncenin diyalektik hareketini gerçeğin diyalektik hareketine uydurmak! Acaba bu uygunluğu neyle elde edeceğiz? Eylemle! Bir düşüncenin doğruluğunun tek güvencesi onun, pratik bakımdan başarıya ulaşması, doğa ve toplum üstünde insanın gücünü artırmasıdır. 1845'ten sonra Marx bu görüşü *"Feuerbach Üzerine Tezler"*inde apaçık ortaya koyar: "İnsan hakikati, yani düşüncesinin doğruluk, açıklık ve gücünü pratikle kanıtlamalıdır." (Tez 2) "Filozoflar şimdiye dek dünyayı şu ya da bu biçimde açıklamaktan başka bir şey yapmadılar, oysa bugün, onu artık değiştirmek söz konusudur." (Tez 11)

Görülüyor ki, Marksçılık gerçek bir eylem felsefesidir. Bunun için o, eylemi kuramsal düşünceden ayırmaz, kuramsal düşünceyi eylem üzerine oturtur.

6. Bundan ötürü Marksçılık kurtarıcı bir felsefedir, bir özgürlük felsefesidir. Yanlış bir düşünme yöntemine dayanan kimse, gerçeğin yasalarını bilmezse, onların boyunduruğu altına girer. Bunun sonucu, insanlar olayların akışını yönete-

mez, tersine, onun tarafından yönetilirler; toplumların tarihi insanların hayallerinin ve aldanışlarının tarihine dönüşür. Fakat, insanoğlu doğayı ve yasalarını tanıdığı, düşüncesinin hareketini dış dünyanın hareketine uydurduğu zaman gerçeğe baş eğdirir; hatta, yalnızca onu önceden bilmekle kalmaz, yasalarına uyarak değiştirmek gücünü de kazanır. Vaktiyle Bacon'la Spinoza'nın da söyledikleri gibi, "kişioğlu doğaya ancak uyarak egemen olur." Engels, bu konuda Hegel'e dayanarak şunları yazar: "Özgürlük, zorunluğu (zarureti) anlamak demektir. Zorunluk anlaşılmadıkça kördür. Bundan dolayı özgürlük, doğanın zorunlu yasalarının bilinmesine dayanır ve kendimizle dış dünya üzerindeki egemenlikte belirir."[10]

Böylece, Engels'in deyimiyle, diyalektik maddeciliğe bağlı pratik güç yardımıyla "İnsanlık, zorunluluğun krallığından özgürlüğün krallığına sıçrar."[11]

Diyalektik maddeciliğin amacı, insanı dünyanın, hiç olmazsa toprağın efendisi yapmaktır. Vaktiyle insanlar evrenin kendileri için yaratıldığına inanırlardı. Elbette, o gün için çocukça bir düştü bu, fakat bu düş gitgide gerçeklik kazanıyor: İnsan çalışarak toprağı işleyecek, doğayı aklına yani ihtiyaçlarına göre değişterecek duruma geliyor. Bilimlerin sağlamaya başladığı bu hükmettirici gücü, Marksçı yöntem büsbütün artıracaktır.

Diyalektik maddecilik gerçekliğin bütün biçimlerine uygulanabilir. Ne var ki, insanlar kendi düşünce ve hareketleriyle ilgili her şeyi (yani toplumu) doğadan (yani canlı ve işlenmemiş madde dünyasından) ayırmaya alışmışlardır. Bu ayırma kabul edilirse, Marksçılığa yapacak iki iş düşecektir:

(10) F. Engels, **Anti Dühring**, Paris, 1933, C. I, s. 170-171
(11) Aynı yapıt, C. III, s. 52

Birinci iş, Marksçılığı doğaya, yani canlı ve cansız madde bilimlerine uygulamak (fizik ve biyolojik bilimlerin diyalektiği); ikincisi ise, Marksçılığı insanın içinde düşündüğü ve hareket ettiği dünyaya, yani toplum ya da tarih bilimlerine uygulamak (tarihsel maddecilik).

BİLİMLERİN DİYALEKTİĞİ

Bilimlerin diyalektiği, her şeyden önce, bilimlerin söz götürmez ilerlemesini açıklamayı ve yaratıcı bilginlerin az ya da çok bilinçle kullandıkları yöntemlerin diyalektiğe yaklaşıp yaklaşmadığını araştırmayı kendine iş edinir. Aristoteles mantığının kayıtsız şartsız uygulanmasının bilimleri asla ilerletemediği –Emile Meyerson'un da belirttiği gibi[1]– Bacon ile Descartes'ten beri kabul edilmiş bulunmaktadır. Öte yandan, mekanist maddeciliğin de XVII. yüzyıldan bu yana fiziksel, kimyasal ve biyolojik olayları açıklamaktaki yetersizliği gitgide daha çok görüldü. Aslına bakılırsa, bunun görülmesi öbüründen daha güç değildi. Bundan dolayı, pek basit yasaların ve tek yanlı nedensellik ilişkilerinin yönettiği durgun ve değişmez bir dünya tasarımı yerini günden güne hareketli ve karmaşık bir dünya tasarımına bıraktı: Bu dünyada karşı güçler durmadan çatışmakta, bunun sonucu az ya da çok süren geçici dengeler kurulmakta, yeni olaylar meydana gelmekte, zamanla eskisinden daha zengin, daha çeşitli ve daha değişik biçimler doğmaktadır.

Bilimlerde ortaya çıkan sorunlar ve buluşlar gün geçtikçe

(1) E. Meyerson, **De l'explication dans le sciences** (Bilimlerin Açıklaması Üstüne) Paris, 1927

diyalektik gerçeklik anlayışını doğruladılar, ona yol açtılar. İşte bunlardan birkaçı: Matematikte ancak özdeşlik (ayniyet) ilkesiyle uzlaşabilen Aristoteles kıyas mantığının kanıtlanması konusunda mantıkçıların karşılaştığı olanaksızlık ve kendi karşıtını, yani tümevarımlı muhakemeyi içine almayan verimli bir tümdengelimi kavramakta uğradığı güçlük. Fizikle kimyada eski hareketsiz madde görüşünün yavaş yavaş yerini alan enerji kavramı ve karşıt kuvvetlerin bir bireşimi olan atomun bulunması. Biyolojide, türlerin değişmezliğine inanan eski anlayışa evrimi savunan yeni anlayışın üstün gelmesi; Darwin'in "yaşamak için savaşmak" düşüncesinin ve varlıkla yöresi arasında bir kavga doğuran, iç kuvvetlerle dış kuvvetler arasında geçici bir denge sağlayan "Ansızın değişme ve çevreye uyma" düşüncesinin zafere ulaşması...

Elbette, birbiri ardından gelen bu zaferler Marksçı yöntemin uygulanması sonucunda kazanılmadı. Hatta, bunlardan bazıları varlıklarını apayrı bir düzenin savlarına, bilimsel olmayan arka düşüncelere, maddesel olayların katı gerekirciliğinin (determinisme) dışında bir şeyler aramak isteğine ve orada zorunsuzluğun, özgürlüğün, doğaüstünün izlerini bulmak umuduna borçludurlar. Fakat, mekanist maddeciliğin basit ve ilkel biçimlerini yıkarken, bu zaferler,yeni bir maddeciliğe ve gerekirciliğe yol açmaktan, Marksçı kuramın oluşumu için yararlı birtakım veriler hazırlamaktan öteye geçememişlerdir.

Gelgelelim, ne denli ilginç olursa olsun, geçmiş biliminin bu biçimde çözümlenmesi, değerlendirilmesi de Marksçı bilginlerin görevleri arasındadır. Özellikle kendi yöntemlerinin etkinliğini kanıtlamak zorundadırlar. Bu yöntemin, öbürlerinden daha çabuk olarak, bilimi ilerletebileceğini göstermelidirler.(...)

TARİHSEL MADDECİLİK

Tarihsel maddecilik Marksçılığın en çok tanınan bir parçasıdır. Bu parçayı iyi açıklayabilmek için, onu, Marksçı kuramın içindeki yerine oturtmak yeter.

İnsan toplumlarının tarihi –her gerçeklik gibi– karşıt kuvvetler arasındaki kavgadan doğan bir sıra bunalımlardan oluşur. Bu kuvvetler çeşitlidir; içlerinde en ilkel, en derin, en temel olanı insanların maddesel yaşayışının ve organik ihtiyaçlarının karşılanmasını koşullandıran "üretim güçleri"dir. Üretim güçleri toplumun temelini, *ekonomik altyapısını* kurarlar. Bilinçlenmiş insanlığa vergi öbür kuvvetler (siyasal, dinsel, bilimsel, sanatsal kuvvetler) bu altyapının üstünde gelişirler. Bunlara toplumun *ideolojik üstyapısı* denir. Üstyapı, bazılarının öne sürdüğü gibi, altyapının kayıtsız şartsız bir sonucu değildir ve olamaz. Çünkü ikisi arasında, yukarda da açıklandığı üzere, her diyalektik gerçekliğin yasası olan "karşılıklı etkiler" vardır. İdeoloji, sanıldığı gibi, ekonomik koşulların dışında değildir; insanlar düşüncelerini çıkarlarının, ihtiyaçlarının, maddesel yaşam koşullarının üstüne çıkarmakta ne kadar bağımsız iseler, ideoloji de o kadar ba-

ğımsızdır.

Tarihsel maddecilik; duyguların ya da düşüncelerin yönettiği, insanların dileğine göre yürüyen bir toplum tasarımını tanımaz. Onun yerine, doğal zorunlukların zorla kabul ettirdiği ekonomik koşullar içinde yaşayan ve her şeyden önce yaşamak için gerekli eşya ile aletleri yapmaya çalışan bir topluluk kavramını koyar. Böylece, idealizmin hayalciliğini yıkarak toplumbilimi ayakları üstüne oturtur:

"Gökten yere inen Alman felsefesinin tersine, burada, yerden göğe çıkılır. Artık, yaşayan insana ulaşmak için onun söylediği, tasarladığı, düşlediği şeylerden yahut sözü edilen, tasarlanan, düşünülen insanlardan hareket edilmez. Gerçek insanlardan ve onların yaşamsal etkinliğinden hareket edilir. Giderek, bu yaşamsal etkinliğin ideolojik yankı ve yansılarının gelişmesi ortaya konur."[1]

"Yaşamlarının toplumsal üretimi içinde insanlar, iradeleri dışında birtakım zorunlu ve belirli ilişkilere girişirler. Bu ilişkiler maddesel üretim güçlerinin belli bir gelişme düzeyine uygun düşer. Üretim ilişkilerinin topu, toplumun ekonomik altyapısını, asıl temeli oluşturur. Onun üstünde, ona uygun düşen toplum bilincinin belirli biçimleri, siyasal ve hukuksal bir ideolojik üstyapı yükselir. Genel olarak, maddesel yaşamın üretim biçimi siyasal ve toplumsal yaşamın sürecini koşullandırır. İnsanların yaşayışını (var oluşunu) belirleyen bilinçleri değil, tam tersine, bilinçlerini belirleyen toplumsal yaşama (var oluş) biçimleridir."[2]

Marx'ın toplum yaşamının öbür öğelerinin önemini kavramadığı, toplumların yalnızca ekonomik yapısı üzerinde durduğu sanılır. Oysa, ileride de görüleceği üzere, toplum-

(1) K. Marx, **Morceaux choisis**, (Seçme Parçalar), Paris, 1934, s. 90
(2) **Études Philosophiques**, s. 83

lar yalnız ve yalnız ekonomik bir mekanizme indirgenince, Marksçı hareket ve devrimci eylem gereksiz hale gelir. Onun için, 21 Eylül 1890 tarihinde, Joseph Blonch'a yazdığı bir mektupta Engels, Marx'la kendisinin ideolojik üstyapıların rolüne değer vermedikleri yolunda yapılan suçlamayı şöyle yanıtlar:

"Marx'ın, az buçuk da benim, sorumluluğunu taşıdığımız bir görüşü gençler aşırıya götürerek, ekonomik etkene gerektiğinden çok ağırlık veriyorlar. Bu yüzden, düşmanlarımız karşısında işin aslını açıklamamız gerekiyor, fakat karşılıklı etkilemeye katılan öbür etkenlerin hakkını verecek yer, zaman ve fırsatı her vakit bulamıyoruz."[3]

Belirli bir toplumda birbiriyle çelişen ekonomik çıkarlar, birtakım insanların öbürlerini köleleştirdiği bir kavga içinde kendisini gösterir. Toplum, aynı ekonomik görevi ve aynı toplumsal durumu (koşulu) taşıyan insanlardan kurulu kümelere ayrılır: Bunlara "sınıf" adı verilir.

Aralarında ikinci derecede karşıtlıklar bulunan özel topluluklar da eksik değildir. Fakat toplumda en büyük çatışma iki ana sınıf arasında olur: Sömüren sınıf ve sömürülen sınıf.

Görülüyor ki, çoğu kez söylendiğinin tersine, sınıflar kavgası sosyalistler için ne bir ülküdür, ne de Marx'ın bir buluşudur.[4] Bu kavga, olayların dikkatle incelenmesinden çıkan ve insanın ister istemez tanımak zorunda kaldığı tarihsel bir olgudur, bir gerçektir. Bu konuda **Bildiri**'nin ünlü tümcelerini aktarmak yeter:

"İnsanlığın günümüze kadar olan tarihi, sınıfların çatış-

(3) Aynı yapıt, s. 152-153

(4) Sınıflar kavgasını 1830-1848 dönemi Fransız tarihçilerinden Thierry, Guizot, Mgnet ve Thiers kabataslak ortaya koymuşlardır. Bu konuda bak: **Études Philosophiques**, s. 57 ve 145.

masının tarihidir. Efendi ile köle, patriçi ile pleb, derebeyi ile serf, lonca ustası ile kalfa, kısacası, ezenle ezilen sürekli bir çatışma içinde bulunurlar. Bu, bütün toplumun değişmesi ya da çarpışanların silinmesiyle sonuçlanan, bazen açık bazen kapalı olarak yürütülen ve ardı arkası kesilmeyen bir çatışmadır. (...) Derebeylik toplumunun yıkıntıları üstünde yükselen modern burjuva toplumu da bu çatışmayı ortadan kaldırmadı. Eskilerin yerine yeni sınıflar, yeni baskı ve zulüm koşulları, yeni savaş biçimleri koymakla kaldı. Bununla birlikte, çağımız yani burjuvazinin çağı, şu ayırıcı özelliği taşıyor: Bütün toplum gitgide birbirine karşıt iki geniş kampa, doğrudan doğruya, birbirine düşman iki büyük sınıfa ayrılıyor: Burjuvazi ve Proletarya."

Görüldüğü üzere, *Marx toplumda hiç yoktan bir sınıf kavgası yaratmayı düşünmüyor*; tıpkı, modern fizikçilerin atomda pozitif ya da negatif elektrik karşıtlığı ve Darwin'in canlı varlıklar arasında yaşama kavgası yaratmayı düşünmedikleri gibi.

Öte yandan Marx'a göre, sömürenlerle sömürülenler, ezenlerle ezilenler arasındaki büyük çelişki toplumların karmaşık yapısını tümüyle açıklamaz. Bu bakımdan Marx, "toplumsal ilişkiler ağının ve bir sınıftan öbürüne geçiş basamakları örgüsünün ne kadar karışık olduğunu" çok iyi görebilmiştir.[5] Özellikle orta sınıfların rolünü büyük bir özenle çözümlemiştir. Onların varlığını ve önemini yadsımamış, yalnızca devrimcilik yönünden değerini belirtmiştir:

"Orta sınıflar, küçük fabrikatörler, perakendeciler, zanaatkârlar, köylüler de burjuvaziye karşı savaşırlar. Çünkü burjuvazi, orta sınıf olarak kaldıkları sürece, onların varlığını tehdit eder. Orta sınıflar bu bakımdan devrimci değil, tutu-

(5) Lenine, **K. Marx et sa doctrine**, Paris, 1932, s. 26

cu, hatta daha çok gericidirler. İsterler ki, tarihin çarkı geriye doğru işlesin. Eğer kazara devrimci gibi davranırlarsa, bunun nedeni, işçileşmekten korkmalarıdır. Şimdiki çıkarlarını değil de gelecekteki çıkarlarını savunmaları da bundandır. Bu yüzdendir ki, işçilerin görüşünü benimsemek için kendi görüşlerinden vaz geçerler."

Egemen sınıflar kendi savunmaları için zorunlu kurumları yaratırlar: Hukuk ve siyaset kurumları, kendi iktidarlarına yarayan davranış ve düşünce yolları, dinler, edebiyatlar, bilim ve sanat anlayışları... Belli bir toplumun resmî ideolojisi, siyasal rejimi ve hukuku bütün sınıfların değil, iktidarda bulunan sınıfın çıkarlarını temsil eder.

"Her çağa egemen olan düşünceler egemen sınıfın, yani toplumun maddesel gücüne egemen olduğundan dolayı tinsel (manevi) gücüne de egemen olan sınıfın düşünceleridir. Maddesel üretim araçlarını emrinde bulunduran sınıf, bunun sonucu, tinsel üretim araçlarına da hükmeder... Egemen düşünceler, egemen maddesel ilişkilerin ideolojik anlatımından başka bir şey değildir."[6]

Gelgelelim, bu dış denge geçici ve kararsızdır. Ekonomik ihtiyaçlar üretim biçimleriyle birlikte durmadan değişir ve yeni çatışmalar ortaya çıkar. Bu çatışmalar bazen, o güne değin tutarlı görünen bir sınıfın içinde ufak çıkar ayrılıkları yaratır, yahut çatışan sınıfların hizipleri arasında geçici anlaşmalar doğurur. Öte yandan, sömürülen sınıfın uzun süre baskı altında tutulan üretim güçleri eninde sonunda yeni bir topluma temellik edecek yeni bir üretim biçimi yaratırlar. O zaman ezilen sınıf, yeterli bir ekonomik gelişme kazanınca, kendi kendinin bilincine varır; ilerici bir kimliğe bürünen yeni bir ahlâk, yeni bir ideoloji meydana getirir; yeni kurumla-

(6) K. Marx, **Morceaux choisis**, (Seçme Parçalar) s. 117

rın kurulmasını ister.

Bütün bu yeni (ekonomik ve ideolojik) kuvvetler, önceki dengeye dayanan katı yapıya ve hukuksal, siyasal biçimlere, resmi kurumlara çarparlar; eski biçimlerin direnişini kırarlarsa, devrim gerçekleşir; fakat yeterli güçte değilseler, devrim başarıya ulaşamaz. Devrim, bir eski dengenin yerine bir yeni dengenin konulmasıdır, bir çatışkının geçici bireşimi yahut bir çatışkılar demetidir. (...)

Bir üretim biçimi yerine bir başkasını yerleştiren devrim, ideolojiyi de değiştirir; yeni bir hukuk, yeni bir ahlâk, yeni bir siyaset yaratır; devrimden önce resmen mahkûm edilmiş kuramları yürürlüğe koyar: Eskiden "bozguncu", Anatole France'ın deyimiyle, "koruyucu" sayılan düşünceleri sırası gelince tersine çevirir.

"Toplumun maddesel üretim güçleri, gelişmelerinin belirli bir konağında, yürürlükteki üretim ilişkileriyle, yahut hukuk deyimiyle söylersek, o güne değin değişip gelişen mülkiyet ilişkileriyle çelişirler. Eskiden üretim güçlerinin gelişme biçimlerini kucaklayan bu ilişkiler, artık onların gelişmesini kösteklemeye başlarlar. İşte o zaman bir toplumsal dönüşüm çağı açılır. Ekonomik temelde meydana gelen her değişme yavaş yavaş bütün o koca üstyapıyı az ya da çok sarsar, değişmelere uğratır." [7]

Kabataslak, tarihsel maddecilik budur.

Tarihsel maddecilik, insanlığın geçmişinin yeniden açıklanmasına yardım etti. Resmî bilimin diretmesine karşılık, az ya da çok derinden bütün tarihsel çalışmalara el attı. Bilindiği üzere, burjuva tarihçilerinin çalışması, artık çeşitli açıklamalardan oluşan bir çorba, bütün ilkeleri içine alan bir "türlü" haline girmiştir. Öyle ki, bu açıklamalarla ilkelerden

(7) **Études Philosophiques** s. 83

hiçbiri artık bir uygarlığı yeniden kurmayı başaramaz; ister yalnızca takdir-i ilâhiden söz açsın, ister krallarla metreslerinin, generallerinin ve diplomatlarının entrikalarını, tutkularını, niyetlerini öne sürsün, isterse Özgürlük, Adalet, Kardeşlik ve Eşitlik'in gerçekleştirilmesini ele alsın, gene de böyle bir kuruluşun üstesinden gelemez. Artık salt teolojik tarihin, psikolojik tarihin, idealist tarihin çağı geçmiş bulunuyor.

Marksçılık geçmişin tarihini bilimsel bir tutumla açıklamakla yetinmez. Şimdi ve gelecek üzerine de etkilerde bulunmak ve pratik etkinliği dolayısıyla doğrulanmak ve gerçekleşmek de ister.

SOSYALİZM

Geçmişin incelenmesi şunu gösteriyor: Alınyazılarının akışını yönetmek isteyen insanların dileklerini olaylar az ya da çok köstekler. Çünkü, insanoğlu doğayı (ve onun bir parçası olan toplumu) ancak yasalarını bilmek yoluyla etkileyebilir. Nasıl ki, eskiden insanlar fiziksel-kimyasal olaylarla karşılaşıyorduysalar, bugün de toplumsal olaylarla karşılaşıyorlar. Eğer bu olayları etkileyebiliyorlarsa, bunun nedenini, mutlu rastlantılarda ya da deneyciliğin (empirisme) sonuçlarında aramalıdırlar. Gelgelelim, toplumsal oluş ve gelişmenin yasaları öğrenilince, onlara söz geçirilebilir ve insanların düşünceleri artık salt ekonomik ihtiyaçların bilinçsiz belirtileri olmaktan çıkar; gerek kendi etkinliklerine yön vermeyi, gerekse toplumu ülkülerine göre düzenlemeyi olanaklı kılar.

Öyleyse, burada varılacak hedef nedir? Hedef; ekonomik yaşamın kaçınılmaz çelişkilerini uyumlu bir birleşime sokmak, insanın insanı sömürmesine son vermek, sınıf çatışmalarını gidermek, tek sözcükle, sosyalist bir toplum yaratmaktır.

"... Ancak sınıf kavgalarının kalktığı böyle bir demokratik

düzendedir ki, artık toplumsal evrimler siyasal devrimlere dönüşmeyecektir."[8]

Elbette bu; sosyalizm tam anlamıyla gerçekleştiği gün toplum artık gelişmeyecek ve çelişmeler sürekli, kesin bir denge içinde kaybolacak demek değildir. (Diyalektik hareketin bir yerde duracağına Marx inanmaz, fakat Hegel inanır.) Bu; insanlığın gelecekteki evrimini şimdiden göremeyiz demektir, gitgide körlükten kurtulduğu ve gitgide insanların buyruğu altına girdiği için bu evrim, gitgide aklımızın dileklerine uygun bir durum kazanacak demektir.

"Sosyalizm (...) insanlığın Rönesans'ıdır, kölelikten kurtuluşun gerçek basamağı ve gelecekteki tarihsel evrimin zorunlu konağıdır. Sosyalizm yakın geleceğin kaçınılmaz yolu ve güçlü ilkesidir. Gelgelelim, sosyalizmi taşıdığı bu özellikten ötürü, insanlığın gelişmesinin sonu saymak doğru değildir; çünkü o, insan toplumunun yalnızca yeni bir biçimidir."[9]

Acaba sosyalist toplum şimdiki toplumun yerini nasıl alacaktır? Marx 1848'de bu soruyu şöyle yanıtlıyordu:

Şimdiki toplum iki sınıf arasındaki bir çelişmeyle özetlenebilir: Kapitalist sınıfla işçi sınıfı. Yani tezle antitez. Kapitalist sınıf iktidara kurulmuş, ekonomik ve toplumsal bir yapı oluşturmuş, egemenliğini sağlayan duruk biçimler yaratmıştır. İşçi sınıfı ise, burjuvaziyle arasındaki çelişkiden, dolayı, devrimin (inkılâbın) tohumunu bağrında taşıyan kuvvettir. Sentezi doğuracak olan bunalım günden güne kesin ve kaçınılmaz bir duruma varacaktır. Ama, burada insanlara düşen, bu varışı çabuklaştırmak ve yönetmektir. Çünkü Marx'ın da dediği gibi, "insanlar tarihlerini kendileri yaparlar; fakat kendi keyiflerine göre ve kendilerinin seçtiği koşullar, içinde değil, doğrudan doğruya geçmişten gelen koşullar içinde ya-

(8) Marx, **Misère de la philosophie**, Paris, 1922, s. 220 (Türkçesi: Felsefenin Sefaleti, çev. Erdoğan Başar, 1966, Sol Yayınlar)

(9) K. Marx, **Morceaux choisis** s. 228

parlar."[10]

İnsanlığa getireceği kazancı elde etmek için, devrimi hazırlamanın ve hızlandırmanın yolu şudur: Ömrünü doldurmuş biçimlerin kösteklerini kaldıracak olan sınıfa tarihsel rolünü adamakıllı öğretmek, içinde bulunduğu gerçek durumu göstermek, kurbanı olduğu sınıf kavgasını açıklamak ve egemen sınıfın aldatıcı ideolojisinin maskesini indirmek. Bu, ona bir "sınıf bilinci" vermek demektir.

Diyalektik maddeciliği mekanist maddecilikle karıştırmanın, Marksçılığı salt ekonomik ve kaderci bir görüşle yorumlamanın saçmalığı artık anlaşılmış olsa gerektir. Eğer, toplumun gelişmesini yalnızca ekonomik yasaların kaderi belirleseydi, eğer insanlara bu durumda Tufanı beklemekten başka yapacak bir şey kalmasaydı, eğer ülkünün gerçek üzerinde hiçbir etkisi olmasaydı, Marx'la ardıllarının (haleflerinin) işçilere bir sınıf bilinci kazandırma yolundaki çabası neye yarardı?

Öyle olsaydı, Engels, Dühring'i öfkeyle protesto eder miydi: "... Metafizikçi Dühring'in yakıştırarak öne sürdüğü zırva sava göre, tarih (*onu yapan*) insanların hiçbir karışması olmadan kendi kendine gerçekleşir ve bu insanları (*bizzat onların eseri olan*) ekonomik koşullar dama taşı gibi harekete getirirmiş!"[11] der miydi?

Öyle olsaydı Marx şu satırları yazar mıydı: "Şurası açıktır ki, eleştiri silâhı silâhların eleştirisinin yerini tutamaz. Maddesel güç ancak maddesel kuvvetle alt edilebilir. Fakat, kuram da kitlelere mal olunca maddesel bir güç haline gelir."[12]

Bundan ötürü diyeceğiz ki, "devrim kuramı olmadan devrim hareketi olamaz."

(10) K. Marx, **Le 18 Brumaire de Louis Bonaparte**, Paris, 1928, s. 23 (Türkçesi: Louis Bonaparte'ın darbesi, Çev. Ahmet Acar, 1967, İzlem Yayınları/ Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brumaire'i, çev. Gülen Fındıklı, 1975, Köz Yayınları / Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, Çev. Sevim Belli, 1990, Sol Yayınlar)

(11) Bak:R. Mondolfo, **Le Matérialisme historique**, (Tarihsel Maddecilik), Paris, 1917, s. 254

(12) K. Marx, **Oeueres Philosophiques** (Felsefe Yapıtları) Paris, 1927, C. I, s. 96

SOSYALİZMDE GELİŞME

René Maublanc

AKIL

Felsefede pek az sözcük *akıl* (raison) ve *akılcılık* (rationalisme) sözcükleri kadar tartışma ve çekişmelere konu olmuştur. Öyle ki, becerikli bir uzmanın bu sözcüklerden çok çeşitli, hatta birbirine çok aykırı öğretileri (doktrinleri) çıkarması işten bile değildir. Gelgelelim, biz bu biçim yararsız uğraşıları bir yana bırakarak, onları, daha çok genel açıdan ele alacak, bir zihin davranışı, açık ve yalın bir düşünme yöntemi olarak tanımlayacağız.

İnsanoğlu, anlamadığı bir olay ya da düşünce karşısında iki türlü davranışta bulunur:

1. Pek öyle kafa yormadan, inceleyip araştırmadan, derine ve ileriye gitmeden onu anlaşılmaz, akıl ermez, saygı değer bir sır sayar. Bakarsınız: "Anlamasam da onun doğruluğuna inanıyorum" yahut "saçma da görünse inanıyorum" hatta "saçma olduğundan dolayı inanıyorum" deyiverir: Bu, gizemli (mistik) ve inanışçı bir davranıştır, yanlış ve tehlikeli bir davranış...

2. Olay ya da düşünceyi enine boyuna düşünür, anlamaya çalışır, inceler, tartışır, denemeler ve gözlemler yapar, ancak onu çözemeyeceğini iyice anladıktan sonra durur: İşte akılcının davranışı, bizim davranışımız budur...

Bundan dolayı, bir akılcı anlaşılmaz, karanlık, saçma olan şeyden hoşlanmaz, gizliliği sevmez, ancak açık seçik olarak anladığı şeyleri kabul etmek ister. Denemeye ve sağduyuya aykırı bir düşüncenin doğru, hatta güzel olacağına inanmaz. İnsan düşüncesinin gücüne ve çalışmasının etkisine sonsuz güveni vardır. Yapacağı özgür araştırmaların hiçbir biçimde sınırlandırılmasına ve kösteklenmesine razı olmaz, bu yolda hiçbir yasağa kulak asmaz; aklı insancıl ya da insanüstü, doğal ya da doğaüstü hiçbir yetke (otorite) önünde eğilmez, korkuya kapılmaz...

"Çalımlı bir gözüpeklik bu!" diyecekler bize. Desinler. Ancak baş eğerek yaşamaya alışanlar varlıklarını kendi geleceklerinin sanatçısı, hem de tek sanatçısı kılmaya çalışanları böyle kınarlar. Akılcının kendine olan bu güvenini eski çağın masallarında göktanrı öfkeyle cezalandırır. Örneğin, Grek efsanesine göre Prometheus'un uğradığı cehennem işkencesi, İkaros'un denize düşüşü, ölümlülerin saygısızlıklarını kurtarıcı bir baskıyla durdurmak içindir. Ne var ki, yukardan gelecek cezanın korkusu, sözü geçen kişilerin saygısız sayılan çabalarını azaltmaya yetmedi. Nitekim, içlerinden kimileri en ağır, en dayanılmaz acılara göğüs gerdiler: Özgür düşüncenin sayısız şehitlerinden Sokrates'ler, Etienne Dolet'ler, Michel Servet'ler, Giordano Bruno'lar, Galile'ler buna birer örnektir.

Epikuros ve Lukretius, Rabelais ve Montaigne, Descartes ve Diderot, Voltaire ve Ansiklopedi'ciler, Marx ve Darwin gibi büyük akılcılar her çağda hep hor görülmüş ve iftiraya

uğramışlardır. Özgür düşünceyi her şeyin üstünde tuttuklarından ötürü hep bozgunculuk ve ahlâksızlıkla suçlandırılmışlardır. Sanki erdem yalnız bilgisizlikte (o kutsal bilgisizlikte!), ahlâk ise yalnız alıklıkta bulunurmuş gibi! XVII. yüzyılda özgür düşünüşlü kişilere "sapkın" adı takılmış, XVIII. yüzyılda Tanrı'ya inanmayan kişilerin namuslu olamayacağı öne sürülmüş, felsefî maddeciliği benimseyen en kusursuz, en tutarlı akılcılara hep kuşkuyla bakılmış, bunun için, çift anlamlı *matérialiste* (maddeci–maddiyatçı) sözcüğünden hainee yararlanılmıştır. Oysa, XX. yüzyılın insanları eğer mağara insanlarından başka türlü yaşıyorlarsa; eğer öbür birçok canlılardan daha zayıf ve basit hayvanlar olarak kalacak yerde, yavaş yavaş yeryüzünde ön sıraya geçmişler, doğanın kuvvetlerini buyrukları altına almışlar ve küreyi "insancıllaştırmışlarsa", yani dünya üzerinde insanın varlığını ve iradesini duyurmuşlarsa, bu, ancak akılcılık dediğimiz sürekli çaba yardımıyla olmuştur. Eğer insanlar kendilerini ezen gizemli kuvvetler önünde, bu kuvvetleri anlamaya, yenmeye ve kullanmaya çalışmayıp da dize gelmeye katlansalardı, yıllar yılı yontma taş dönemindeki gibi yaşayıp gideceklerdi. Nitekim, kölelik ve yoksulluktan ateşe taparak değil, ateşi yenerek ve kullanarak kurtuldular. Demek ki, Prometheus akla inanmakta haklıymış...

Dünyayı anlama yolunda kişioğlunun gösterdiği bu çabaya çizilen her sınır, gerçeği ararken daha derine ve ileriye gitmesini önleyen her yasak, bizi çözülmez sırlara ve özgür eleştirinin yerini alacak akıl dışı inançlara bağlanmaya çağıran bilimi dogmalar önünde eğilmeye zorlayan her hareket, insanların kurtuluşunu tarih boyunca kösteklemekten başka bir şeye yaramamıştır. Akılcılığın, akla ve bilime yaslanan çabaların cesaretini kırıcı hiçbir sınır ve yasağı tanımaması bundandır.

Söz buraya gelince, küçümseyerek bakarlar bize, gülümseyerek itiraz ederler: "Sizin yaptığınız bilimi savunmaktan başka bir şey değil!" derler. "Bunun ise modası çoktan geçti! Akılcılık maskesi altında bayağı bir bilimcilik yapıyorsunuz siz. Yazık ki bilimin kesinlikle iflâs ettiği öğrenileli yıllar oluyor!" Onlara şöyle karşılık veririz: "Sizin bilimcilik diye adlandırdığınız ve bizim karşı çıktığımız bu davranış, akılcılığın yanlış bir yorumudur. Sözde 'bilimci' dediğiniz kimse aslında, bugünün bilimi adına yarının bilimine yolu kapamaya yeltenen kimsedir; kendi bilgisinin çerçevesi dışında kalan sorunları, çözümleri incelemeye yanaşmayan kimsedir; bilimsel çabanın durmadan ilerleyen bir hareket, durmadan yenilenen bir eleştiri olduğunu anlamayan, dogmatik kafalı bir kimse... Bu çeşit bir bilimci sahte bir bilgindir gerçekte; Anatole France'ın deyişiyle, 'Henüz tam ortaya çıkmamış daha yüce doğrulara karşı yerleşmiş doğruları savunan bir yobaz'dır. Gerçek akılcı ise, onun tersine, her doğrunun durmadan yoklanması, denetlenmesi, tartışılması gerektiğine inanır; önceden edinilmiş bilgilerin eleştiri süzgecinden geçirilmesini ister, bilginin eleştirisiz gelişemeyeceğini bilir."

Sık sık karşılaştığımız bir başka itirazı da aynı biçimde yanıtlayalım: Bize deniyor ki: "Öğretilerinin dayandığı bazı temel ilkeleri reddettiğinize göre, geçmişin falanca büyük düşünürünün, örneğin Lukretius'un, Descartes'ın ya da Voltaire'in mirasını nasıl benimseyebilirsiniz?" Benimseyebiliriz, çünkü akılcının çabası durmadan yenilenen bir fetihtir; biz eski üstadlara, söyledikleri her şeyi kabul etmeksizin hayran olur, birer örnek diye bakarız. Bizim için ölümsüz doğru yoktur; ne İncil'in, ne de Amentü'nün sözleri son ve kesin doğrulardır. Neden derseniz, doğru arkamızda değil, oldum olası önümüzdedir de ondan. Gerçi her bilgin, her düşünür çağındaki bilgilerin genel durumunu, toplumun genel duru-

munu çiğneyip aşamaz; ama, çevresinde çoğunlukla benimsenmiş bazı yanılgılara boyun eğmemesi, düşünceyi bazı zincirlerden kurtarması, bilim ile işe bilgisizlik ve güçsüzlük üzerinde bazı zaferler kazandırması bizim ona saygı duymamız için yeter. Sözgelişi, Descartes'ı zamanının tanrıbilimine –inanarak ya da inanmayarak, bilerek ya da bilmeyerek– bağışladığı ayrıcalıklardan (imtiyazlardan) ötürü azarlayacak değiliz; burada bize düşen şudur: Onun değerli yapıtında modern akılcılar için birer örnek olarak yaşayan şeyleri, dünyayı tanımak ve ona egemen olmak amacıyla akıl dışı tesadüflerden; mucizelerden yardım dilenmeyen devrimci yürekliliğini, bütün düşüncelerini teker teker aklın süzgecinden geçirmek ilkesini ve her türlü yetke (otorite) buyruğunun dışında bilimsel bir felsefe kurmak isteğini göstermek ve benimsemek...

Descartes da, Epikuros gibi, zamanında "kişioğlunun kurtarıcısı" adına hak kazandığı için akılcılığın büyük üstadları arasına girmiştir. Çünkü Descartes, **Yöntem Üzerine Söylev**'de[1] belirttiği üzere, bilim ve felsefenin amacının insanları "doğanın sahip ve efendileri" yapmak olduğunu öne sürmüştür... İşte, bu "sahip ve efendilik" akılcıların ortak ülküsüdür. Biz bu ülküye hiçbir zaman şimdiki kadar yaklaşmadık, dolayısıyla, akılcılık hiçbir zaman şimdiki kadar kurtarıcı ve kotarıcı olmadı.

Yaşadığımız çağın savaşları, toplumsal bunalımları ve yaygın yoksulluğu, elbette, birçok kimseleri bilim ve aklın kurtarıcı değerinden kuşkulandıracaktır. Bu yüzden, kimileri felsefî tasarılara gömülecek, kimileri ise, toplumların baş-

(1) Descartes, **Discours de la methode** (1637). Türkçesi: **Metot Üzerine Konuşma**, çev. Mehmet Karasan, 1944; **Yöntem Üzerine Konuşmalar**, çev. Can Şahan, 1983; **Metod Üzerine Konuşma**, Çev. K. Sahir Sel, 1984.

langıcından beri insanlığı bilgisizliğin yalancı güvenliği içinde tutmaya çalışan mistiklere bel bağlayacak ve Jaurés'in "yoksulluğun beşiği" dediği o eski şarkıyı söylemeye koyulacaklardır. Hatta, barbarlık günlerindeki gibi yarınımıza güven duymadığımız, önceden kestirilemeyen durumların bizi her an yiyecek ve içecekten, ışık ve sıcaktan, özgürlük ve yaşamdan yoksun bırakabileceği şu günlerde de bazı kimseler kültür derecelerine göre ya büyücülükte ve kör inançlarda, ya da her biri eşsiz, ölümsüz birer gerçek diye öne sürülen çeşitli tanrıbilimlerde bir teselli arayacaklardır. Üstelik, bilimi suçlandıracak ve düşkünlüklerinin kaynağını onun aşırı gelişiminde göreceklerdir. Oysa, korkaklık ve tevekküle, aklın ve bilginin küçümsenmesine dayanan bu kötümserlik dalgası, içinde çırpındığımız bu bunalım, bilimin aşırılığından değil, tam tersine, umursanmamasından ve yetersizliğinden ileri gelmektedir; doğanın yasalarını anlayacak, önceden görecek, kullanacak ve atomları parçalayacak kadar güçlü olan bilimin, aynı biçimde, toplumsal yaşamın yasalarını da anlamayı, önceden görmeyi, kullanmayı ve böylece içinde insanların kıtlık, ekonomik bunalım ve savaşların kötü kuvvetlerine kulluk etmeden yaşayacağı kardeşlik topluluğunu kurmayı istememiş, göze alamamış ya da becerememiş olmasından ileri gelmektedir...

Eskiden yıldırımdan en iyi korunma yolunun tanrılara yalvarmak, onların yardımını sağlamak için adaklar vermek olduğu sanılıyordu. Gelgelelim, bugün, yıldırım siperlerinin bütün bunlardan daha koruyucu olduğu artık denemelerle anlaşılmış bulunmaktadır: Akılcılığın bir zaferidir bu.

Artık günümüzde birçok kimseler savaştan ve işsizlikten sakınmak, iyi bir yönetime kavuşmak için ateşli duaların hiçbir şeye yaramadığına inanıyorlar. Bundan dolayı biz, tanrıbilim yerine toplumbilimi tutuyoruz. Ancak akılcılığın bilim

alanında kazanacağı yeni zaferlerin bize tam bir bağımsızlık getireceğine ve şimdiye değin mutluluğumuzu engelleyen bütün kulluklardan bizi kesinlikle kurtarabileceğine güveniyoruz.

KARALAMALAR

Bilimsel sosyalizmin gelişmesi, ona düşman olanları şu alışılmış iki yöntemden gitgide vaz geçmek zorunda bırakıyor: Bir yandan, sosyalizme karşı bir "sessizlik kıyımı" düzenlemek, yani ondan hiç söz açmamak; öte yandan, sosyalizmi bilmeyenleri kandırmaya yarayan düzmece kanıtlardan yararlanmak. Eskiden, üniversite öğrencisinin okuduğu el kitaplarında sosyalizmden lütfen, şöyle bir yarım yamalak söz açılınca, Marx'ın "toplumların tarihinde temel rolü sınıflar çatışması"na bağladığına dokunmakla kalınır; Marksçılık, "insanları birbirine düşüren acımasız bir şiddet öğretisi" diye lekelenir ve bu "sonsuz savaş ve kavga öğretisi"ne sözüm ona bir "barış ve düzen ülküsü"yle karşı çıkılırdı...

Gelgelelim, şimdi durum değişti: Sosyalizmin amacının sınıflar çatışmasını sonsuza değin sürdürmek değil, tersine, bu çatışmaya son vermek olduğu artık su yüzüne çıktı. Dolayısıyla, sosyalizmin, bu çatışmayı ortadan kaldırmak yoluy-

la, üstün bir toplum düzeni ve gerçek bir barış kurmaya çalıştığını gizlemek artık güçleşti. Bunun üzerine, sosyalizm düşmanları şimdi bir başka çarpıtma ve yargılama yöntemine başvuruyorlar.

ÇARPITMALAR

Onlara bakılırsa, sosyalizm bir saçma çelişki ve kısır döngü üzerine kurulmuşmuş: Doğanın diyalektik yasalarını örnek alarak, sosyalizm, karşıtlar çarpışmasının her gerçeğin gelişmesinin baş koşulu olduğunu belirtiyor, bunun gibi, insan toplumlarının gelişmesinin de bu toplumlardaki birbirine düşman sınıfların varlığından ve onlar arasındaki kavgadan doğduğunu ileri sürüyormuş! Öyleyse, sınıf çatışması toplumsal gelişmenin zorunlu koşulu olduğuna göre, bu çatışmayı nasıl olur da ortadan kaldırmayı isteyebilir misiz? Çünkü sınıfsız bir toplum, bu duruma göre, gelişmeye elverişsiz, hareketsiz, donmuş bir toplum olurmuş. Ayrıca, sosyalizm yaşamanın zorunlu koşulunun değişme olduğunu savunduğuna göre, sosyalist toplum da ölmek, yıkılmak zorunda kalırmış. Demek ki bilimsel sosyalizm sınıflar çatışmasının sona erişi ile ölümsüz bir barış ve gelişmeyi göstermiyormuş. Sınıfları ortadan kaldırmaya çalışması, gerçekte, her türlü insancıl gelişmeyi durdurmaya çalışması, toplumların zayıflamasına ve çökmesine çalışması demekmiş!..

GELİŞMENİN KOŞULLARI

Kuşkusuz, biz sosyalistler gelişmenin hep karşıt kuvvetlerin çarpışmasından, eski ile yeni arasındaki kavgadan, doğanla ölen arasındaki çatışmadan kaynaklandığına inanıyor, daha doğrusu, bunun böyle olduğunu görüyoruz. Ayrıca, bu gelişmenin doğal kuvvetlerin hareketi dolayısıyla – büyük bir enerji sarfı ve ağır bir yürüyüşle– kendiliğinden

meydana geldiğini de görüyoruz. Hayvan ve bitki türlerinde bu gelişme doğal ayıklanma yoluyla, toplumlarda ise sınıflar çatışması yoluyla gerçekleşmektedir. İnsanoğluna burada düşen iş, şudur: Bilinçle bir amaca varmak, zaman ve araçtan tasarruf etmek için toplum ve doğa kuvvetlerinin kör hareketinin yerine, kendi aklına ve iradesine göre, bu kuvvetlerden bilinçle yararlanmayı koymak...

Nitekim insanoğlu, yüzyıllar boyunca önce ampirizmin ilkel aletleriyle, bahçıvanların ve hayvan yetiştiricilerin kullandığı yapay ayıklama araçlarıyla, sonra Darwin'den Miçurin'e ve Lizenko'ya kadar olan gelişmenin getirdiği bilimsel tekniklerle yeni bitki ve hayvan türleri türetebilmiştir. O kadar ki, insanın bugün kendi yaşama koşullarını iyileştirmek için gerekli hayvan ve bitkileri çok kısa zamanda üretebileceğini düşünme artık bir cüretkârlık olmaktan çıkmıştır.

Kaldı ki, türlerin geliştirilmesi için doğru olan şey, toplumlar için de doğrudur. Sınıflar çatışması, kişilerin uzun süre içyüzünü anlamadan uydukları bir yasadır. Bu yasa insanlığın gelişiminin genel sonucudur: Gelişim; nice yıkımlar, devrimler, savaşlar, bunalımlar içinde –elbette, bu arada duraklamalar, gerilemeler ve hareketsizlikler de olmuştur– sayısız zenginliklerin ve yaşamların durmadan harcanmasıyla meydana gelmiştir. Fakat yeni ekonomik koşulların yardımıyla Marx, sınıflar çatışmasının diyalektik yasasını keşfetmiş ve işçi sınıfına baş eğmeyi değil, yönetmeyi öğretmiş, ondan sonra da gelişmenin hızı artmıştır. Elbette bu, toplumların akla uygun bir düzene doğru gidiş yolunda yalnızca bir konaktır. Eğer işçi sınıfı, şimdi sınıf kavgasından yararlanıyorsa, bunun nedeni şudur: Bu kavgayı bir gün ortadan kaldırmak ve böylece bunca felâket ve israftan – şimdiye değin gelişim uğruna verilen bunca kurtulmalıktan– sıyrılmak yoluyla gelişmenin yürüyüşünü çabuklaştırmak...

SOSYALİST TOPLUMDA GELİŞME

Görülüyor ki, iftiracıların söyledikleri gibi, sınıfsız bir toplum hiç de durgun ve ölgün bir toplum olmak zorunda değildir. Tam tersine, insanların kendi ülkülerini en çabuk ve en kolay gerçekleştirdikleri bir toplumdur. Neden derseniz, bu toplumda insanlar artık doğa kuvvetlerinin kör oyununa kurban giden büyük can, mal ve zaman kaybına uğramayacaklardır. Ama, fikirlerin kaçınılmaz çatışmasıyla birlikte düşünce yaşamı sürecektir. Sınıflar çatışmasının silindiği bir sosyalist toplumda bu fikir çatışması, bu eleştirme ve kendini eleştirme, bu yapıcı muhalefet, gelişmenin itici güçlerini oluşturacaktır.

Sınıfların çarpışması yerine bu itici güçlerin geçmesi insanlığın yararına olacaktır. Bunu yadsımak için kötü niyetli olmak gerekir. Marx, her sınıflı toplumdaki egemen düşüncelerin, egemen sınıfın düşünceleri olduğunu gösterir. Yeni düşüncelerin eskilerin yerine geçmesi için, her şeyden önce, bu düşünceleri yaratan sınıfın iktidara geçmesi gerekir. Başka bir deyimle, insan düşüncesindeki bir gelişme, ancak devrimle gelen olgular içinde gerçekleşebilir.

"Eğer diyalektiğin öğrettiği gibi, gelişim sürecinin özü, karşıtların çarpışması ise; eskiyle yeninin, doğanla ölenin, yükselenle göçenin çarpışması ise; bizim devrimci felsefemiz, bu diyalektik yasanın sosyalist toplumun koşulları içinde nasıl işleyeceğini ve bu toplumdaki yeniliğin nasıl gerçekleşeceğini göstermek zorundadır... Sosyalist toplumda sınıflar kavgası sona erdiğinden, eski ile yeni arasındaki çarpışma ve aşağıdan yukarıya doğru gelişme artık sınıf çelişmelerine karşı yürütülen bir kavga biçiminde değil, tam tersine, sosyalist toplumun asıl itici gücü olan eleştirme ve kendini eleştirme (özeleştiri) biçiminde belirecektir."

TARTIŞMA VE ELEŞTİRME ÖZGÜRLÜĞÜ

Söylediklerimizi özetleyelim: Sınıflar kavgasının ortadan kalkması insanlığın gelişimini durdurmayacak yahut geriletmeyecek, tersine, onu hızlandıracak ve ilerletecektir. Zaten, sosyalist bir toplumda gelişmeyi önlemek için, her türlü tartışmayı yasaklayan ve Ortaçağ'da Katolik Ortodoksisinin boş yere yapmaya çalıştığı gibi, her yeni düşünceyi sapıklık ya da küfür sayan kaskatı bir dogmacılığın diktatörlüğünü kurmak gerekecektir. Oysa, böyle bir düzen sınıfsız toplum düşüncesiyle bağdaşamaz. Çünkü düşünceye baskı ve zorbalık, sınıflı toplumun, kapitalizmin ürünüdür. Ayrıcalıklarını korumak isteyen tutucu sınıfın çıkarlarına uygun düşen bir dogmatizm, sınıflar arasındaki kavganın kalkmasıyla birlikte ortadan kalkacaktır.

Sosyalist toplumda kısıntısız bir demokrasi, kısıntısız bir tartışma ve eleştirme özgürlüğü kurulacaktır; canlı düşüncenin durmadan yenilenmesi için dogmatizmle, akademizmle ve gericilikle kıyasıya savaşılacaktır.

BİLİM VE DİN

Marcel Cachin

Yapıtın özgün adı:
Science et Réligion

(Editions Sociales, Paris, 1949)

Birinci basım: 1962 (Sosyal Yayınları)
İkinci basım: 1965 (Sosyal Yayınları)
Üçüncü basım: 1993 (Evrensel Basım Yayın)
Dördüncü basım: 1993 (Evrensel Basım Yayın)

DİN İLE BİLGİNLER VE FİLOZOFLAR

Din ve Baskı

Dinler, bilim adamlarıyla filozofların atılganlığını hiçbir zaman hoş karşılamadılar.

Yunan efsanesine göre, insanların zekâsını aydınlatmak istediği için Prometheus'u Olympos'un tanrıları Kafkasya'da bir kayaya bağladılar.

Bu efsane, bilim ağacının meyvesinden tatmak istediği için cennetten kovulan Adem'in **İncil**'deki hikâyesiyle birleşir.

Her çağda bu dinsel baskılara rastlanabilir. Atina'nın putatapanları Sokrates'e baldıran zehiri içirdiler; çünkü o, tanrılara inanmıyordu. Filozof Demokrites Abdère'den kovuldu, Heraklites Ephèse'den sürgün edildi. Katolik kilisesi Galile'yi hapse attı, Kampanella'ya olmadık işkenceler yaptı; Giordano Bruno'yu Roma'da, Vanini'yi Toulouse'da diri diri yaktı. Engizisyon beş milyon insanı zindanlarda çürüttü, ateşe verilen odun yığınlarının içinde yakıp kül etti.

Cenevre'nin protestanları tanrıbilimci hekim Michel Ser-

vet'i diri diri yaktılar.

Yahudi hahamları Spinoza'yı taşa tutmaya kalktılar. Çünkü o, **Traitè théologique - politique** (Tanrıbilimsel-Siyasal İnceleme) adlı yapıtında **Kutsal Kitap**'ı özgün bir anlayışla yorumlamıştı. Modern düşüncesinin kurucusu Descartes özgür olabilmek için Fransa'dan ayrıldı. Kilisenin takibinden kurtulmak amacıyla yirmi yıl Hollanda Cumhuriyeti'nde sığınmacı olarak yaşadı. Çünkü artık, "kör dehliz"de yaşamak istemiyordu.

Yakın çağlara gelelim: Darwin ve Darwincileri Amerika Birleşik Devletleri protestan kilisesinin çömezleri mahkemeye vererek mahkûm ettirdiler.

Victor Hugo 15 ocak 1850'de Yasama Meclisi'nde verdiği ünlü söylevinde bu din adamlarının mahkemesine seslenerek onlara şu kıt'ayı gönderiyordu:

Kim mi sizi kızdıran? Söyliyeyim:
Siz insan aklına kızıyorsunuz!
Çünkü o, ipliğinizi pazara çıkarıyor!

Bilim alanında görülen her ilerlemenin dini gerilettiği söylenebilir. Hatta, bilimin Tanrıyı ve dini tanımadığı bile öne sürülebilir. Gök mekaniği ile ilgili çalışmalarını kutlamak üzere Napolyon, Laplace'ı huzuruna kabul ettiği zaman, ondan yapıtında Tanrı'dan niçin söz açmadığını sordu. Büyük matematikçi, İmparator'a şöyle yanıt verdi: "Böyle bir varsayıma hiç ihtiyaç duymadım da ondan haşmetmeap..."

Bütün bilginler, Laplace'ın bu ünlü sözünü kendileri için de kullanabilirler.

Ya bilim, ya din: İkisinden birini seçmek gerek...

Onların bu hoşgörüsüzlüğü insan düşüncesinin bütün tarihi boyunca kendini göstermektedir. Daha başlangıçta insanlar iki kümeye ayrılırlar: Bir yanda, dünyayı açıklamak için insan zekâsına, yalnız ona güvenen kimseler. Öte yanda, inancın duygusal etkilerine ve insanötesi açıklamalara bel bağlayan dinci ve mistik kimseler... Birinci kümedekiler maddecidirler, Tanrı'yı tanımazlar. İkinci kümedekiler ise, türlü biçimler altında, idealizmi tutarlar.

İlk Yunan Filozofları

Nesnelerin, şeylerin sırrını çözmeye çalışan ilk Yunanlılar maddeci bir dil kullanırlar. Bu hal; Hellen düşüncesinin başlangıcında, doğanın yorumlanması yolunda yapılan sayısız denemelerden ileri gelmektedir. Fakat bu denemeler, tam anlamıyla felsefî olmaktan çok efsanemsi ve hayalci bir özellik taşırlar. Tales, Anaksimandros, Anaksimenes ve Orfik'ler nesnenin kökenini temel öğelerle açıklayan şairane efsanelerin belli başlı yaratıcıları idiler.

Tales'e göre ilk öğe (unsur) sudur. Birbirini izleyen biçim değiştirmeler sonunda her şey ondan çıkmıştır. Gökteki bü-

yük buluttan inen yararlı yağmur, doğaya karışarak yaşamın tohumlarını besler. Bir evlilik içinde gök bereketli toprakla birleşir, buğdayı ve sürüleri meydana getirir. Anaksimenes'e göre ilk öğe havadır. Bu, ilkel kaosun harekete getirdiği, kendiliğinden var olan, karanlık kuvvettir; her şeyin ayrılma yolu ile kendisinden çıktığı belirsiz maddedir. Orfik'lere göre dünya aşktan, ölümsüzlerin en güzeli olan sevgiden, insanların yüreklerine söz geçiren o kuvvetten doğmuştur. Empedokles gibilerine göre ise, var olan her şeyin sultanı ve anası, savaş ve kavgadır; her şey bunlardan çıkmıştır.

Maddeciler

Daha sonraları, Yunan hayalgücünün bu parlak yaratışlarının yerini bir soyutlama çabası aldı. Evreni açıklamak için akılsal değerlere başvuran filozoflar ortaya çıktı. Bu ilk Grek filozofları arasında Lösip ile Demokrites maddeci (materyalist) olduklarını açıkça belirttiler. Onlar dünyayı, atom adını verdikleri çok küçük madde moleküllerinin bir bileşimi sayıyorlardı. Bu atomlar birleşerek ve ayrışarak bütün eşyanın yıkılmasına ya da kurulmasına yol açarlar. Önce cisimler, ardından akıl (ya da ruh), bu pek küçük, pek ince ve hareketli atomlardan oluşur. Ölüm, bu atomların ayrışması, çözüşmesi demektir. Bütün ölümlü varlıklar gibi Tanrılar da atomlardan yapılmıştır. Onlar sert bir gerekirciliğe (déterminisme) bağlanmış olan dünya ile uğraşmazlar.

Bu maddeci görüşün temeli üzerinde, Demokrites'in büyük çömezi Epiküros, İ.Ö. üçüncü yüzyılda antik Grek ve Latin ülkesinde ün salan bir ahlâk sistemi kurdu. Bu ahlâkın amacı, insanoğlunun yeryüzünde mutlu yaşamasını sağlamaktı.

Epiküros, kendi ahlâkına sağlam bir temel sağladığı için,

Demokrites'in fiziğini benimsedi. Ona bakılırsa, ölüm ve Tanrı korkusu, doğrusu aranırsa, insanların mutluluğuna engel olmaktadır. Birbirinden ayrılabilen öğelerden oluştuğuna göre ruh da ölümlüdür. Bu bakımdan, ölüm korkulacak bir şey değildir; çünkü biz yaşadıkça ölüm yoktur, ölüm var olunca da artık biz yokuz... Ölümlü olan Tanrılar, ölümsüz olan dünyanın yaradılışına hiç mi hiç katılmadılar. Aslı aranırsa, onlar, bilmedikleri evrenin işlerine pek karışmazlar; sanki hiç yokmuşlar gibi... Öyleyse, onlardan ne diye korkalım?..

Ölümün ve daha kötüsü, dinin baskısından kurtularak ve aklını işleterek insan mutlu yaşayabilir.

Ahlâk ona dünyanın nimetlerinden kana kana, ölçüyü de kaçırmadan yararlanmasını salık veriyor. Bilge kişinin mutluluğu, dinin boş tehditlerinden kendisi gibi kurtulmuş kimselerin dostluğu ile tamamlanır.

Epiküros'un ahlâkı uzun zaman Roma'da ve Yunanistan'da geniş ve seçkin insan topluluğunu çekti; filozofun çömezlerine ders verdiği bahçenin anısı Anatole Franse'm yapıtlarından birinde "huzurlu dinsiz" diye anıldı. Lucretius'un insanlığın en büyük velinimeti saydığı Epiküros'un sistemi onuruna yazdığı ünlü şiir, bugün bile onu okuyan herkesi hayran bırakmaktadır.

XIX. yüzyılın fizikçilerinden sonra, XX. yüzyılın fizikçileri de maddenin sonsuzca parçalanamaz olduğu tezini Demokrites'ten almışlardır. İngiliz bilgini Dalton atom varsayımını bilimsel bir temele oturttu. Modern bilimin kabul ettiği atomlar varsayımı cisimlerin iç yapısını en iyi biçimde açıklamaktadır.

İlk İdealistler

Büyük Grek filozoflarından Sokrates, Eflatun (Platon) ve

Aristoteles, İ.Ö. V ile IV'üncü yüzyılda, Demokrites ve Epiküros'un bu görüşlerine aykırı olarak, idealizmi (fikirciliği) ve spritüalizmi (ruhçuluğu) savundular. Böylece, bin yılı aşkın bir süre içinde, ilk Helen düşünürlerinin maddeciliğini gölgelemiş oldular.

Demokrites ve çömezlerine göre ruh, cisim gibi, atomlardan kurulmuştu ve her düşünce duyumlardan, yani ruhun duyuların aracılığıyla aldığı izlenimlerden meydana geliyordu. Eflatun köklü bir idealizm ile bu görüşe karşı çıktı.

Ruh mutlak olarak bedenden ayrıdır. Yanıltıcı duygu ve algıların (idrâklerin) karşısında genel fikirler, göçüp giden nesnelerin ölümsüz tipleri vardır. Bu *idea*'lar (imler, fikirler) madde dünyasının dışında gerçek bir varlık taşırlar. Akıl, bedenin değil, Tanrıların ulağıdır. Biz ancak onun yardımı ile bu *idea*'ları anlayabiliriz. İdea'lar düşüncenin yasalarıdır, eşyanın üzerlerine kopye edilmiş olduğu modellerdir.

Demek ki iyi, güzel, doğru ve ahlâk bizden, bizim deneme ve duyumlarla elde ettiğimiz bireysel yaşantımızdan gelen idea'lar değildir. Bunlar ölümsüz gerçeklerdir. Vücut ölür, fakat onlar yaşayıp giderler. Onların madde ile ortak hiçbir yanları yoktur. Eflatun'a göre madde bayağı, üzücü, iğrenç bir şeydir. İdealar bedenden gelmez; vücut bir zincirdir ve duyumlanan dünya ruh için bir mahpes, bir cezaevidir. Bizi toprağa çeken bedenden ruhu ayırmak gerektir. Ruh kendini duyuların dünyasında sürgün hissetmektedir. Çünkü, o, mutlak ile, dünyanın dışında olan arınmış idea ile birleşmeye çalışıyor. İyiliğin temsilcisi ve ideaların sonsuz yaratıcısı, en yüksek idea olan Tanrı ile birleşmek için kötülüğe kaynaklık eden maddesel dünyadan uzaklaşmaya bakıyor.

Epiküros'çuların maddeciliğine işte böylece Eflâtun'cu bir idealizm ile karşı çıkılıyordu. İdealistlere göre, fikirlerimiz

duyumlardan gelmez. Çünkü fikir, maddeden öncedir, maddeden önce vardır maddecilere göre ise, duyum (cismin değişmesi) düşünceden önce gelir. Düşünce duyuma bağlıdır, duyumdan doğar. Kendisini düzenleyen maddesel bir beyin ve bir duyum olmaksızın düşünce algılanamaz.

Hıristiyanlık ve İdealizm

Eflatun'un ve Aristoteles'in idealist görüşleri, Antikite'den sonra, gitgide Demokrites'in ve Epiküros'unkilere üstün geldi. Eflatun'un diyalektik dehâsı, parlak imgelemi, Attik'in balı gibi tatlı dili felsefesinin başarı kazanmasına yardım etti. Bu başarı, özellikle Hıristiyanlığın gelişmeye başlamasından ve Eflatun'cu idealizmin bazı tezlerini kendine mal etmesinden sonra, kesinleşti. Maddecilik ise ilkel biçimiyle yüzyıllar boyunca yerini bu dine bırakmak zorunda kaldı.

Peygamberlerin Yahuda'cılığı ile İsa'nın vaazlarından doğan Hıristiyanlık, her şeyden önce, insanlara nasıl davranacaklarını gösteren bir ahlâktı. Belli bir felsefesi yoktu. İsa'nın mezhebi, kendisinin de itiraf ettiği üzere, en çok ezilen ve en çok acı çeken kimselere sesleniyordu. İnce Grek düşüncesinin yaptığı gibi o, insanların düşüncelerinin köklerini öğrenmeye çalışmıyordu. Fakat Hıristiyanlık Doğuda ve Yunanistan'da yayılınca, Hıristiyanlığın da bir felsefesi olmasını isteyen Yunanlı kilise babaları, Eflatun'un fikirlerin kökenine ilişkin açıklamalarını benimsediler. Eflatun'un diyalektiğini ve sistemini Hıristiyan propagandasının gereklerine uydurdular. Yunan felsefesinin üçlülük gibi görüşlerine dört elle sarıldılar. Eflâtun'un madde için söylediği "madde kötülüğün kaynağıdır, beden ruh için bir mahpes, bir zincirdir," şeklindeki fikirleri geliştirerek onlara dinsel bir anlam verdiler. Zahitlik ve ruhbanlık da bundan doğdu.

Böylece, Suriye'deki yarı vahşi bir kabilenin Mesih tasarımı ile putatapıcı (paien) felsefesinin birleşiminden doğan bu idealizm, Kral Kostantin'in katolikliği tanımasından sonra dünyayı ele geçirdi.

Rönesans'tan Sonra Maddecilik

Eskiçağın sonu ile bütün Ortaçağ boyunca katolik kilisesinin iyice artan, güçlenen egemenliği, idealizme söz götürmez bir üstünlük sağladı. Bu hal XVI. yüzyıla, Rönesans çağına kadar sürdü. Fakat bu çağdan başlayarak maddeciliğe özgü fikirler, cesaretlerini yaşamlarıyla ödeyen bazı kuvvetli zekâlarca yeniden ele alındı. Özellikle doğa bilimlerindeki ilerlemeler bu fikirleri geliştirdi. Eflatun'culuğun mistik görüşleri ve dünyanın kökeni/başlangıcı üstüne ileri sürülen o çocukça "yaradılış" efsaneleri karşısında, maddeciliğin akla yatkın açıklamaları yer aldı. Yobaz din adamlarıyla özgür düşünceyi tutanlar arasında kıyasıya bir savaş başladı. Katolik dini, her ne kadar vaktiyle dine aykırı saydığı ve ölüme mahkûm ettiği keşifleri bugün kabul etmiş bulunuyorsa da, kavga gene de durmuş değildir.

Yüzyıllarca süren bu uzun kavgayla ilgili olayları burada yinelemek gereksiz. Yalnızca Montaigne'lerin, Rabelais'lerin, Molière'lerin, Gassedi'lerin, Saint Evromont'ların, keşişlerin peşinden gitmeye yanaşmadıklarını anımsatalım yeter... XVII. yüzyıl, Bossuet'nin amansız saldırılarına uğrayan birçok **libertin**'ler (özgür düşünüşlü dinsizler) tanıdı. La Bruyère bile **Karakterler**[1] adlı yapıtının bütün bir bölümünü bu dinsizleri kötülemeye ayırdı. XVIII. yüzyılda Fontanelle ve Bayle bu özgür düşünce geleneğini sürdürdüler. Onlar-

(1) La Bruyère, **Caractères**, 1688 (Türkçesi: **Karakterler**, çev. Bedia Kösemihal, 1982, Alaz Yayınları)

dan sonra maddeciliği cesaretle savunan **Ansiklopedi**'ciler geldi. Adları herkesçe bilinir: La Matrie, Helvetius, d'Holbach... Bunların en tanınmışı ve yüreklisi Diderot idi.

XIX. ve XX. yüzyıllarda maddecilik, bilimin uygulanışı ve keşiflerin gelişmesi sonucunda iyice yayıldı. Tarih boyunca dinlerin ve idealizmin ona yükledikleri suçlamalar yavaş yavaş zayıfladı ve azaldı.

Maddeci olmak, Tanrıyı tanımamak demekti. Bu yüzden de uzun zaman bir aşağılık, kabalık, çoğu kez de bir suç sayıldı. Neyse ki o günler artık geride kaldı, zaman değişti. Şimdi geniş halk yığınları, birçok namuslu ve temiz yürekli bilginler eskiden insan kişiliği için zararlı ve bayağı sayılan öğretilerin ardından gidiyorlar.

Acaba maddeciliğin çağımızdaki durumu nedir?

Maddecilik, dinsel idealizmle ve ne kılığa girerse girsin, her türlü idealizmle uzlaşmaktan kaçışını nasıl haklı gösteriyor? Günümüzün çok gelişmiş modern insanlarının bilincinin ortaya attığı ahlâk, inanç ve evrenin kökeni ile ilgili sorulara, acaba maddecilik, şimdi doyurucu yanıtlar verebiliyor mu?..

Biz burada çağımızdaki maddeciliğin dayanaklarından birkaçını belirtmeye ve onun aklın yönetimi için öne sürdüğü kanıtları savunmaya çalışacağız.

İdealizm Nedir?

İdealistler ve dindarlar, yukarıda da gördüğümüz üzere, ruhu vücuttan büsbütün ayrı ve maddî olmayan bir varlık olarak tasarlarlar. Onlardan biri maddeyi "düşünceden yoksun, aptalca bir şey" diye tanımlar. Bilinç, maddeden ayrı, bambaşka bir cevherden yapılmıştır. Fakat bu durumda idealistler için en güç şey, en büyük engel, bedenle düşünce arasındaki ilişkileri açıklamaktır.

Kendiliğinden meydana gelmeyen düşünce, nasıl oluyor da, kendisinden başka bir nitelikte olan ve kendi dışında bulunan maddesel şeyleri ve bedeni kavrayabiliyor?

Eflatun ruhun, dünyaya gelmezden önce bir başka yaşam sürdüğünü belirtmişti. Ruh bu *"önceki yaşam"!* yaşarken *idea*'ları gözleyebiliyordu. Demek ki, bilgi bir başka dünyanın anısıdır; önceki yaşamın yeniden hayal meyal anımsanmasıdır.

İngiliz piskoposu Berkeley ile Alman metafizikçisi Leibnitz, Tanrı'nın ruhla beden arasındaki bütün ilişkileri önceden ayarlanmış bir ahenge göre düzenlediğini öne sürüyorlar. Öte yandan, keşiş Malebranche'a göre, ruh ve beden

Tanrı'nın aracılığı ile birbirine bağlanır. Nitekim, Tanrı bedenimize şu ya da bu hareketi yaptırmak için araya girer; irademizin çalışmasını yöneltir.

Kant, böyle bir Tanrısal yöneltmeyi doğru bulmaz; bilgi kuramında ona yer vermez. Kant'a göre zihnimiz "yer, zaman, nedensellik" gibi deneyden önce var olan ulamlar (catégorie'ler) ya da bağlantılar topluluğundan kurulmuştur. Bunlar zihnimizin temelleridir, kalıplarıdır. Zihin bu kalıpları dış dünyadaki eşyaya uygular.Bilgimiz de bu kalıplara göre oluşur. Bilme durumumuz zihnimizin bu kalıplarına bağlı olduğundan, onların dışında kalan şeyleri bilmeyiz. Dünya bizden kaçar, tanınmaz olur.

Maddecilik Nedir?

Maddecilik, bu zihinsel kurguları, ince ve hayalsever bir imgelemin ürünlerini, Engels'in de açıkça söylediği gibi, bu "*saçmalıkları*" reddeder.

Maddecilik dünyanın (varlığın) temelinin madde olduğunu ileri sürer. İdealizme göre madde yalnızca bir hayal, bir görünüştür. İdealizme karşı maddecilik, maddenin var olduğunu kabul eder. Maddeyi hiçbir Tanrı yaratmamıştır. Madde ve enerjisi *öncesiz ve sonrasız* olarak vardırlar ve durmaksızın biçim değiştirirler. Madde, ruh ya da fikirden önce var olmuştur. Madde bilincimizin, zihnimizin dışında nesnel (objektif) olarak varolan bir gerçekliktir. Sözgelişi, enerjinin sakınımı ilkesi, henüz onu düşünecek insanlar yokken bile, doğada vardı ve yürürlükteydi.

Fizikçi Mac Planck: "Yeryüzünde oturanlar zerreler haline getirilse bile, gene de yıldızlar evrenin çekim yasasına uyacaklardır," diyor. Çünkü dünyayı yaratan biz insanlar değiliz. Tersine o, bize zorla kendini kabul ettiriyor.

Bütün bilgilerimizin temeli, kaynağı duyumdur. Duyum,

organlarımızın dış dünya ile ilişkisinden doğar. Duyum beynimizde meydana gelir. Duyum maddenin bir yansısıdır. Eğer duyumdan önce ya da onunla birlikte beynimizde ve organizmamızda bazı kimyasal değişmeler olmasaydı, düşünce diye bir şey de olmazdı. Kimyasal bir enerji harcanmış olmadan düşünce oluşamaz.

Çalışma, yorulma olmadan düşünce doğmaz. Dantec, "Düşünce ile çalışma arasında bir denkleşme vardır" diyor. Hiç kimse yemeden yaşayan, yemeden düşünen bir insana rastlamamıştır. Düşünce beyne bağlıdır; vücut mekanizmasından ayrı bir cevher değildir; kaynağı olan maddesel dünya ile kaynaşma halindedir.

Madde

Öyleyse madde nedir? Çağımız bilginleri madde üstüne ne düşünüyorlar? Maddenin, hareketsiz, edilgen (passif), cansız olduğuna mı inanıyorlar? Acaba idealistlerin sandığı gibi, maddede kötülüğün, karanlığın, pisliğin gücünü mü buldular? Onda iğrenç, tiksinç bir yan buldular mı? Yoksa, bu safsatalara bütünüyle karşı mı çıkıyorlar?

Modern bilime göre, madde *canlı* ve *hareketli*dir. Çağdaş bilginler eski maddeciliğin dâhice buluşlarını kabul ediyorlar. Demokrites'e göre dünya atomlardan kurulmuştu. Günümüzün bilginleri atom kavramını derinleştirip açıkladılar. Onlar atomu küçücük bir güneş sistemine benzetiyorlar. Doğada her şey durmadan hareket eden atomlardan yapılmıştır. Madde canlıdır, hatta en durgun görüneni bile... Atomlar kuvvet merkezleridir. Duyularımızın çeşitli duyumlar haline çevirdiği dalgalı hareketleri havaya onlar yayarlar. Bu dalgalı madde durmadan biçim değiştirir. Dünyayı duyumlar yoluyla tanıyan zihin ile bu yaygın madde arasında nitelik ayrımı yoktur. Bu kaynaktan türeyen düşünce, maddenin yeni

bir özelliğidir. Düşüncenin de kendine göre etki ve tepkileri vardır. O da, madde gibi hareketlidir. İnsanların yaşamında büyük bir rol oynar. Sırası gelince doğanın –kendi kaynağının– biçimini dahi değiştirir.

İdealistler ve Aklın Güçsüzlüğü

Dindar ve idealist metafizikçiler, insan aklının evrenin yasalarını bilecek durumda olmadığına inanırlar. Onlara bakılırsa, oldum olası insan zihninden kaçıp kurtulan bir *"bilinmeyen"* vardır. Akıl, eşyanın sırlarını öğrenmek konusunda zayıftır, güçsüzdür. Kişioğlu bir kamıştan, bir yer solucanından başka bir şey değildir. Doğa, insan için sımsıkı kapalı, anlaşılmaz bir kitaptır. Bu yüzden insan her şeyden el etek çekmeli; Tanrı'nın önünde, inancın önünde, vahyin önünde, eskiden kutsal kitaplarda anlatılmış olan açıklamaların önünde boyun eğmelidir.

Maddecilik ve Akıl

Gelgelelim, maddeciler ile bilginler başka türlü düşünüyorlar. Duyularımızın gücünü arttırmak için yapılan âletlerin günden güne gelişmesinden ötürü fizikçiler, kimyacılar, biyologlar, astronomlar doğanın yasalarını gittikçe daha kesinlikle ve daha yakınlıkla ortaya koyuyorlar. Bugün artık birçok eski sırları, sorunları çözmüş bulunmaktadırlar. Yaptıkları ilerlemeler, ne olduğu belirsiz o, sözde *"bilinmeyen"*i günden güne geriletip küçültüyor.

Onların, bilimin durmadan gelişmesine ve insan aklının doğayı nesnel olarak tanıyabileceğine olan inançları başlıca iki temele dayanıyor:

Birincisi; onlar, yeniden kurmak üzere çözümledikleri cisimlerin bileşimini yeterince biliyorlar. Doğa bitki ve hayvan organizmaları içinde kimyasal bileşimler yaratmaktadır. Öy-

leyse, bugünün kimyacıları da, doğa gibi, aynı madde bileşimlerini yapabilirler. Yeter ki bu bileşimleri derinden, tam olarak tanısınlar... Şimdi kimyacılar kauçuk, petrol, şeker, yağ vb. gibi sayısı gittikçe artan yapma bileşimler elde edebiliyorlar. Elektrikle çözümleme ve dokunumla çözümleme yardımıyla sahici mucizeleri gerçekleştiriyorlar.

İkincisi; onlar uygulanması evrensel olan yasaları formüllere bağlamış bulunuyorlar. Bu formüllerin doğruluğu ise herkesin deneyleriyle, insan yaşamına uygulanışı ile, pratikle anlaşılmış bulunuyor. Kuramla eylem (nazariye ile ameliye) arasındaki bu uygunluk, bu çelişmezlik o formüllere, mistik önyargılarla ve bilim düşmanlığıyla kararmış bütün kafaların gözünde apaçık bir nesnellik kazandırıyor. Nicolas Copernic, dünyanın, evrenin merkezinde olmadığını ispat ettiği, Newton yerçekimi yasasını bulduğu, Huyghens élektro-dynamique'in ilkelerini gösterdiği zaman, hepsi de, kendi dünya görüşlerinin gerçeğe uygun olduğuna inanıyorlardı. Katıksız (saf) düşüncenin bütün incelikleri ve hokkabazlıkları artık insanları ancak yaşamdaki uygulanışla doğruluğu ortaya çıkan bilimsel bir yasanın geçerli, sağlam bir yasa olduğuna inanmaktan alıkoyamıyor.

Mistikler ve dindarlar bilimin mutlak hakikate yaramadığını ve dolayısıyla insan aklının güçsüz olduğunu söylemekte ayak diriyorlar. İyi ama, mutlak hakikat nedir? Yanıt verelim: Mutlak hakikat diye bir şey yoktur! İstatistik hakikatler, yaklaşık hakikatler vardır. Eğer bir mutlak varsa, o da her şeyin görece (izafî) olduğudur.

İdealistler ve Evren

Öyleyken mistikler yenildiklerini bir türlü kabul etmiyorlar. Diyorlar ki: Bilim, yüzyıllarca süren araştırmalar, yanılmalar ve çelişmeler sonunda –gene de yeniden incelenmesi

ve araştırılması gereken– bazı yasalar koymayı başardı. Gelgelelim, o, dünyanın başlangıcı ve sonuyla ilgili şu sorulara asla yanıt veremeyecektir:

Dünya nereden geldi? Nasıl başladı? Nasıl var oldu? Yaşamın amacı, sonucu nedir? İşte bu sorulara ancak dinlere, ruhun eğilimlerine ve inancın itkilerine dayanılarak yerinde karşılıklar verilebilir, aklı ve duyguyu doyurucu yanıtlar bulunabilir.

Gerçekten de, şeyleri yaratan bir yüce Tanrının varlığına inanılınca, iş kolaylaşır. O zaman denir ki: Tanrı, kötülüğe karşı, olabilecek dünyaların en iyisini yaratmıştır. Üstelik, onu insanoğlunun amaçlarına yarayacak biçimde kurmuştur. Bundan ötürü, insanların Tanrıya tapınması gerekir. Öyle ya, ruhumuz ölümsüz olmasaydı, adalet nasıl yerini bulurdu? Ruh, öte dünyada yaşamasaydı iyiler nasıl ödülünü alır, kötüler nasıl cezasını görürdü?

Bin yılı aşkın bir zamandan beri kurulup yerleşmiş bu sağlam, bu geleneksel gerçeklere bilimdeki o kararsızlıklarla, o bocalamalarla mı karşı çıkacaksınız? Ruhların dirliğini, huzurunu gösteren bu konutlara (postulat'lara) sırt çeviriyorsunuz ama, bilimin dolduramadığı o giderilmez "boşluğu" ne yapıyorsunuz?

Yukarıda sıralanan bu soruları bilim başarıyla şöyle yanıtlamaktadır:

Gerçi, eski dinsel efsaneler görünüşte açık, basit, akla yatkın yorumlardı. Ama, bu efsaneler, sözgelişi "yaratılış" efsanesi zamanla Yahuda'cıların ve Hıristiyanların gözünde kökenimizi gösteren bir gerçeklik kazandılar. Daha sonra, din kurulları toplanarak bunlardan birtakım dogmalar çıkardılar. Bu dogmalar geleneklerle (hatta zulümlerle) dindar ruhlara zorla kabul ettirildiler.

Fakat din kurallarının ve İncil'in bu hayalleriyle günümüzde kim yetinebilir? İki bin yıllık geniş bir deneme, gözleme ve yargılama yığını, artık, bilginlere evrenin oluşu ve kökeni sorusuna akla uygun yanıtlar vermeyi sağlayabilmektedir. Din bile eskilerin ilkel ve çocukça açıklamalarına karşılık, bu yanıtların üstünlüğünü şimdi açıkça itiraf ediyor; ister istemez kendi görüşlerini bırakarak yer yer bilimin ilkelerini kabul etmek zorunda kalıyor.

Bundan aşağı yukarı 400 yıl önce **Révolution des Monde Cèlestes** (Göksel Dünyaların Devrimi) adlı eserini yayınlamakla Nicolas Copernic, yeni bir dünyanın kapılarını açmış oluyordu. Ondan önce, insanlık, 1300 yıl boyunca Batlamyus sistemini kabul etmişti. Bu sisteme göre, dünya evrenin merkezinde bulunuyor, öbür yıldızlar onun çevresinde dolaşıyorlardı. Copernic, evrenin merkezinde dünyanın değil, güneşin bulunduğunu, dünyanın da öbür yıldızlar gibi bir gezegen olduğunu kanıtlayarak Batlamyus'un tezini altüst etti. Hem de ne altüst ediş! **İncil**'in, dünyanın yaradılışıyla ilgili görüşü yıkıldı. Batı Avrupa'daki dinler, Copernic'in buluşundan doğan sonuçları kendilerine karşı kullanan bilginlerin ağzını kapamaya boş yere uğraştılar.

Copernic'in bu buluşu ardından, biyologların, fizikçilerin, kimyacıların, astronomların, matematikçilerin onu izleyen buluşları evrenin evrimi ve kökeni üstüne çağdaş bilimsel görüşün saptanmasına yardım ettiler. Copernic'in adı geçen buluşundan sonra, içinde Laplace'a göre insan zekâsının en büyük yaratışı sayılan evrensel çekim yasasının ortaya konulduğu Newton'un "**Principia**"ları (İlkeler'i) çıktığı zaman, yeni bir konağa varılmış oldu. Peşinden Laplace'ın ve Kant'ın ünlü varsayımları sökün etti. Bu düşünceler, daha sonra gelen bilginlerce geliştirildi ve dünyamızın oluşumunu akılla yeniden kurmayı kolaylaştırdı.

Kendi çevresinde dönen çok dağınık, çok yaygın ve çok sıcak ilk bulutsundan (nebülözden), dönüş ekseninden en uzakta olan parçalar kopup ayrıldılar. Çünkü bu parçalar, maddenin bütün moleküllerinin bağlı olduğu genel çekim kuvvetine üstün olan merkezkaç kuvvetin egemenliği altında idiler. İşte, milyarlarca yıl önce güneşten kopan dünyanın kökeni budur...

Yerbilimciler bizim gezegenimizin, yani dünyamızın tari-

hini yeniden kurmayı başardılar. Ana özellikleriyle birbirinden ayrılan dört çağ gördüler: Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü çağlar... Bu çağların, aşağı yukarı, ne kadar sürdüğünü ortaya çıkardılar. Yaşamın başladığı dönemi saptadılar ve bu önemli olayların hangi etkiler altında meydana geldiğini açıkladılar. Onun doğuşunda güneş sistemine ve evrene özgü ışınlamanın rolünü belirttiler. Önce ilk bitkilerin ve ardından ilk hayvanların hangi biçimlerde ortaya çıktıklarını incelediler. Daha sonra Darwin, hayvan ve bitkilerin yüksek türlerinin tek ve ortak bir kökten geldiğini ispat etti. Darwin'in keşfinin temeli "doğal ayıklanma"dır. Buna göre, canlılar yaşama savaşını sürdürürken birtakım hafif, yararlı değişmeler geçirirler. (Çünkü, ne kadar az değişirse değişsin, her varlık yaşama iyi uyma konusunda büyük bir talih taşır.) Bu değişmelerin bir parçası, sonradan gelen kuşaklara aktarılır.

İşte böylece bitki ve hayvan türlerinin birbiri ardından gelişi –kutsal kitaplarda anlatıldığı gibi birbirinden ayrı olarak yaratılmış, bağımsız yaratıklarla değil, fakat adım adım gerçekleşen değişmeler ve bu değişmelerin kalıtımıyla, soyaçekimiyle– açıklanabilir. Türlerin gelişimi ve insanın ortaya çıkışı demek ki hiçbir mistik ve doğaüstü yoruma başvurmadan anlaşılabilir.

Darwin XIX. yüzyılda yaşayan türlerin (yani hayvan ve bitki çeşitlerinin) kökenini bilimsel bir yöntemle gözden geçirmişti. Amerikalı Morgan ise ilkel insan topluluklarının başlangıçlarını ve geçirdiği değişmeleri bilimin ışığı altında inceledi. İnsan varlıklarını bir araya toplayan toplumsal kuruluşlar içinde, başlangıçta en önemli rolü kadın ve ananın oynadığını gösterdi. İlk insan toplulukları, ilk **gente**'ler, ya da aileler, doğuran ananın rolüne dayanan bir hukuka göre kurulurlar.Birçok tarih olguları ilk insan topluluğunun anaerkil (maderşahi, matriarcal) olduğunu göstermektedir. Mor-

gan, erkeğin, babanın hangi etkiler altında ananın yerini aldığını ve anaerkil ailenin yerine babaerkil (pederşahi, patriarcal) ailenin nasıl geçtiğini saptadı. Sürekli gelişmeler sonunda Çin ve Roma toplumlarının güzel birer örneğini verdikleri babaerkil ailenin yerini bu kez karı-koca ailesi aldı.

En sonunda, bu temeller üzerinde, Marx ve Engels modern toplumlar bilimini kurabildiler. İlk toplumsal kümeleşmeler içinde, sınıflar temeli üzerinde, *Devlet*'in nasıl doğduğunu eşsiz bir diyalektik güç ve açıklıkla belirttiler. İnsan tarihinin ta başlangıçtan beri *ekonomik zorunluklar* ve bugün hâlâ dünyanın büyük bir parçasında sürüp giden *sınıflar kavgası* yoluyla belirlendiğini gösterdiler. Toplumların nasıl da birbiri ardından ilk kamucul (kommünite) düzenden köleliğe, oradan derebeyliğe, oradan da kapitalist rejime geçtiğini açıkladılar. Bir toplum tipinden başka bir toplum tipine geçişin, onları etkileyen üretim biçimlerinin değişmesi ile açıklanabileceğini gösterdiler. İşte XX. yüzyılda üretim biçiminin bireysel özelliğini yitirmesi, gitgide ortaklaşa ve toplumsal olması yüzündedir ki, *sosyalizm* günden güne insanlık için kaçınılmaz bir zorunluk haline geliyor.

Sosyalizm, böylece insanlığın bilimsel gelişimine bağlanıyor. Onun baştacı oluyor. Honoré de Balzac'ın deyimiyle, o, demokrasinin yaşayan mantığı, ilerici burjuvazinin son şeklidir.

Bilimin Gücü

Demek ki, bilim eşyanın ve insanların genel evrimini, gelişiminin nedenlerini ve dünyanın kökenini gösterecek; tanrıbilimin ve idealizmin çözdüklerini sandıkları bütün sorulara –tanrısal varsayımlara başvurmaksızın– yanıt verecek durumdadır.

Bundan böyle, düşüncenin dürüstlüğü ve mantığı sonu-

cu, tanrısızlığı kabul etmek zorunda kalan namuslu bilginler çıkacaktır. İşte, biyolog Le Dantec, ne kadar uzağa götürürse götürsün, bilimin peşini bırakmamaya and içmiş, bu sağlam vicdanlı düşünürlerden biridir. Pasteur'ün okulunda yetişen Dantec, onun bilgince buluşlarını sevinç ve yüreklilikle izleyerek, yaşamını bilimsel hakikatin araştırılmasına adadı. Bilimi, "Tanrıbilimin uşağı" yapmak isteyenlere dayanamadı. Hayır, bilimin üstünde hiçbir şey, insan dehâsının bütün buluşlarıyla yalanlanmış olan o çocukça dogmadan başka hiçbir şey yoktur. "**Tanrısızlık**" (kitabın adı budur) üzerine yazdığı bir yapıtında, Dantec, evrenin yaratıcısı olan Tanrı düşüncesini yerer.

İnsanlar Tanrı'nın her şeyi yapabileceğini ve tümüyle özgür olduğunu düşünürler; fakat aynı zamanda doğanın değişmez yasalarla, gerekircilikle düzenlenmiş olduğunu da inkâr edemezler: Çelişme! Mucizeyi kabul ederler: Gene çelişme! Maddesel dünyanın uyumlu ve düzenli oluşuna bakarak, bundan, onu kuran zeki bir varlığın bulunduğu sonucunu çıkarırlar; "Bir saat görüldüğü zaman saatçiyi düşünmemek elde değildir," derler: Ne saçma karşılaştırma! Çünkü saatin çeşitli parçalarını saatçi yaratmaz, o yalnızca onları ayar eder. Böyle bir usa varma (muhakeme) ise Tanrıyı bir yaratıcı değil, bir mimar, bir *demiurgus*[2] yapmaktan öteye geçemez. Doğrusu aranırsa, evreni Tanrının yarattığını kabul etmekle sorun çözülmüş olmaz! Öyle ya, Tanrı nereden geldi, onu kim yarattı? Bir sırrın yerine, görülüyor ki, bir başkası konuluyor.

Hem, evrenin yaratılmış olduğunu ne için kabul edelim? Evrenin ille de bir başlangıcı olması zorunlu değil ki! Bilim, madde ile enerjinin durmadan biçim değiştirdiğini, asla yok

(2) Demiurgus: Eflatun felsefesinde evreni yaratanın, düzenleyenin adı, epitken. (Çeviren)

olmadığını gösteriyor.

Denecek ki, evrendeki düzen, yıldızların hareketindeki düzgünlük ve cisimlerin çeşitli parçaları arasındaki uygunluk bir amacı ve yönetici, tanrısal bir zekâyı göstermiyor mu? Hayır, göstermiyor! Çünkü amaçlılık (gaiyet) durumu yoktur burada. (Bu bakımdan Bernardin de Saint-Pierre'in amaççılığıyla eğlenmek pek kolaydır). Yaratıkların şeylere/nesnelere uyuşu vardır ancak. Öbür yaratıklar gibi insan da uzun bir evrimin sonucudur. Bu evrim sonsuz bir zaman süresi içinde gerçekleşmiştir. Milyonlarca yıl boyunca birçok kuruluşlar meydana gelmiş ve bunlar yaratıkların nesnelere, eşyaya, doğaya uymasını sağlamışlardır. Bunlardan bazıları geçici bir zaman yaşamış, sonra silinip gitmişlerdir.

Evrensel olayları yöneten yasalar bir formüle bağlanabilir. Bu yasalar evrensel bir gerekirciliğe dayanırlar. Gerçi doğada her şey hareket ve değişme halindedir; ama madde dışı bir şeyin etkisiyle hareketsiz bir cismin harekete geçtiği de görülmemiştir.

Gerçekte, Tanrı düşüncesi özneldir, yani insan tarafından yaratılmıştır. İnsanoğlu Tanrıya kendi özelliklerini vermiş, onu kendi hayaline göre biçimlendirmiştir.

Emmanuel Kant, Tanrının varlığını gösterdiği söylenen dört eski kanıtı çürüteli beri epey bir zaman geçti. Kant, akla uygun olduğu öne sürülen tanrıbilimin boşluğunu ve yararsızlığını ortaya koymuştu. Kant'ın bu konudaki görüşleri bugün için de doğrudur, geçerlidir.

Dinsel kavramların kökenini açıkça göstermek Marx ile Engels'e ve onların yolundan gidenlere düştü. Dinler insan beyninin (zihninin) ürünleridir; insan bilincinin dışa vurmuş izdüşümleri, tasarımlarıdır. İlkel toplumlarda, doğa güçlerinin yendiği, ezdiği insan, bu güçleri –ilk putatapanların yaptığı gibi– tanrılaştırmıştır. Beyninin bu ürünleri, sonunda

ona dışarda özel bir yaşam sürüyormuş gibi görünmüştür. Daha sonra, sınıflara ayrılmış toplumlarda, sömürülen sınıf köleleşmesinin nedenlerini bilmediğinden, bu ürünlere anlaşılmaz bir güç yükleyerek Tanrıyı yaratmıştır.

Tarih bize, dinlerin insanların yaşama koşullarıyla birlikte değişen toplumsal olgular (vakıalar) olduklarını öğretiyor. Çoktanrıcılık, tektanrıcılık, katoliklik, protestanlık tarihin değişik evrim dönemlerini karşılarlar. İnsanların inançlarında görülen ve ardarda gelen dinlerde bu değişmelerin ilkelerini ve konaklarını saptayabiliriz.

Çağımızda, egemen sınıflar ayrıcalıklarını kaptırmamak amacıyla dinlerin yaşamasını kendileri için yararlı görüyorlar. İktidarda bulunan burjuvazi; kitleleri uyuşturmak, gerçeği görmelerini önlemek üzere dini, bir araç olarak kullanıyor. Onun gözünde din, ezilenlerin acıları için bir uyuşturucudur, bir teselli kaynağıdır. Bu yüzdendir ki, halkın bir dini olması egemen sınıfça isteniyor; oldum olası tutucu ve yavaşlatıcı bir büyük kuvvetler şeklinde kendini gösteren dinsel geleneklerin sürüp gitmesine çalışılıyor. Ama dinler kapitalizm için sonsuz bir korunak ve destek olmayacaktır...

MODERN MADDECİLİK İLE BİLİMLER VE DİN

Maddeciliğin sonuçlarını benimseyen bilginlerin sayısı günden güne artıyor. Her yeni buluş maddeciliği kuvvetlendiriyor. Maddecilik, bilimden, insan bilgisinin başlangıcından bu yana yapılan doğa gözlemlerinden doğdu ve her ilerleme konağında bilimin bir belirtisi oldu. Öyleyse, maddeciliğin yeni yöntemlerle, bilimsel buluşlarla birlikte değişeceği, yeni bir biçim alacağı doğaldır. Bu yüzden onu, 1945 yılında, Demokrites zamanındaki, Diderot ya da Descartes zamanındaki aynı terimlerle anlatamayız. Onun içeriği XIX. ve XX. yüzyıllardaki olağanüstü gelişmeler sonunda daha da zenginleşti.

XVIII. yüzyılda doğa bilimleri henüz pek az gelişmişti. Evren mekaniğin yasalarına bağlı sayılıyordu. Yalnız Buffon evrim üstüne çok yeni ve derin düşünceler öne sürmüştü. Diderot'un maddeciliği mekanist idi. Oysa çağımızın maddeciliği diyalektik olmuştur. Bu, eşyayı donmuş ve hareketsiz sayan görüşlerin yerini kesin olarak *"evrim, sürekli değişme ve sonsuz oluş"* düşüncesinin alması demektir. Gerçeklik duruk değil, değişkendir. Her şey hareket ve oluş halinde-

dir. Her şey eylemdir. "Aynı ırmakta iki kez yıkanılamaz." Bu, eskilerin gözünde olduğu gibi, artık yalnızca şairce bir anlatım değil, evrensel ve bilimsel bir gerçek, bir doğrudur.

Diyalektik, bize zamanın her anında ve uzayın her yerinde yeni bir şeyin doğduğunu ve geliştiğini, bir başka şeyin dağıldığını ve gözden silindiğini öğretiyor. Şimdi sağ görünen şey, bakıyorsunuz, ölmeye başlıyor; onun ölümünden bir başka yaşam doğuyor. Bu, hareketin sonsuz süreci, akışıdır.

Eşyanın bu sonu gelmeyen değişmesi, Aristoteles mantığına göre oluşmaz. Ona aykırı ilkelere göre oluşur. Gerçi, Aristoteles'ten sonra onun "çelişmezlik ilkesi" filozofların yargılarına uzun süre temellik etti. "Bir şey aynı zamanda hem var, hem de yok olamaz," denildi. Oysa, şimdi biliyoruz ki, her varlık kendi karşıtını (zıddını) içine alır. O, aynı zamanda hem kendisi, hem de karşıtıdır. Bağrında taşıdığı bu çelişki oluşa yol açar, oluş içinde bir çözüme varır.

Aslına bakılırsa, doğa bir görünüş ve gözden siliniştir, beliriş ve kayboluştur. Her şey gelişme/evrim halindedir. Gelişmek; çözülmek ve kaybolmaya başlamak demektir. Nitekim, yaşam kendinde ölümü taşır. Kendi karşıtıyla yaptığı keskin bir çatışmadan sonra yaşam doğar. Olacağı hazırlayan şey, onu yok edecek şeyi de hazırlar.

Biyoloji ve Diyalektik

Bu konuda biyoloji bize tanıklık etmektedir. Biyoloji, insan organlarının hücrelerden örüldüğünü öğretmektedir. Hücre, içinde çoğalma ve ayrılma yoluyla bütün organların doğduğu, büyüdüğü, çoğaldığı bir birliktir. İşte insanoğlu, belirli bir anda, milimetrenin binde biri büyüklükte böyle bir hücreden meydana gelir. Sonra bu hücre, milyarlarca hücreden örülmüş bir topluluk olur. Her hücre canlıdır, sürekli bir hareket ve çalışma halindedir; pek zorlu fiziksel-kimyasal

olayların merkezidir. Durmayan bir yıkma ve yapma süreci içindedir. Yaşam, idealistlerin sandığı gibi, "maddeyi canlandıran maddedışı bir ilke" değildir. Hareket halinde, çelişmeli bir süreçtir.

Fizik, Kimya ve Diyalektik

Eğer fizikçilere ve kimyacılara sorarsak, bu konuda biyologlarınkinden hiç de aşağı kalmayan bir bilgi ediniriz. Onlar da, fiziksel kuruluşların dahi hareketsiz olmadıklarını, sürekli bir oluş halinde bulunduklarını, birbirleri içinde biçim değiştirdiklerini ve niteliklerinin daha önceki nicelikçe değişmelerden ileri geldiğini bize bildirirler. Bu gerçek, 1850 yılına doğru İngiliz bilgini Joule'un ve birbirlerini tanımadıkları halde aşağı yukarı aynı zamanda "ısının mekanik karşılığı yasası"nı bir formüle bağlayan öbür beş bilginin buluşları sonucunda elde edildi. Isı, hareketten başka bir şey değildir: Sesler, renkler, sıcaklık, elektrik, manyetizma hep harekettirler ve harekete indirgenirler. Çözümlenirse, bunlarda bazı koşullar altında birbirbirleri içinde biçim değiştiren, birbirlerinden doğan birtakım sarsıntılar, dalgalanmalar ve titreşimlerden başka bir şey görülmez. Az ya da çok büyük nicelik ve şiddette titreşimler... İşte, nitelikçe bir değişme elde etmenin yolu.

Cisimlerdeki nitelikçe değişmelerin nicelikçe değişmelerden ileri geldiğini bütün kimya doğrulamaktadır.

Görülüyor ki, doğadaki her değişme, hareketin niceliğinde birtakım başkalaşmaları gerektiriyor. Nicelikçe birikmenin, gelişmenin bir anında yeni niteliğe dönüşüyor. Yalnız şurasını da ekleyelim ki, cisimlerin durmayan biçim değiştirmesi yavaş yavaş, adım adım değil, birdenbire ve sıçrama yoluyla olur. Ünlü "quanta" (kanta) kuramı ile bu genel gerçeği kuvvetlendirmiş olan Alman fizikçisi Max Planck, bir

ışık kaynağının, titreşimlerini bir çan ve diyapozon gibi aralıksız yayımlamadığını gösterdi. Işık kaynağı, titreşimlerini çarpıntılar ve şiddetli sarsıntılar halinde yayar. Lambanın çıkardığı enerji sonra o kadar büyük ve hızlı bir başka nicelik haline gelir ki, bu, insanda sürekli bir yayım izlenimi bırakır. Bu enerji demetlerine Planc *quanta* adını veriyor.

Böylece hep sıçramalar yoluyla sürekli harekette bulunmak doğanın genel ve derin düzeninin sonucudur. Diyalektik maddecilik işte bu düzeni benimser, yansıtır.

Diyalektik Maddecilik ve Toplum

Elbette diyalektik maddeciliğin bu olumlu yöntemi, yalnızca doğa bilimleri için geçerli değildir. Nitekim, toplumlar da doğa içindedirler; doğanın bir parçasıdırlar; diyalektik yöntemin ortaya çıkardığı yasalara göre doğar, yaşar ve evrim geçirirler, gelişirler.

İdealistler evreni soyut fikirlerin yönettiğini sanırlar. Onlara bakılırsa, her halk kendi ruhuyla birlikte dünyaya gelir. Bir halkın ruhu –doğarken birlikte getirdiği fikirler– onun bütün kültür kurumlarının kaynağıdır. İnsanda her türlü deneyden önce ahlâk, adalet ve iyilik kavramları vardır. Görülüyor ki, idealizm yaşamı, toplumsal etkinliğin ve insancıl etkinliğin maddesel koşullarını hiç hesaba katmamaktadır.

Maddecilik, tam tersine, toplumların yürüyüş ve gelişmesinin nedenlerini imgelemin (muhayyilenin) ürünleri içinde değil, fakat insanlığın somut tarihi içinde arar. Onun eğiticisi tarihtir. Tarih, bilimlerin bilimidir. Üstelik bu, metafizik tarihçilerin aşağılayıcı bir tavırla söyledikleri gibi, "varsayıma dayanan" küçük bir bilim değildir.

Tarih; toplumsal olayların da öbür olaylar gibi değişken olduğunu, durmadan biçim değiştirdiğini göstermektedir. "Şimdi", henüz içinden çıkmış olduğu "geçmiş"le açıklanır.

Şimdi'yi, ancak onun nereden geldiğini, kökenini bildiğimiz zaman anlayabiliriz. Toplumsal değişmeleri koşullandıran şey, insan topluluğu içindeki *maddesel malların* üretim biçimidir. Marx bunu apaçık gösterdi. Çünkü her şeyden önce, yaşamak ve yaşamak için de üretimde bulunmak gerekir. Üretimde bulunmak için de, ister ilkel ister gelişmiş olsun, aletlere ihtiyaç vardır. Üretim araçlarının gelişmesi tarih olayları üzerinde belirleyici bir etki yapar. Bu araçların mülkiyet biçimi ise insanlar arasındaki bağlantıları, ilişkileri temelinden değiştirir.

Toplumların tarihsel akışı, süreci içinde üretim araçlarının nasıl bir tarihi vardır? İnsan emeğinin ürünü olan bu araçların sahipleri kimlerdi? Bu sorulara insanlığın geçirdiği gelişmenin, ilerleme yasalarının ve toplumlardaki sürecin anlamını kavradığımız zaman somut bir yanıt verebiliriz.

Su değirmeninin, yel değirmeninin, ucu demirli sabanın, demirci körüğünün, atların boynu üzerine değil de omuzları üzerine konan koşumun, top barutunun, buhar makinesinin, dokuma tezgâhının, lokomotifin, dinamonun, patlamalı motorun, otonun, uçağın bulunması toplumların tarihi üzerinde kesin etkiler yapar. Tarih; insanların dünya görüşlerinin ve toplum biçimlerinin –birtakım soyut fikirlerin ya da dinsel ve metafizik sistemlerin etkisiyle değil– bu maddesel ilerlemelerle değiştiğini apaçık göstermektedir. Yeni makinelerin yaratmış olduğu maddesel koşullarla birlikte bu inanışlar da değişir.

İnsanlar, küçük bir dükkânda, kendi kollarıyla yalnız başına çalıştıkları zaman başka düşünürler; çalışmayı ortaklaşa, dayanışmalı ve toplumsal bir hale getiren büyük bir fabrikada binlercesi bir araya toplandıkları zaman daha başka düşünürler. Üretim kuvvetleri de değişirler. Bu kuvvetler kölelik çağında başka, derebeylik çağında başka, tröstlerin

ve sermayelerin toplanıp birleştiği çağda başkadır. Tarih fâtihlerin ve kralların tarihi değil, fakat insanlar kullansınlar diye üretimde bulunanların tarihidir!

Diyalektik yöntemin ilkelerinin uygulanışını toplumların uzun tarihi içinde gözlemlemek kolaydır. Toplumsal kuvvet, kendisine karşıt olan, bununla beraber onu kendi içinde taşıyan bir rejimin ölümünden doğar. Kapitalizm, derebeylik toplumunun bağrında doğdu ve gelişti. Sonra bu düzeni ortadan kaldırdı, burjuvazi, iktidarda bulunan asaletin yerine geçti. Bir buçuk yüz yıllık egemenliğinden sonra kapitalizm de, aynı biçimde, güçlü işçi sınıfını doğurdu. Makinacılıktaki ilerlemeler, sermayenin birikimi, orta sınıfta mülkiyetsizlerin çoğalması ve köylerden kentlere yapılan göçler sonucunda gün geçtikçe güçlenen işçi sınıfını yarattı...

Kapitalizmin iç çelişkisi nedir? Bu çelişki şudur: Maddesel malların üretim biçiminin *"toplumsal/ortaklaşa"* bir duruma gelmesine karşın, üretim araçları üzerindeki mülkiyetin *"özel"* olmakta devam etmesi...

İşte süregelen bunalımlar ile dünya savaşları bu çelişkiden doğar. Savaşlar, "bulutun borayı içermesi gibi" savaşı kendi içinde taşıyan kapitalizmin yıkılışını hızlandırırlar.

Ta eski Yunan ve Roma'dan başlayarak, Ortaçağ ve ardından gelen yüzyıllar boyunca tarih, bu sürekli sınıfsal çatışmalar ve bu derin toplumsal sarsıntılarla geçer.

Her yerde olduğu gibi, toplumda da doğa sıçramalar, sarsıntılar ve devrimlerle hareket eder.

DİN, AHLAK, GÜZELLİK VE HAYAL

Din ve Baskı

Bu eksik taslağımızı bir sonuca bağlamazdan önce, maddeciliği yıkmak için ileri sürülen haksız yergilere yanıt vermemiz gerekiyor.

Uzun çağlar boyunca maddeciler ile dinsizlerin toplumdan kovulduklarını, hatta suçlu muamelesi gördüklerini anımsayalım: Eskiçağda, Ortaçağda ve XVII. yüzyılda, onlar öfke ve tiksintiyle karşılanıyorlar ve ölüm tehdidi altında, kendi inançlarını açıkça belirtmekten vazgeçmek zorunda bırakılıyorlardı. Hattâ, Fransız Devrimi sırasında bile Rousseau'nun "Yaradancılık"ının[3] çömezleri tanrısızları kötülüyor ve giyotine gönderiyorlardı. Gerçi, bugün maddeciler düşüncelerini söylemek, yazmak ve yaymakta artık özgürler. Ama maddecilerin öğretilerine karşı yapılan yersiz suçlamaların arkası kesilmiş değildir.

Maddeciler insanı hayvan düzeyine indirmekle, ruhu, ahlâkı tanımamakla, ruhların hareketine, imgeleme ve şiire en-

(3) Yaradancılık (déisme): Peygambere ve vahiye inanmayıp yalnızca bir yaratana, Tanrıya inanma (Çeviren)

gel olmakla suçlandırılıyorlar! Maddecilerin toplumsal düzenin temellerini sarstıkları, bütün tutkuları ve kötü eğilimleri başıboş bıraktıkları söyleniyor! Gûya maddeciler insanın kişiliğini, soyluluğunu, büyüklüğünü yıkıyorlarmış! Görülüyor ki, maddecilikten "barbar", "iğrenç", "kaba" özellikler taşıyan "bayağı ve aşağılık" bir akım gibi söz ediliyor.

Mistisizmin ve idealizmin eski ve inatçı önyargılarının ürünü olan bu aşırı, yersiz karalamalara bir son vermenin zamanı gelmiştir.

Maddeciler ve Ahlâk

Öyle maddeciler vardır ki, onlara ahlâksızlık yakıştırmak çılgınlık olur: Bunlar bilginlerdir... Fizyolojist Le Dantec'in böyle bir bilgin olduğunu yukarıda görmüştük. Geçmişte ve günümüzde en yüksek erdemlerin bir örneği olan yığınla bilgin adı söyleyebiliriz. İçlerinden ne kadar çok bilim kahramanı ve şehidi çıkmıştır! Onların yaşamı, ruhça soyluluğun ve kişisel çıkarları hor görmenin en güzel örneğidir. Keşiflerden zenginleşmek için yararlanmaya yanaşmamış ne kadar çok bilgin sayılabilir! Kapitalist düzende genel kural olan "para tutkusuna" kendi araştırmalarının iç sevincini yeğ gören ne kadar çok bilgin vardır!

En koyu namusluluğu ve mutlak düşünce dürüstlüğünü bilimsel çalışmanın öğrettiğini öne sürebiliriz. Gerçekten de, böyle bir çalışma çok dikkatli gözlemi, olgulara saygıyı, doğruyu sevmeyi, olayların yalanladığı her türlü önyargı ve varsayımdan vazgeçmeyi gerektirir. Ahlâklılığın en yüksek belirtisi de bu değil midir?

Öte yandan, yoksul toplumsal sınıflar içinde, kendi mesleklerine tutkun sanatçılar ve işçiler arasında, benimsedikleri ülkü uğrunda her zaman için özveride bulunmaya hazır devrimci emekçiler arasında pek çok maddeci vardır. Bu iş-

çilerin arasına girenler, onların yürekliliğine, gücüne ve ilerleme yolundaki çabalarında, öğrenmek konusundaki derin isteklerinde görülen kişisel çıkarı hiçe sayma niteliğine hep saygı göstermişlerdir.

Tarihe örnek olan onlar değil midir? Hitler'cilerin işgal ettiği bütün Avrupa ülkelerinde, Gestapo cinayetlerine karşı ölünceye değin çarpışan insanlar anımsansın! Bütün dünya halklarının kurtuluşunu sağlamak amacıyla yıllardır kurbanlar veren devrimci ulusların tanrısal fedakârlık anlayışı hatırlansın! Ah, hayır! Bütün bu insanlar ödevleri başında, namus ve şeref içinde yaşayıp öldüler ve dine ihtiyaç duymadılar. Ahlâkın doruğuna yükseldiler. Büyük insanlık ülküsü uğrunda, yarının gelişmesi uğrunda ölmesini bilen kimseler, kişisel çıkarlarıyla, cehennem korkusuyla, ya da gökteki jandarmanın korkusuyla hareket eden insanlarla karşılaştırılamazlar...

Maddecilik, Zekâ ve Ruh

Maddecilere yöneltilen bir başka kara çalmayı daha çürütmemiz gerekiyor. Maddeciliğin yalnız ahlâkı iyice alçaltarak yıkmasına değil, fakat ruhu maddeye bağlı göstererek onu yadsımasına da itiraz olunuyor.

İdealistlerin ve dindarların bu itirazlarına yanıt vermek pek kolay. Çünkü ruhu sınırlayan onlardır; insan aklı ile eğlenmek ve onu bilginin gereklerine yanıt verecek güçten yoksun göstermekle ruhu küçülten onlardır. Dinler, insanlara bilinç üstüne ileri sürülen ana sorunları, tanrısal *vahiy* yardımıyla aydınlatabileceklerini tekrarlayıp dururlar. Bergson'a kadar bütün idealistler hep bilimi ve aklı eleştirirler. Mistikliği ve içgüdüyü savunmak amacıyla bilimi ve aklı küçümser, hor görür, onlarla savaşırlar. Maddeciler ise, bunun tam tersine, bunca iftiraya uğramış aklın ürünü olan bilimin

ilerlemelerine bel bağlarlar. Öyleyse, ruha (zekâya) zarar verenin maddecilik değil, idealizm olduğunu söylemek hakkımızdır. Çünkü, maddecilik, insan bilgisinin kaynaklarının bilim ve akıl olduğunu, onların ergeç çözemeyeceği hiçbir sorunun bulunmadığını kabul ediyor.

Bilimin sınırlı olduğu, insanoğluna birtakım teselliler ile öte dünyaya özgü umutlar veremeyeceği söylenecek ve bize büyük Pascal'ın şu sözü anımsatılacaktır:

"Maddeci öğretilerin üstüne çıkmak istiyorum. Bir vibriyon gibi ölmek istemiyorum. Ruhun ölümsüzlüğü istenmeye değer bir şey, bir tesellidir."

Elbette bazı bilginlerin, hatta arasıra en büyüklerinin bile, böyle saçma sapan düşündükleri olur! Kendi bilimsel çalışmalarının sonuçları onları maddeciliğe götürdüğü halde, bakarsınız, bilim dışındaki yaşamlarında mistisizmi benimserler! Çünkü onlar, kendi toplumsal ortamlarının etkilerine, çevrelerinin önyargılarına, rahat bir burjuva yaşamının buyruklarına, arasıra da kendi çıkarlarının gereklerine boyun eğerler. Onlardan birinin şu sözü sık sık tekrar edilir:

"Eğer hakikat avucumun içinde olsaydı, düzeni bozmamak için elimi açmamaya bakardım!"

Birtakım bilginler de vardır ki, önceden inançsızlıklarını duyurur, fakat sınıf çıkarları yüzünden, sözüm ona toplumu kurtarmak bahanesiyle kendilerini cumburlop Katolikliğin içine atarlar. Evet, bu çeşit düşünürler de yok değildir.

Gelgelelim, yaşamlarını kendi bilimsel kanılarına, inanışlarına göre temiz ve namuslu bir biçimde düzenleyen dürüst ve mantıklı birçok bilginler de vardır. Onlar, gerçek ahlakın yüksek kefillerine benzerler. Ötekilerin bilime ve akla aykırı olan efsaneler ve hurafeler içinde aradıkları "teselliler"i onlar, kendi araştırıcı ödevlerini yerine getirmekte, düşünsel yiğitliklerinde, yüreklilikte bulurlar. Örneğin, XVI. yüzyılda

olduğu gibi, içlerinden birçoğu, yanlış bir düşünceye kapılmaktansa diri diri yakılmayı göze alırlar.

Maddecilik, Güzellik ve İmgelem

Bazı eleştirmenler ise cesaretle şunu tekrarlarlar: "Maddecilik ile bilim şiirin, güzelliğin ve hayalgücünün sınırlarını daraltır!"

İşte öbürleri gibi saçma bir suçlama!

İmgelem için çağdaş astronomlardan, fizikçilerden ve biyologlardan daha coşturucu, daha çekici, daha geniş ufuklar açıcı bir şair var mıdır? Onlar zayıf ve güçsüz duyularımız yerine, gücü ve kavrayışı hemen hemen sonsuz olan araçlar koyuyorlar. Bu araçlarla bize geçmişin en zengin sanatçılarının dahi göremediği güzellikleri ve gizleri gösteriyorlar.

Gözümüzün gördüğü evren, geceleyin ortaya çıkan birkaç bin parlak noktanın üzerine serpilmiş olduğu bir gök kubbedir. Eski insanlara göre, para gibi yassı olan dünya Okyanus'un suları üzerinde yüzüyordu. Onun üstünde, altın çivilerle (yani yıldızlarla) donatılmış billûrdan bir küre duruyordu. İşte onların duyularının gücü ölçüsünde tanıyabildikleri evren böyle dar ve küçük bir evren idi. Üstelik, bu evrenin insanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere tanrısal bir istek sonucu yaratıldığı sanılıyordu. Hayvanlar, bitkiler, evrendeki her şey, salt biz insanlar yararlanalım diye yoktan var edilmişlerdi. Bu çürük amaçlılık üstüne yüzyıllar boyunca ne çocukça şeyler yazıldı!..

Fakat Copernic'ten sonra teleskoplarıyla (bu teleskoplardaki objektifin büyüklüğü bugün beş metreyi bulmuştur) birçok astronomlar gelerek bu zavallı görüşleri ortadan kaldırdılar! Eski efsanelerin yerini alan gerçeklik, sanatçıların ve şairlerin imgelemi için daha büyük bir esin (ilham) kaynağıdır. Bu gerçeklik sonsuz büyüklüğü temsil etmektedir.

Dünya artık bilginlerin balonlarla çatısını delip geçtikleri küçücük bir gezegenden başka bir şey değildir. Evren ancak milyonlarca ışık yılıyla ölçülebilen sonsuz bir uzay ve çekim kuvvetiyle birbirine bağlı, milyonlarca güneşten oluşmuş alabildiğine kızgın bir yıldız kümesidir. Bunlar, her biri evrenin sonsuzluğu içinde ancak bir adacık olan ve milyonlarca yıldızdan oluşan bulutsulardır. Onların ışığı saniyede 300.000 kilometre yol alır. Bu ışığın dünyamıza gelmesi için yüzler ve yüzlerce yıl gerektir. Dünyamızda yaşamı yaratan, bu güneşlerin ışınlanmalarıdır. Dünyamız ise enikonu bu uçuruma asılmış bir toz tanesidir.

Elbette, bu büyük yapı günün birinde bir yeni Lucrétius bulacaktır.

Bu durumda, bilimin imgelemi kuruttuğunu, hayal gücünü daralttığını kim, nasıl ileri sürebilir?

Astronomlar bize sonsuz büyüklükleri tanıtıyorlar. Bizi sonsuz küçüklüklerle tanıştırmak ise biyologlara düşmektedir. Ultramikroskopların yardımıyla biyologlar, tasarlanamayacak kadar küçük canlı varlıkların bulunduğunu ortaya çıkarıyorlar. Onların nesneleri 4000 defadan daha fazla büyüten bu aletleri, ancak milimetrenin altı milyonda biri (1: 6.000.000.) ile ölçülebilen ve öyleyken çeşitli organları, sağlam bir yaşamı olan yaratıklar tanıtıyor. Üstün yaratıkların yaşamı bu mikroskobik dünyanın derinlikleri içinde doğuyor ve gelişiyor. Bu, ancak mikroskopla görülebilen hayvanlardan milyarlarcası arasındaki sonu gelmez savaşımlar, en çok gelişmiş olan insanın ve en parlak şaheserleri yaratan dehâların varlığını sağlıyor. Bütün bu açıklamalardan sonra, gene de, eşyanın bu bilimsel görüşünün imgelemin çalışmasını köstekliediği ve şiirin kanatlarını kırptığı öne sürülecek mi? Gelişim kuramının insanı heyecana getirmeyeceği öne sürülecek mi? Darwin'in bu çeşitten sayfaları daha büyük şa-

irlere lâyıktır.

Yerbilimciler, bize, canlı ile cansız arasında, madenî eşya ile hayvan, ya da bitki arasında bir sınır bulunmadığını kanıtlarla gösteriyorlar.

Yüz milyonlarca yıldan beri hayvanların ve bitkilerin yapıcı gücüyle oluşan büyük kayalar, sonunda, çoğunca zarif ve ince bir yapıya kavuşuyorlar. Kayalar yaşıyor, kayalar canlıdır. Madrepora'lar ve mercanlar tropik denizlerdeki kocaman kayalıkları yarattılar. Kayaların yaratıcısı olan bu hayvanlardan bazıları, renkli akik taşlarını yapan ışınlılar gibi, çok güzel mikroskobik mücevherledir.

Ve işte, sırası gelince, bize olağanüstü bir serüven yaşatan fizikçiler ve kimyacılar... Onlar da *maddenin her yerde ve her zaman canlı* olduğunu doğruluyorlar. Madde, bazı biçimlerine bakılınca, durgun ve edilgin (passif) gibi görünürse de gerçekte öyle değildir Dalton'dan başlayarak bütün bilginlerce şu atom anlayışı kabul edilmişti: Madde sonsuz olarak bölünemez.

Acaba atomun bileşimi nedir?

Crookes ve Curie'lerden önce atomun sert, bozulmaz bir bilye olduğu sanılıyordu. Daha sonra, Rutherford'un ardından, atomun çok duruk (sabit), küçük bir güneş sistemine benzediği kabul edildi. Negatif elektrikli birçok küçük tanecikler, yani elektronlar, pozitif elektrikli bir güneş çekirdeğinin çevresinde dönen gezegenlerdi. Madde elektrik yüklü bir arı kovanını andırır. Curie'lerin bulduğu radyum, dışarda hiçbir kaynağı olmadığı halde, ışınlama yoluyla yüzyıllar boyunca durmadan enerji yayar. Radyum karanlıkta parlar. Çok yakıcı bir ısı çıkarır. Bir gramının enerjisi (işte mucize buna denir!) üç bin ton kömürün enerjisine eşittir. Bir gram radyumdan her saniye üç yüz milyar Helyum atomu çıkar; bu atomlar saniyede yirmi bin kilometre yaparlar. Bugün fi-

zikçiler, milyonlarca voltluk akımlarla atomun çekirdeğini parçalamayı başarıyorlar. Onlar böylece, atomun içinde kapalı kalmış olağanüstü enerji yedeklerini elde etmeyi umuyorlar. Bir atom akla durgunluk veren zenginliklerin kaynağıdır. Bu zenginlikleri ele geçirdiğimizde, insanlık için enerji bugünkü önemini yitirecektir. O zaman kömür ocakları ve petrol kuyuları kapatılabilecektir. Hayal mi diyeceksiniz? Ne münasebet! Gözüpek bilginler onu gerçekleştirmeye giriştiler bile... Atom bombasından sonra, atomun parçalanmasından, daha insancıl amaçlar için yararlanılacağına kuşku yoktur.

Madenlerin özünü değiştirmek isteyen simyacıların düşleri artık gerçek oldu. 1934'te Joliot Curie bir alüminyum çekirdeğini parçalayarak onu fosfor haline getirdi.

Radyoaktivite çağını hangi şair dile getirecek?

İnduction'u bulan Faraday'ın, ışığın birleşimini gerçekleştiren ve ardından gelenlere yeni çağların en güzel buluşu olan radyonun yapımına götüren yolu gösteren Hertz'in dehâsını kim övecek?

XX. yüzyıl fizikçisinin gözlerimiz önüne serdiği gerçek, bütün sistemlerden ve en verimli bir imgelemin bütün ürünlerinden bin kat daha esin vericidir.

Zamanımızın bilginlerinin, esinlerini Olympos'un tanrılarından aldıklarına inanılan eskilerden daha gözüpek bir imgelemi vardır. Öyleyse, gelecekte, zincirlerinden kurtarılmış Prometheus'un insan bilgilerinin hazinesini alabildiğine zenginleştirdiği zaman, bu imgelem ne duruma gelecektir, bir düşünülsün!..

Hayır! Bilimin dinsel efsaneleri ve hurafeleri yıktığı ölçüde şiirin ortadan kalkacağını ileri sürmeye hakkımız yoktur.

Maddecilik, bilime, uygulama alanında daha yüksek bir yer veren sosyalistlerin felsefesidir. Ancak bu felsefe dünyayı açıklayabilir. O, kafanın olduğu kadar yüreğin de bütün ihtiyaçlarına yanıt vermekte, her geçen gün zihinleri daha güvenle aydınlatmaktadır. Onun gelişmesine hiçbir sınır çizilemez.

Şu anda bir düzine din, insanlığın yönetimi konusunda hâlâ birbirleriyle çekişiyorlar. Dünyada 530 milyon Hıristiyan (Katolik, Protestan ve Ortodoks), 500 milyon Budist, 230 milyon Müslüman, 210 milyon Brahmanist, 100 milyon putatapan, 10 milyon Musevi olduğu söyleniyor. Onésime Reclus'e göre bu rakamlar, dinlerin gerçektekinden çok, görünüşteki kuvvetini gösterir.

Sosyalizm Dinlere Düşman mı?

Sosyalizm bu dinlerden herhangi birini öbürlerine yeğ tutmuyor! Herhangi birine düşmanlık beslemiyor. Biliyoruz ki, dinlerin rolü büyüktü ve büyük olmakta devam ediyor. Sosyalizm, insanların bu bilim öncesi düşünüş biçimlerinin kin, nefret ve küçümse-

meyle karşılanmasını, hor görülmesini istemiyor. Sosyalizm, dinlerin kaynaklarını araştırmayı ve tarihini incelemeyi öğütlüyor. Bu iş yapılınca, içinde bulunduğumuz zamanın geçmişe bağlandığı, birçok eski fikirlerin zihinlerde hâlâ yaşamakta devam ettiği ve dış görünüşe karşın, bir kültürle öbürü arasında bir bağlılık, süreklilik olduğu görülecektir.

Sosyalizmin dini; yaşayan, düşünen, acı çeken, somut ve gerçek insanın dinidir. *Insan ve alınyazısı,* işte sosyalizmin uğraşmalarının birincil amacı budur.. Yeryüzünde bir milyar altı yüz milyon insan yaşamaktadır. Sosyalizmin tarihsel ödevi, bu insanların herbirine özgürlük ve mutluluk ile tensel ve tinsel (maddî ve manevî) varlığına tam bir gelişme sağlamaktır. Bu; nereden gelirse gelsin ve kim olursa olsun, bütün insanları içine alan bir amaçtır. Michelet: "Herkese açık olmayan ülkede benim işim yok!" demişti. Biz bütün insanların gözyaşlarını silmek, acılarını dindirmek istiyoruz. Bilim, insanoğluna bu iş için gerekli araçları vermektedir.

Bu ülkünün gerçekleşeceği bir toplum düzeni hazırlamak: İşte insanlık için en yüksek ahlâk kuralı! Çağımız bizden bunu bekliyor. Çünkü yetmiş yüzyıllık bir dinsel disiplinden sonra –ki bunun yirmi yüzyılı Hıristiyanlığın yayılmasıyla geçmiştir– hâlâ insanlar birbirlerini yiyorlar, hâlâ insanlar birbirinin düşmanı. Dinlerin apaçık ortaya çıkan bu güçsüzlüğünü, yetersizliğini, artık hiçbir şey gizleyemez. Dinlerin başarısızlığa uğradığı yerde bilim, bu ada lâyık insancıl bir uygarlığı gerçekleştirmek üzere ortaya atılmış bulunuyor.

Bizim felsefî öğretimizin kaynakları Fransızdır. Biz **Ansiklopedi**'cilerin torunlarıyız. Onların maddeci görüşlerine, insanların tensel ve tinsel gelişimi konusundaki düşüncelerine bağlıyız. 1760'a doğru çıkan **Ansiklopedi**'den sonra iki yüzü aşkın yıl geçti. Bu iki yüz yıla üç büyük olay damgasını

bastı:

1- Doğa ve fizik bilimleri büyük ilerlemeler geçirdiler,

2- Bilimin uygulanması dünyanın yüzünü değiştirdi,

3- İnsan toplumlarının evrimi ve tarihi bilimsel yöntemle incelendi.

Modern insanlığın kılavuzları bu üç önemli olayın etkisi altında ortaya çıktılar. Tekniğin ve bilginin gelişmelerine uygun yeni araçlarla **Ansiklopedi**'cilerin güttüğü aynı amaçları güttüler.

Bu kılavuzlar Marx, Engels, Lenin ve Stalin'dir. Onlar kapitalizmin ekonomisini iyice çözümleyerek onun köklerini gösterdiler, iç mekanizmasını bütün çıplaklığıyla ortaya koydular. Çelişkilerini, başarılarını ve yaptıklarını izlediler. Onu sarsan dönüşümlü bunalımların nedenlerini ortaya çıkardılar.

Marx ve ardılları (halefleri), böylece, çağdaş gerçekliğin sağlam bir gözlemi üzerine kurulmuş sosyalizmin bilimini yarattılar. Birçok olaylara ve yargılara dayanarak, günümüz kapitalist rejimini her şeyin sosyalizme doğru ittiğini apaçık belirttiler.

Bu öncülerin çağrısını artık herkes duymuş bulunuyor. Onların gerçeğe dayanan sözleri dünyanın en kuytu köşelerinde çınlıyor. Bu sözlerin çevresinde sömürülenler, mülksüzler, ezilenler ve hatta açık görüşlü ve iyi niyetli bütün uygar insanlar gün geçtikçe daha çok toplanıyorlar. Her geçen gün bu sözlerin doğruluğunu olaylar ortaya koyuyor.

Geçmişin sürüp gitmesinde çıkarı olanların aşağılama ve sövgülerine aldırmayarak, gittikçe yoğunlaşan ve eyleme hazır hale gelen insan kitleleri, sosyalizmin ve maddeciliğin getirdiği doğruları kavrıyorlar.

Bu insan kitleleri artık gerçeği anladılar.

Şimdi olanca güçleriyle, sağlam, bilimsel temellere daya-

nan yeni bir toplumun kurulabilmesi için uğraşıyorlar. Bütün insanları, bütün ulusları barış ve özgür emek içinde birleştirmek için coşkuyla çalışıyorlar.

Biz, sosyalizmin kurucularının çizdiği bilimsel yol üzerinde şaşmadan, kesinlikle yürümeye and içmiş bulunuyoruz. Bütün bir yaşamın deneyleri göstermiştir ki, çökmekte olan kapitalizmin doğurduğu acılarla ezilmiş üzgün insanlık için sosyalizmden başka bir kurtuluş yolu yoktur.

Sosyalizm, yalnızca insan uygarlıklarındaki ilerlemelerin doğurduğu bir ihtiyaç değil, aynı zamanda, o, modern bilimin aydınlattığı aklın da bir gereğidir.

Bir zorunluluktur.

DİN VE SOSYALİSTLER

Asım Bezirci

Cachin'in yapıtını okudunuz. Orada da gördüğünüz üzere, sosyalistlerin din karşısındaki tutumu –kısaca– "*lâik ve demokratik*"tir. Sosyalistlere göre, dinle devlet (ve öğretim) birbirinden ayrılmalıdır. Ne devlet din işlerine, ne de din devlet işlerine karışmalıdır. Din işlerini bağımsız cemaatler yürütmelidir. Bütün din ve mezhepler eşit haklar taşımalıdır. Hiçbiri ötekinden üstün ya da aşağı tutulmamalıdır. Herkese tam bir inanç ve vicdan özgürlüğü tanınmalıdır. Kimse inancından ya da inançsızlığından ötürü kınanmamalı, kötülenmemelidir. Bütün yurttaşlar dilediği gibi inanmakta ve inancına göre davranmakta özgür olmalıdır.

Görüldüğü gibi, sosyalistler dini bir çırpıda yok etmeyi düşünmüyorlar. Tam tersine, onu siyaset dışında bulundurmak istiyorlar. (Bu bakımdan, dini çıkarları uğruna sömüren, siyasetlerine âlet eden faşistler ile sağcılardan ve şeriatçılardan ayrılıyorlar.) Çünkü onlar, dinin belirli toplumsal koşulların ürünü olduğunu, ancak bu koşullar değişince

onun da *kendiliğinden* değişeceğini, silineceğini biliyorlar. Bundan ötürü, dine karşı kaba bir savaş açılmasını saçma buluyorlar. Dinin dayandığı idealist felsefeyi eleştirmek ve kaynaklarını göstermekle kalıyorlar. Daha ilerisine gitmiyorlar. Dini ve inanışları "zorla ve baskıyla" yıkma eğilimini sosyalizme aykırı, anarşistçe bir davranış sayıyorlar.

Öte yandan, dinsel inancı olmayanlara karşı, kimi hoşgörüsüz dincilerin zora ve baskıya başvurma girişimini de bir çeşit yobazlık ve bağnazlık (fanatizm) olarak görüyorlar.

Aşağıda okuyacağınız –Henri Lefebvre'den çevrilme– bir yazı da bunu açıkça göstermektedir. Bu yazı, bilimsel sosyalizmin kurucuları olan Marx ile Engels'in din konusundaki düşüncelerini belirtmektedir. Dolayısıyla, gericilerle faşistlerin sosyalistlere attıkları iftiraları da kökünden çürütmektedir.

MARKSÇILIK VE DİN*

Henri Lefebvre

Marx, ilk yapıtlarından birinde, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirilmesine Giriş*'te "Din halkın afyonudur" diye yazmıştı.

Bu ünlü söz, sonraları, "Marx'a göre, halk, sıkıntılarını unutmak üzere içki gibi, dinle sarhoş olur. Bundan ötürü, hakkını aramaması ve büyük siyasal görevini düşünmemesi için onu bu kaba içkiyle uyuştururlar" diye yorumlandı. Gerçi, böyle bir yorum Marx'ın düşüncesiyle az çok uzlaştırılabilir. Ama Marx'ın düşüncesi, aslında, çok daha incedir. Bunu anlamak için, sayfayı bütünüyle okuyalım:

"Din insanı değil, insan dini yaratır. İnsan kendini henüz bulmadığı ya da yeniden yitirdiği zaman, din onun bilincidir. İnsanın dünyası insandır, yani devlet ve toplum. İşte bu devlet ve toplum dini meydana getirirler. Din dünyanın bilincidir. Gelgelelim, dünya yozlaşmış olduğundan, bilinci de bozulmuştur. Din bu dünyanın genel kuramı, ansiklopedisi, ahlâkçıl mantığı, ahlâkçıl değeri, görkemli bütünleyicisi, coşkunluğu, kişiyi hayalde gerçekleştiren ve avutan ana temidir. Dinsel yoksulluk bir yandan gerçek sıkıntının, yoksulluğun belirtisi, öbür yandan da ona karşı bir protestodur. Din, mutsuzluktan ezilmiş bir yaratığın özlemi (umudu), ruhsuz

(*) Henri Lefebvre, **Pour connaitre la pensée de Marx** (Marx'ın Düşüncesini Tanımak İçin), Paris, 1947, s. 15-18

bir dünyanın ruhu, akılsız bir dünyanın aklıdır. Din, halkın afyonudur. (...) Bu bakımdan, dinin eleştirilmesi, üzerine ayla'sını (hâlesini) serptiği bu *gözyaşı vâdisi*nin eleştirilmesiyle başlar. Eleştirme insanoğlunun zincirlerini örten hayalden çiçekleri söküp atar. Elbette bunu, süssüz ve hayalsiz zincirler taşısın diye değil, zincirlerden tüm kurtulsun, sahici çiçekler devşirsin diye yapar. Böylece, onun, erginliğe ermiş bir kimse gibi düşünmesine, davranmasına ve kendi gerçeğini kavrayıp işleyebilmesine yol açar..."[1]

Bu satırlar da apaçık gösteriyor ki, Marx için din, kaba bir içkiye, tinsel (manevi) bir uyarıcıya indirgenemez. Nitekim, Marx, dini, güzellikten yoksun olduğu için değil, yaşama salt düşsel bir güzellik getirmekle kaldığı, gerçekte onu değiştirmediği ve çirkinlik içinde bıraktığı için yerer.

Ruh ve anlamdan yoksun olduğu için değil, yalnızca ruhsuz bir dünyanın ruhu, anlamsız bir dünyanın anlamı olduğu ve zincirlerini çiçekler altında saklayarak insanı kendinden uzaklaştırdığı, yanılttığı için yerer. Bu durumda, "ezilmiş yaratık" (yani bilinçlenmemiş işçi) nasıl olur da göğe bakarak özlemle içini çekmez?

Görülüyor ki, Marksçılığın öyle basit bir din, kilise ve keşiş düşmanlığıyla ilgisi yoktur. Nitekim, Marksçılık dine karşı zor ve baskı kullanılmasını istemez. Doğru bulmaz bunu! Engels, Marx'ın görüşünü açıklarken, 1871 Commune'ünü, "dini ortadan kaldırma"yı istediğinden ötürü eleştirir. Bazı Commune'cüler –söz gelişi Blanqui'ciler ve Marksçı olmayan sosyalistler– o sıra dini yok etmek amacını güden bir tasarı önermişlerdi. Engels, böyle "müftü emriyle insanları dinsiz yapma" tutumuyla alay eder. Birinci olarak, "lafla peynir gemisi yürümeyeceğine, uygulanamadıktan sonra kâğıt üstünde kalan pek çok emirler verilebileceğine" ve ikinci olarak, "zor ve baskının inançları koruyan en iyi araçlar olduğuna" dikkati çeker. Ama, öte yandan da, Marx'la birlikte, Commu-

(1) K. Marx, **Hegel'in Hukuk Felsefesinin eleştirisi** (Türkçesi için bak: K. Marx-F.Engels, **Din üzerine**, çev. Kaya Güvenç, 1971, s. 37-55, Sol Yayınlar)

ne'ün kabul ettiği "devlet ile kilisenin birbirinden ayrılması, öğretimin din karşısında bağımsızlığa kavuşması" gibi laik ve demokratik kararları yerinde bulur: "2 Nisan 1871'de devlet ile kilisenin birbirinden ayrılmasına, din bütçesinin kaldırılmasına, ruhban sınıfının emlâkinin ulusallaştırılmasına karar verildi. 8 Nisanda bütün dinsel simgelerin ve kişinin bireysel vicdanıyla ilgili her şeyin okullardan çıkarılması kabul edildi... Böylece, cumhuriyetçi burjuvazinin ihmal ettiği reformları Commune gerçekleştirmiş oldu... Ne olursa olsun, bu reformlar gene de yararlıydı; dinin özel ve vicdana bağlı bir şey sayılması, işçi sınıfının özgürce gelişmesi için gerekliydi..." diye yazar.[2] Marx da Commune'ün bu kararlarının, oldum bittim gerici olan kilisenin siyasal iktidarını yıktığını belirtir: "Keşişler –öncüleri olan havariyun gibi– inananların bağışlarıyla yaşamak üzere yeniden özel yaşama itilmişlerdi. Öğretim kurumları, kilisenin ya da devletin her türlü karışmasından kurtulmuş olarak, halka açılmışlardı. Öğretim artık herkes için parasız ve elverişli bir durum kazanmış, bilim bütün kösteklerinden temizlenmişti..."[3]

Burada Marx'ın çok önemli ve çok tartışılan bir düşüncesini daha belirtelim: Marx, "dini eleştirmek gerek" der; hatta bu eleştirme "her çeşit eleştirmenin ilk koşulu olmalıdır." Peki ama, dini nasıl eleştireceğiz? *"Onu açıklayarak"*; "ezilmiş yaratık"ın nasıl ve niçin bir "öte dünya"dan mutluluk beklediğini, teselli aradığını tarihle *"göstererek"*. İnsan yaşamının gerçek koşullarının fantastik çözümlenmesi (tahlili) bu izdüşümü ışığa çıkarır; onu, ötedünyanın düşsel bulutları üstünde, kendi öz hayalleriyle, kendi öz tasarılarıyla açıklar. Çünkü, "Yaşamı bilinç belirlemez, bilinci yaşam belirler."[4]

(2) Bak: K. Marx, **La guerre civile en France** için Engels'in önsözü (Türkçesi: Fransa'da İç Savaş, çev. Zeynep Kafkas, 1970, Köz Yayınları)

(3) Aynı yapıt

(4) Marx-Engel, **İdéolojie Allemende**, 1874 (Türkçesi: Alman İdeolojisi, çev. Selâhattin Hilâv, 1968, Sosyal Yayınlar; çev. Sevim Belli, 1976, Sol Yayınlar)

Gelgelelim, bu yaşam koşullarının çözümlenmesi kolay değildir. İnsanoğlu karmakarışık koşullar içinde yaşar: Bunlar; biyolojik (ırk), coğrafi (iklim, toprak ve doğal ürünler), teknik (âletler), ekonomik ve toplumsal (âletleri kullanma biçimi, bir arada çalışma düzeni, toplum bağlantıları), tarihsel, siyasal ve hukuksal (kurumlar, devlet şekli, olaylar vb.) koşullardır. Bundan ötürü, "Yaşam koşullarının dinsel belirtilerini aydınlatmak" oldukça güçtür; ama "bilimsel olan biricik yol, tek yöntem" de budur.[5] Elbette, bu yolun amacına varması uzun zamana bağlıdır. Nitekim, din (özel anlamda Hıristiyanlık, ya da Katoliklikten değil, geniş anlamda dinden söz ediyoruz); "çalışan insanın pratik ve gündelik yaşama koşullarının akla uygun ilişkiler içinde belirecekleri" güne kadar saygınlığını sürdürecektir. Çünkü bütün toplumsal yaşam, "belli bir plana göre bilinçle denetleyen ve özgürce birleşen insanların düzenlediği bir ürün" halinde görüneceği güne kadar mistik ve bulutsu (karanlık) örtüsünden sıyrılmayacaktır.[6]

Sonuç olarak diyeceğiz ki, dinin derin kökleri vardır. Bu köklerin bir ucu ruh, akıl ve güzellikten yoksun kalan "ezilmiş yaratık"ın avunmaya, akla, ruh ve güzelliğe olan ihtiyacına bağlanır; öbür ucu ise, insanın toplumsal yaşayış karşısında duyduğu bilgisizlik ve güçsüzlüğe bağlanır. Baskı ve sömürü, bilgisizlik ve güçsüzlük: İşte, Marx'a göre dinin ve yerleşik ahlâkın kaynakları bunlardır. Onun için, sorun, dini ortadan kaldırmak değil, insanların içinde bulunduğu bozuk durumu düzeltmektir. Başka bir deyişle, toplumsal "sır"rı açıklamak ve öğretmek, toplumu değiştirerek kişioğlunun ezilmesine ve köleleşmesine son vermektir.

(5) Marx, **Le Capital**, II, 9
(6) Marx, aynı yapıt, I, 66

Marx, "Dini eleştirmek gerekir" der. Hatta, bu eleştirme "her çeşit eleştirinin ilk koşulu olmalıdır," diye ekler. Peki ama, dini nasıl eleştireceğiz? "O'nu açıklayarak", "ezilmiş yaratık"ın, emekçi halkın niçin ve nasıl "öte dünya"dan mutluluk beklediğini, teselli aradığını tarihle göstererek... "Sosyalizmin Işığında Felsefe, Bilim ve Din" adlı bu kitap, söz konusu açıklama ve gösterme görevini yerine getirmeyi amaçlıyor. Kitabın yazarları, biri felsefeci, diğeri politikacı olan René Maublanc ile Marcel Cachin, kolayca anlaşılabilecek açık, yalın, düzgün bir anlatımla bunu gerçekleştirmeye çalışıyorlar.